

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

**ARAP DİLİNDE HARF-İ CERLER VE
KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Sanan AZİMOV

İstanbul 2013

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

**ARAP DİLİNDE HARF-İ CERLER VE
KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan: Sanan AZİMOV

Danışman: Doç. Dr. ALİ BULUT

İstanbul 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı ARAP DİLİ VE BELAGATI Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SANAN AZIMOV'nın ARAP DİLİNDE HARF-İ
CERLER VE KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 30.01.2013 tarih ve 2013/05-14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...04 / 02 / 2013...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1. Tez Danışmanı Doç. Dr. ALİ BULUT
2. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. YILMAZ ÖZDEMİR
3. Jüri Üyesi Doç. Dr. RAHİM ACAR

İmzası

(Handwritten signatures)

ÖZET

Arap dili ve belâgatı açısından fasih Arapçanın korunması ve Kur'an-ı Kerîmin incelenip anlaşılmasında, birçok âyetlerde geçen ve muhtemelen Arapçanın en kapsamlı konularından biri olan harf-ı cerler üzerinde araştırma yapma gereği duymuş olduk. Asırlar boyu insanları mânâ, mecaz ve muhtevasıyla büyüleyen Arap dilinin önemli bir bahsi olup temel kaynağımız olan Kur'an-ı Kerîm'de yer alan harf-i cerler, zaman zaman farklı açılardan incelenmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde harflerin değişik âyetlerde aynı imlâ ile farklı mânâ ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerîm'in sadece evrensel olması değil, dilinin Arapça olması da anadili Arapça olmayan müslüman toplumlarda dil kurallarını gündeme getirmiştir. Âyetlerin mesaj sahibinin maksadına uygun olarak anlaşılabilmesinin mesaj dilinin kavranılabilmesi ile doğrudan alakalı olduğu tartışılmayacak bir gerçektir. O halde anadili Arapça olmayan müslüman toplumlara Kur'an'ı götürebilmek, Kur'an'ı anlayacak kadar Arapça öğrenebilmelerini sağlamak ile mümkün olabilecektir.

ABSTRACT

We have necessary to research prepositions which one of the comprehensive theme of the Arabic language by the term of Arabic and eloquence for the protection this language and inquiring, understanding the Holy Koran. It is one of the major chapter of the Arabic language that fascinated people for the centuries and take part in our basic source the Holy Koran which was analysed by different parts from time to time. In the result of researching it was clear that the prepositions in several verses express different meanings with the same spelling. By this way it is not only clear that the Holy Koran universal and also it is being in Arabic Language revived Arabic grammar rulers in non-Arab muslim societies. It is completely truth that the realizing verses in purpose of the orders lord directly conceiving with orders tongue. In this case for the taking Holy Koran to the non-Arab muslim societies it can be only by learning Arabic as far as understanding the Koran.

ÖNSÖZ

“Arap Dilinde Harf-i Cerler ve *Kur’an-ı Kerîm’deki Kullanımları*” isimli araştırmamız Arapçanın en zengin kaynağı olan Kur’an-ı Kerîm’de kelime ve cümlelere değişik anlamlar katan harflerin incelenmesini içermektedir. Üç bölümden oluşan araştırma birinci bölümde harf-i cerlerin özellikleri, kullanımları, içerdiği anlamlar, hazf olunmaları, sayıları, fiillerle kullanılmaları ve buna benzer konuları ihtiva etmektedir. Arap gramerinin en önemli konularından olan harf-i cerler, imkân ölçüsünde klasik ve modern kaynaklardan yararlanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Konunun âlimlerimiz arasında taşıdığı önemi ifade edebilmek için onlara göre harf-i cerlerin sayısı, anlam ve mânâları hakkındaki farklı görüşlerini zikretme zarureti ortaya çıkmıştır. Harf-i cerlerin sayılarının 20, 23, 25 olduğunu ifade eden farklı rivayetlerden yola çıkarak Kur’an-ı Kerîm’de en çok kullanılan 11 harf-i cer esas alınmış ve âyetlerden misallerle, harf-i cerlerin içerdiği değişik anlamlar ve kullanım şekilleri ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra birtakım âyetlerde geçen ve harf olarak kullanılmayıp kelime konumunda yer alan birkaç harf-i cer de araştırma konusuna ilave olunmuştur.

İkinci bölümde Kur’an-ı Kerîm’de en çok kullanılan 11 harf-i cer ele alınmıştır. Bunlardan (إلى) 737, (الباب) 2538 defa, (تَأْتِ الْقِسْمَ) 9 yerde, (حَتَّى) 82 defa, (عَلَى) 1439, (عَنْ) 464, (فِي) 1692 defa kullanıldığı, (كَ) 282 yerde, (الام-ل) 2851, (مِنْ) 3221, (الواو-و) 53 yerde geçmektedir. Konu, harf-i cerlerin zikredilen sayılar kadar âyetlerde geçmesi nedeniyle sınırlı tutulmuş, harf-i cerlerin değişmesi ile âyetlerin mânâlarının da değişmesini ve bu değişmelerin dînî literatüre ne kadar yansıdığını vurgulayarak, harf-i cerlerin içerdiği mânâlara değinilmiştir. Şöyle ki bir dilin evrensel önem taşıması o dil ile var olan evrensel mesajın ona yüklediği değer ve mahiyet ölçüsünde süreklilik kazanması inkâr olunamaz. Zira asırlar boyu bu özellik, Arap diline insanların beceri ve yeteneklerini yoğunlaştırdığı işlevsel bir dil olma mahiyetini yüklemiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Kur’an-ı Kerîm’deki harf-i cerlerden yola çıkarak onların birbirleri yerinde kullanılmaları, aynı imlâ ile farklı anlamlar içermesi, farklı âyetlerden değişik hükümler çıkarılmasına neden olması gibi konular ele alınmıştır. Bununla birlikte başlı başına bir tez konusu olan Kur’an-ı Kerîm’de fiiller ile kullanılan edatlardan

kısaca bahs edilmiştir. Araştırmaya ek olarak sonda harf-i cerlerin fiil ve Kur'an-ı Kerim'de kullanılan terkiplerle ilgili tablolar da verilmiştir. Araştırmayı sınırlı tutmak amacıyla Arap dilindeki edatların mezheplerin oluşmasındaki rolü¹, harf-i cerlerin değişmesi ile kıraatlerdeki farklılıkların ortaya çıkması² ve bu gibi konular daha detaylı incelenmemiştir.

Biz bu araştırmamızda, Kur'an-ı Kerim'de geçen harf-i cerler, onların anlamları ve fiillere kazandırdıkları anlamları incelemeye çalıştık. Araştırmada yardımcı geçen danışmanım Doç. Dr. Ali Bulut, Yrd. Doç. Yılmaz Özdemir ve konunun tashihi ve sınırlandırılmasında yardımcı olan Mustafa Irmak hocalarıma teşekkür ederim. Zengin kaynaklarından yararlandığım İSAM kütüphanesi ve önerilerini hiç eksik etmeyen İSAM heyetine de araştırmadaki katkılarından dolayı teşekkür ederim.

¹ Nasırullah Hacımüftüoğlu, *Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri ve Rölü*, Doktora Ön Çalışması, Erzurum, 1982

² Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin/ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
m.	: Miladi
md.	: Madde
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.A.V.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
şrh.	: Şerh eden
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve sâire

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI.....	6
KAYNAKLAR VE LİTERATÜR.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
I. HARF-İ CER KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ.....	10
A. Harf-i Cer İçin Kullanılan İsimler.....	14
B. Harf-i Cerlerin Kullanılması.....	15
C. Harf-i Cerlerin Türleri.....	37
1. Harf Olarak Kullanılanlar.....	38
2. İsim ve Harf olarak Kullanılanlar:.....	39
3. Harf-i ve Fiil Olarak Kullanılanlar:.....	40
D. Harf-i Cerlerin Hazfi.....	41
E. Harf-i Cerlerin Anlamları.....	45
F. Harf-i Cerlerin Zaid Oluşu.....	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	61
I. KUR'AN-I KERİM'DE KULLANILAN HARF-İ CERLER.....	61
A. (إلى).....	62
B. (الْبَاءُ).....	64
C. (تَأْؤُ الْقَسَمِ).....	72
D. (حَتَّى).....	73
E. (عَلَى).....	75

F. (عَنْ).....	78
G. (فِي).....	81
H. (كَ).....	87
I. (الام - ل).....	89
J. (مِنْ).....	98
K. (الواو - و).....	105
L. (مَتَّى).....	106
M. (كَيْ).....	108
N. (لَعَنَ)	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	112
I. Harf-i Cerlerin Değişik Anlamlar İçermesi.....	112
A. Harf-i Cerlerle Fiillerin Mânâsının Değişmesi.....	112
B. Harflerin Değişmesi ile Âyetlerin Hükümünün Değişmesi.....	115
C. Harf-i Cerlerin Mânâya Etkisi.....	123
SONUÇ.....	129
BİBLİYOGRAFYA.....	131

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Üç bölümü içeren tez konusunun ilk bölümü harf-i cerlerin genel tanıtımı, kullanım şekilleri, hazf olunması, mânâ içerikleri, önemi, sayıları konularını ihtiva etmektedir. Arap gramerinde yeteri kadar çalışılmış ve kapsamlı bir konu olan hurûfu cerler büyük oranda asli kaynaklar eşliğinde işlenecektir. İkinci bölüme gelince Kur'an-ı Kerîm'de en çok kullanılan harf-i cerler, edatların birbirleri yerinde kullanılması ve aynı anlamları ifade etmeleri konuları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde harf-i cerlerin fillerle kullanılması, onların fiillerle kullanırken değişmesi ile âyetlerin hükmünün değişmesi, mânâyâ etkisi gibi konular incelenmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de birçok husus kısa ve özlü olarak anlatılmıştır. Onun dili açık bir Arapça olmasına rağmen, yine de onu anlaya bilmek belli bir altyapıyı gerektirmektedir. Kur'an-ı Kerîmi zahiriyle ele alan dirâyet ve rivâyet tefsirleri yanında, onun esrarını beşer takatiyle çözme arzusundan doğan çok sayıda işârî tefsir telif edilmiştir.¹ Âyetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında Hz.Peygamber (s.a.v.)'in koyduğu en açık formül, rahmetin azap, azabın rahmet olarak, ifade edilmeden; âyetteki kelimenin anlamını değiştirmeden, aynı anlamlı başka müterâdifleri ile Kur'an kelimelerinin okunmasıdır. İkinci bir formül ise fonetikler konusunda Hz.Peygamber (s.a.v.)'in imâle örneğiyle verdiği formüldür. Bu iki gerekçelendirmenin okumalara yansımaları, muhtemelen genel itibariyle bir kelimenin müteradiflerini kullanma şeklinde olmakla beraber, âyetin mânâsına etki etmeyen bütün okumaları içermektedir.² Bu anlamda söylenenlere ilave olarak konunun önemini ifade etmek için farklı âyetlerde aynı yazılış türlerine rağmen harf-i cerlerin içerdikleri farklı anlamları doğru şekilde bilmek ve harf-i cerlerin kullanılmasına dikkat etmek gerekir. Şöyle ki, genel olarak sabit bir anlamı ifade eden edatlar bazen konu ve âyetlere göre farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu incelikleri daha çok dilciler konu edinse de, direkt Kur'an-ı Kerîm'le ilgili olduğu için müfessirlerin de alanına girerek onlar için araştırma konusu olmuştur. Mesela, “*على* ve “*فى*” harf-i cerlerinin bir çok yerde benzer mânâları ifade etmesine

¹ Ahmet Çelik, *Tasavvufî Tefsir Âlûsî Örneği*, Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002, s. 5

² Mehmet Dağ, *a.g.e.*, s. 37

bakmayarak, bazen farklı mânâları kapsadığının şahidi olabiliriz. Bu anlamda Zemahşerî (ö. 538/1144) mânâları kapalı olan âyetlerde harf-i cerlerin mânâ itibâri ile birbirlerinin yerine kullanılmasını bir âyeti kerime ile şöyle ifade etmiştir.

“*Dediler ki: "Ey Muhammed! Bizi çağırdığın şeye karşı kalbimiz kapalıdır, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde vardır. Sen istediğini yap, bizde istediğimizi yapıyoruz."*

(*قُلُوبَنَا فِي أَكِنَّةٍ*) kelimesinde (*فِي*) harf-i cerrinin kullanılması zarureti görülmektedir. Buna bakmayarak Kur'an-ı Kerim'de diğer 3 âyette (*عَلَى*) harf-i cerrinin kullanılmasına üstünlük verilmiştir.

Ama Fussilet sûresindeki âyet müşriklerin dili ile söylenmiş ve Allah onların düşündüklerini, söylediklerini bize haber vermiştir. Âyette (*قُلُوبَنَا فِي أَكِنَّةٍ*) gibi kullanılması başka bir hikmettir. Sanki kafirler, müşrikler Hz.Peygamber (s.a.v.)'e gelen vahyi dinlemeyecek, hatta bir harfi bile kulaklarına girmeyecektir. Onların kalplerini her taraftan öyle bir setler kapsamış ki Peygamber davetinin nüfuzu için bir nokta bile kalmamıştır. Bunun için de (*فِي*) perdelerin kalpleri daha çok kapsadığını ifade etmek anlamında kullanılmıştır. (*فِي*) bu anlamda (*عَلَى*) harf-i cerrinden daha doğru ve mübalağalı anlam kazanmış olur. Bu anlamda çevrilerin esas kısmını diller arasında kelime yapıları, ifadelerin kullanım şekilleri ile beraber temel nahiv konuları da oluşturmaktadır. Daha çok tercümelerde işlevsellik kazanan tefsirî tercümeleler, henüz aktüel bir değere sahip olmadığı için, daha aktüel olan harfi tercümelerin yerine kullanamamaktadır. Örneğin:

“*Buyurur. Yeryüzünde yıllar sayısı ile ne kadar kaldınız?*”⁴ harfi tercümesi ve,

“*Derken, Allah cehennemdekilere, "dünyada kaç yıl kaldınız?! diye soracak."*

³ Fussilet 41/3-5

⁴ Mü'minûn 23/112; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İstanbul, 2008, s. 350

⁵ Mü'minûn 23/112; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara, 2009, s. 327

Mealında geçen tefsirî tercüme ile Kur'an-ı Kerîm âyetlerinin ifade ettiği çeviri imkanları sergilenmektedir.⁶

İlahi mesajın dili olan Kur'an-ı Kerîm'i, âyetlerin ifade ettiği anlam, ondan çıkacak hükümleri anlamak ve doğru şekilde yorumlamak için âlimlerin çokça üzerinde durduğu konulardan biri de harf-i cerlerdir. Kullanılmasıyla fiillerin, çekimlerin, mânâların değişmesine yansıyan ve Arapçanın güncellenen dil niteliğini kendisinde taşıyan harf-i cer konusu birçok yönü ile önem kazanmıştır. Kur'an-ı Kerîm üzerine yoğunlaşan bu kadar çalışmaların, tefsir ve diğer ilim dallarında mukayeseli şekilde yürütülen araştırmaların amacı; tarih boyu bir dine mensup olan insanların o dinin öğrenimi, kendisi de o dînî bir parçası olarak dînî metinlerin anlaşılması ve yorumlanması olmuştur. Bunun başlıca sebebi Allah'tan gelen vahyin, ya da vahyin pratik uygulayıcısı olan Hz.Peygamber (s.a.v.)'in söz ve davranışlarının sözlü, yazılı ifade ve anlatımla, nesilden nesile nakledilmesidir. Şu halde, Kur'an'ın kullandığı iletişim vasıtası olan dilin Arapça oluşu, onun "*hedef kitle*" olarak kabul ettiği bütün insanlığa hitap edebilmesi hususunda önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Yani, mesaj dilinin Arapça oluşu, Arapça konuşmayan kitlelerin onunla doğrudan iletişim kurmasına engel teşkil etmektedir.⁷ Kur'an-ı Kerîm'de lisanı dair 51 âyet-i celilenin mevcut olması ona verilen önemi açıklamaktadır. Kurân, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından indirildiği gibi, onun dili olan Arapça da yine Cenab-ı Hak katından tesbit ve vahyedilmiştir.⁸ Ancak şu hususun altını çizmek gerekir ki her yöntem ve o yöntemi oluşturan kriterler, onları meydana getiren ekol ve anlayış içerisinde anlamlıdır. Dil, zâhirî ilimlerden ve dil ile ifade edilen her şey, dil kurallarını nesnel kriter ve hakem olarak kabul etmek durumundadır.⁹ Bu anlamda buna benzer konuları inceleme, üzerinde daha yoğun çalışmaların yürütülmesi konuyu daha da belirgin hale getirmektedir. Konuyu içeren âyetlerin birinde böyle ifade olunmaktadır:

⁶ Detaylı bilgi için bkz: Abdülcelil Bilgin, "Harfî ve Tefsirî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2010, s. 33

⁷ Zekeriya Pak, Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: "Kuranda Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2004, c. 17, sy.1, s. 27-39

⁸ Osman Öztürk, *Kurân-ı Kerîm'de Lisan*, İstanbul: Gonca Yayınevi, s.11

⁹ Mahmut Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 47-48

وَأِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “Şüphesiz ki, biz veya siz ya hidâyet üzerinde, ya da apaçık bir dalâlet içindeyiz”¹⁰

Âyeti kerîmede (على) hak, (في) ise sapıklık tarafında kullanılmıştır. Çünkü hak sahibi yüksektedir, nazarını dilediği şekilde evirip çevirir. Dalâlet ehli ise, çukur bir yerdeki karanlığın içine dalmış gibi olup nereye yöneleceğini bilmez. Ancak şu hususun altını çizmek gerekir ki her yöntem ve o yöntemi oluşturan kriterler, onları meydana getiren ekol ve anlayış içerisinde anlamlıdır. Dil, zâhirî ilimlerden ve dil ile ifade edilen her şey, dil kurallarını nesnel kriter ve hakem olarak kabul etmek durumundadır.¹¹

Bundan başka din’in dili olan Arapça’da isim veya fiil cümlelerinde harf-i cerler çokca kullanılmaktadır. Mânâ ve anlam niteliğini kazandırmak için Arapça’dan farklı dillere olan tercümelerde harf-i cerlerin kullanımını bilmenin büyük bir önemi vardır.¹² Örneğin:

“ مَسَحْتُ يَدِي بِالْمَنْدِيلِ ” Elimi mendille sildim.

“ هَذَا الْوَلَدُ مِنْ أَسْرَةٍ أَصِيلَةٍ ” Bu çocuk soylu bir aliledendir.

“ عَمِلَ الْعَمَّالُ إِلَى الْمَسَاءِ ” İşçiler akşama kadar çalıştılar.

“ بَدَأْتُ مَالِي حَتَّى آخِرِ دِرْهَمٍ لِي فِي سَبِيلِ وَطَنِي ” Vatanım uğrunda paramı son kuruşuna kadar harcadım.

“ جِئْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ لِكَيْ أَتَعَلَّمَ ” Öğrenmek için okula geldim.

Konu aynı zamanda modern araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Bunun için de harf-i cerler, içerdiği anlamlar, farklı yönlerden ilmi araştırmalara tabi tutulmuştur. Harf-i cer-fiil ilişkisi ve Kur’an-ı Kerîm’de harflerin kullanılması bir çok araştırmaya neden olmuş ve konu detaylı şekilde çalışılmıştır. Bazıları şunlardır:¹³

¹⁰ Sebe 34/24

¹¹ Mahmut Ay, *Kur’an’ın Tasavvufî Yorumu*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 47-48

¹² Mustafa Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, İstanbul, 1999, s. 15

¹³ Muhammed Muhammed Dâvud, *El-Kur’anü'l Kerîm va Tefâulu Meâni*, Kahire, 2002, s.14-15

¹⁴ مَعَ الْقُرْآنِ فِي أَحَدِ حُرُوفِ الْإِضَافَةِ (مِنْ): مَعَانِيهَا وَاسْتِعْمَالُهَا-

¹⁵ الْحُرُوفِ الْعَامِلَةِ وَ أَثْرُهَا فِي الْإِسَالِيبِ الْعَرَبِيَّةِ -

¹⁶ شِبْهُ الْجُمْلَةِ وَ اسْتِعْمَالَاتِهَا فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ -

¹⁷ حُرُوفِ الْجَرِّ: دَلَالَتِهَا وَ عِلَاقَاتِهَا-

¹⁸ حَرْفِ الْجَرِّ: مَبْنَاهَا وَ مَعْنَاهَا وَ وُضَائِفُهَا فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ -

Arapça dil kurallarını incelerken kelimelerin, edatların farklı anlamlar içerdiğinin şahidi olmaktayız. Bu kelimelerin sınırlı, anlamların ise sınırsız olmasından kaynaklanır. Bu anlamda her devir için yeni kavramlar, mefhumlar ortaya çıkmaktadır. Arapçada bir harfin değişmesi ile mânânın, anlam farkının olması üzere Kindi'nin (ö. 252 h.) Ebu'l Abbas Sâleb'le (ö.291) geçen bir diyalog aydınlık getirmektedir. Rivâyete göre Kindi Sâleb'e giderek “Ben Arapçada haşv (gereksiz fazlalık) buluyorum, diye söylemiştir. Sâleb'e bunu nerede buldun, diye sormuş. Kindi Arapların önce “عَبْدُ اللَّهِ قَانِمٌ”, sonra “إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قَانِمٌ”, daha sonra da “إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لِقَانِمٌ” söylemelerini görüyorum. Anlam aynı olduğu halde kelimeler tekrar ediliyor. Ebu'l Abbas bu fikri redd ederek şöyle cevaplar: Lafızların değişmesi ile anlam değişir. “عَبْدُ اللَّهِ قَانِمٌ” ifadesi ile Abdullahın ayağa kalktığından haber verilmekteyken, “إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قَانِمٌ” ifadesi, bir soru sorana verilen cevap niteliğindedir. “إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لِقَانِمٌ” ifadesi ise Abdullahın ayağa kalktığını inkar edenin inkarına cevap olarak söylenmiştir. Lafızlar anlamların tekrarlanmasından dolayı tekrarlanmıştır. İster kelime, ister harf, ister cümle olsun hiçbir şey gerekmedikçe söylenmez. Her birinin bir kullanımı, anlamı ve getirdiği bir fonksiyon vardır.¹⁹

Edatlar bağlamında âyeti kerîmelerde harf-i cerlerin yorum farklarına sebep olması da gözükmemektedir. Özellikle kıraât farklarında incelenen bu farklı yansımalar,

¹⁴ Muhammed Yesra Es-Seyyit Ahmet Zâğir, Doktora Tezi, n.223, Kahire, El-Ezher Üniversitesi 1971

¹⁵ Subhi Abdul Hamîd Muhammet Abdul Kerîm, Doktora Tezi, n.670, Kahire, , El-Ezher Üniversitesi, 1973

¹⁶ Ali Sunûsi Muhammet, Yüksek Lisans Tezi, n.716, Kahire, El-Ezher Üniversitesi, 1981

¹⁷ Ebul Avs İbrâhim, Saudiyye, El- Melik Seud Üniversitesi

¹⁸ Muhammet Muhammet İsmâil, Yüksek Lisans, Kahire, 1995

¹⁹ Mehmet Ali Şimşek, “Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri Kurân’i Kerim Örneği”, *Sivas İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/II, 383

edatların değişmesiyle içerdiği mânâların da değişmesi ve bunun sonuçta mezheplerin oluşmasına kadar götürerek önem kazanmasını ifade eder.²⁰

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Sadakalar (zek t gelirleri) sadece yoksullara,
düşkünlere, zek t toplamakla görevli memurlara, kalpleri İslâm’a ısındırılmak
istenenlere, sözleşmeli kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yarı yolda
kalanlara verilir. Bu paylaştırma sırası Allah tarafından belirlenmiştir. Allah her Şeyi
bilir ve her yaptığı yerindedir.”²¹

 yeti kerîmede sadakaların 8 zümreye verileceği ifade ediliyor. İlk 4 zümrenin
“istihkak²² ve ehliyyet” diğer 4 zümrenin ise “eh mmiyyet ve m st celiyyet²³” taşması
belirtilir. Nassa dayanarak uygulamaya bir esneklik getirmesi yönü âyette geçen “اللام”
ve “فِي” harf-i cerleri ile anlam kazanmaktadır.²⁴

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

Araştırmanın konusundan ve öneminden bahs ederken 3 bölümden oluştuğu ve
harf-i cerle sınırlandırılan ilk bölüm ve ona m teakipen Kur’an’ı Kerim’de geçen
anlam, ifade inceliklerinden, harflerin farklı anlamlar içermesi, Arap Dili alanında
 nemi ifade olunmuştur. Bu anlamda daha çok nahiv ağırlıklı anlatım ve ifade
imkanlarını içeren konunun araştırılması, klasik Arap nahiv kitapları ile beraber, son
devirde yazılan nahiv kitapları eşliğinde yürütülmüştür. Harf-i cerlerin edatların
kullanım Şekillerini içeren araştırma konusu, ikinci bölümde harflerin dini literatürde
 yetler bünyesinde incelenerek kapsamlı boyut kazanması ile daha çok önem
kazanmıştır. Aynı zamanda ikinci bölüm harf-i cerlerin değişik anlamlarda âyetlerin ve
onlardan çıkarılan hükümlerin farklılığına da yansımaları gibi başlıkları içermektedir.

²⁰ Nasirullah Hacim ft oğlu, *Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri ve Rolü*, Doktora  n alışması, Erzurum, 1982

²¹ Tevbe 9/60

²² ‘اسْتِحْقَاقٌ’ kelimesindedir. 1. Hakkı olma, hak etme, liyâkat kazanma, liy k olma: Bunun çok mertebeye istihk kı vardır. 2. Hak edilmiş, hak kazanılmış Şey, hak: İstihkakını vermediler. *Misalli Büyük Türkçe S zlik*, II, 1449

²³ ‘مُسْتَعْجَلٌ’ Kelimesinden gelmekte acele olması, süratle yapılması istenen veya gereken, acele,  cil, ivedi: Nedir ilh di imh lin o samit intif linle/Nedir İslâm’ı tenkilin bu must cel nek linle (Mehmet Âkif), İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe S zlik*, II, 2234

²⁴ Hacim ft oğlu, “Kur n’ı Yorumlamada Dilin Gücü”, *Ekev Akademi Dergisi*, III, sy. 2, 15-16

Harf-i cerlerin Arap dilinde üzerinde bir çok araştırmaların yoğunlaştığı konulardan olması, buna ilave olarak onun Kur'an-ı Kerim'de geçen işleyiş turleri ve anlam içerikleri araştırmanın sınırlarını daha da genişletmektedir. Gerek tefsirlerde, vucuh ve nezair, hadis edebiyatında, gerekse de nahiv kitaplarında edatların ifade ettiği, içerdiği değişik anlamlar, hukumlerin çıkarılmasındaki etkisi, mezheplerin oluşmasındaki onemi, fiillerle kullanılarak onlara farklı anlamlar yuklemesi v.s. bu gibi konular araştırmayı sınırlandırmayı gerektirmektedir. Bu anlamda daha çok nahiv ağırlıklı klasik ve modern dil kurallarını içeren kitaplara başvurularak yapılan araştırmada yeri geldikce farklı ilim dallarında olan ifade imkanlarından da yararlanılmıştır.

Sonuç olarak harflerin isim ve fiil gibi, dilin anlatım imkanlarının temel yapı taşları olmasa da onlar arasında irtibat kuran, içerdiği anlamları daha da netleştiren bir dil konusu olarak harf-i cerlerin bir daha farklı boyutta araştırılması ve bu farklılığın ayeti kerimelerin manalarında ne gibi etkilerin olduğunu ifade etmek zarureti ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz ne kadar ozetlenmeye gayret edilse de konuyu içeren en onemli başlıklar incelenmiş bu anlamda araştırma temel nahiv kaynakları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR VE LİTERATÜR

Araştırmada yararlanılan kaynakların temelini klasik ve modern nahiv kitaplarından oluşmaktadır. Birinci bolum Ebü Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişam'ın “*en-Nahvi Mugni'l-lebib an kutubi'l-e'arib*”²⁵, Ebü'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadi Rummâni'nin “*Kitabu meâni'l-hürûf*”²⁶, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri'nin, “*el-Mufassal fi san'ati'l-i'râb*”, “*el-Mufassal fi ilmi'l-luga*”, “*Esâsü'l-belâga*”²⁷, el-Halil'in “*Mu'cemu mustalahâti'n-*

²⁵ Ebü Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişam en-Nahvi, *Mugni'l-lebib an kutubi'l-e'arib*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 761/1360

²⁶ Ebü'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadi Rummâni, thk. Abdülfettah İsmail şelebi, *Kitabu meâni'l-hürûf*, Cidde: Dâri'ş-Şuruk, 1981

²⁷ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *Esâsü'l-belâga*, Beyrut: Dâri't-Tenviri'l-Arabi, 1984

nahvi'l-Arabi"²⁸, Ahmed Zeki Safvat'ın "*El Kâmil fi kavâidu'l arabîyyeti nahviha va sarfiha*"²⁹, Halil Ahmed Amayra'nın "*Fehârisu Lisâni'l-Arab*"³⁰, İmam Ahmet Abdunnûr Mâleki'nin "*Rasfu'l mebâni fi şerhi hürûfi'l meâni*"³¹, Mustafa el-Galâyîni'nin "*Câmiü'd-dürûsi'l-Arabiyye*"³² ve bu gibi bir çok nahiv konularını içeren kaynaklara başvurularak işlenmiştir.

Harf-i cerlerin anlamları ve bu anlamların Türkçe'deki karşılıklarından bahsederken Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu'nun "*Arapça sarf ve nahiv*"³³, Ebül-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahani'nin, "*Müfredat Kur'an istılahları sözlüğü*"³⁴, Hüseyin Küçükkalay'ın "*Kur'an Dili Arapça*"³⁵, Mustafa Kurt'un "*Arap dilinde Cer Harfleri*"³⁶, Yusuf Urulgiray'ın "*İlk ve İleri Dilbilgisi*"³⁷ ve bu gibi telif eserlerden yararlanılmıştır.

Harf-i cerlerin Kur'an-ı Kerîm'de kullanımlarını ele aldığımız ikinci bölümde klasik ve modern nahiv kaynaklarına ilaveten Kur'an-ı Kerîm'in muhtevasını inceleyen Mustafa Sadık er-Rafii'nin "*İ'cazü'l-Kur'an ve'l-belagati'n-nebeviyye*"³⁸, İsmail Ahmed Amayra'nın "*Mucemu'l Edevât ved Damâir fi'l Kur'an-ı Kerîm*"³⁹, Hayfa Osman Abbas Fida'nın "*Ziyâdetü'l-hürûf beyne't-te'yid ve'l-men'i ve esraruha'l-belâgiyye fi'l-Kur'an-ı'l-Kerîm*"⁴⁰, Ebül-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir Mukatil b. Süleyman'ın

²⁸ El-Halîl, *Mu'cemu mustalahati'n-nahvi'l-Arabi*, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1990

²⁹ Ahmed Zeki Safvat, *El Kâmil fi kavâidu'l arabîyyeti nahviha va sarfiha*, Mısır, 1923

³⁰ Halîl Ahmed Amayra, *Fehârisu Lisâni'l-Arab*, Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1987/1407

³¹ İmam Ahmet Abdunnûr Mâleki, thk. Ahmet Muhammed el-Harrat, *Rasfu'l mebâni fi şerhi hürûfi'l meâni*, Beyrut, 1985

³² Mustafa Galâyîni, *Câmiü'd-dürûsi'l-Arabiyye*, Kahire: Matbaatü'l Asırıyye, 1963

³³ Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, *Arapça: sarf ve nahiv*, İstanbul: Nur Ofset, 1964

³⁴ Ebül-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahâni, *Müfredat Kur'an istılahları sözlüğü*, Mütercim Abdalbâki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2006

³⁵ Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an dili Arapça*, Konya: Mânevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, 1969

³⁶ Mustafa Kurt, *Arap dilinde cer harfleri*, İstanbul, 1999

³⁷ Yusuf Urulgiray, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyad, 1986

³⁸ Mustafa Sadık er-Rafii, *İ'cazü'l-Kur'an ve'l-belagati'n-nebeviyye*, 1356/1937, thk. Muhammed Saîd Uryan, Kahire: el-Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübra, 1961

³⁹ İsmail Ahmed Amayra, Abdulhamid Mustafa es-Seyyid, *Mu'cemu'l-edâvat vâ'd Damâir fil-Kur'an-i Kerîm*, Beyrut, 1408/1988

⁴⁰ Hayfa Osman Abbas Fida, *Ziyâdetü'l-hürûf beyne't-te'yid ve'l-men'i ve esraruha'l-belâgiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Kahire: Mektebetü'l-Kahire li'l-Kitâb, 2000/1421

“*el-Vücûh ve'n-nezâir*”⁴¹, Ebu Abdullah el-Hüseyin b. Muhammed Dâmegâni'nin “*el-Vücûh ve'n-nezâir li-elfâzi Kitâbillâhi'l-Azîz*”⁴² gibi kitaplardan faydalanılmıştır.

Harf-i cer ve edatları çeşitli açılardan ele alan yüksek lisans, doktora ve makaleler de araştırmaya kaynak niteliğindedir. Bunlardan örneğin, Emil Rahimovun “*Arap dilinde hürufu'l-cerr ve onların anlamları*”⁴³ (Yüksek lisans Tezi), Şahmettin Özdemir'in “*Kur'an-ı Kerîm'de edatlarla kullanılan fiiller*”⁴⁴ (Yüksek lisans Tezi), Nasrullah Hacımüftüoğlu'nun “*Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri ve Rölü*”⁴⁵ (Doktora Ön Çalışması) bu çalışmalar arasındadır.

⁴¹ Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşir Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-nezâir: (Kur'an'daki çok anlamlı kelimelerin farklı manaları ve benzerleri)*, haz. Ali Özek, İstanbul

⁴² Ebu Abdullah el-Hüseyin b. Muhammed Damegâni; *el-Vücûh ve'n-nazâir li-elfâzi Kitebillehi'l-Aziz*, thk. Muhammed Hasan Ebu'l-Ez-Zefiti, Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1992

⁴³ Emil Rahimov, *Arap dilinde hürûful-cerr ve onların anlamları*, 2006. VI, Tez (Yüksek lisans), Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Qafqaz Üniversitesi İlimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez danışmanı: Doç. Dr. N. N. Memmedov

⁴⁴ Şahmettin Özdemir, *Kur'an-ı Kerîm'de edatlarla kullanılan fiiller*, 1999, VIII, Tez (Yüksek lisans), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Dalı, Tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Halit Zevalsiz

⁴⁵ Nasırullah Hacımüftüoğlu, *Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri ve Rölü*, Doktora Ön Çalışması, Erzurum, 1982

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HARF-İ CER KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

a. Harf-i Cerrin Sözlük Anlamı.

Harf-i cerin sözlük anlamını ifade ederken dil veya lehçe anlamında Ebu Ubeyde (ö. 210) ve Ebu Abbas'ın (ö.291) söylediği gibi Kureyş, Huzeyl, Yemen Ehli, Hevâzin ve benzer lehçeler anlamını ifade etmektedir.⁴⁶ Zirve, yükseklik anlamında “حَرْفُ الْجَبَلِ” veya dağın bir parçası gibi tepe anlamında “الْحَرْفُ مِنَ الْجَبَلِ” anlamlarını içermektedir.⁴⁷ Sözlükte harf *rabıta* anlamında ismi isme, fiili fiile bağlayan “عَنْ” , “إِلَى” ve buna benzer harfleri içeren bir niteliği ile zikir olunmuştur. Çoğulu حُرُوفٌ veya حِرْفَةٌ gibi kullanan kelime *her şeyin harfî, haddi, şekli olması* anlamını içerir. Kur'an-ı Kerîm'in yedi harf üzerine indirilmesi ise harf kelimesinin dil kelmesi anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Aynı zamanda harf Arap dilinde *bir nesnenin ucu, kenarı, keskin ve sıvrı kısmı* demektir. Tecvid ilminde ise *bir mahrece dayanarak çıkan sese* harf denir.”⁴⁸ İçerdiği anlamlardan bahs ederken Allâhu Teâlâ'nın âyeti kerîmede ifade ettiği anlama dikkat çekilmesi gerekir:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ “İnsanların bazısı da var ki bir kenarda bekleyip Allah'a ibadet eder.”⁴⁹

Âyeti kerîmede عَلَى حَرْفٍ kelimesi aynı zamanda sadece rahatlık anında Allaha kulluk etmeyi ifade etmektedir.⁵⁰ Dilde kelimenin bu anlama gelmesi insanın maddî çıkarlar için sadece rahatı yerinde olduğu sürece ibadetini ifade etmek içindir.⁵¹

Harfin içerdiği diğer anlamlardan biri de *her şeyin harfinin yani dilinin olması*, onun *sınır, kenar*, “شَفْرٌ” mânâlarında *belirli bir yaş veya sınır, bitiş* anlamlarını içermesidir:

⁴⁶ Rauf Cemâleddin, *El-Menhel fî beyâni kavâidi ilmi 'l-hürûf*, Kum, Dârü'l-Hicre, 1985, s. 10

⁴⁷ Cemâluddin Muhammet b. Mekrem b. Menzûr, *Lisânu Lillisân, Tehzîbu 'l-Lisânu 'l-Arab*, Lubnan, Beyrut, 1993, I/247

⁴⁸ Alican Dağdeviren, “Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği Harfler”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2008, s. 48

⁴⁹ Hacc 22/11; Ebu'l Alâ Mevdudî, *Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meâli/Tercümânü'l-Kur'an*, Ter. Muhammed Han Kayani, İstanbul: Erkam Matbaası, 2004, s. 333

⁵⁰ İbn Hâmmad el-Cevhêri, *Sihâh*, Beyrut, 1998, II, 1029

⁵¹ El-Cin Ed-Dêni, *Fi hürûfu'l meâni*, Beyrut, 1992, s. 24

فُلَانٌ عَلَى حَرْفٍ مِنْ عُمُرِهِ *Fılan şahıs belirli bir yaşta (hayatının sonuna yaklaşmıştır)*⁵²

b. Harf Kelimesinin Terim Anlamı.

Harf kelimesinin terim anlamına gelince, âlimlerin bu konuda değişik tarifler yaptıkları görülmektedir. Yapılan tanımlardan bazıları şunlardır:

الْحَرْفُ كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهَا *Harf, kendinden başka bir lafızda bulunan mânâyâ delâlet eden bir kelimedir.* Bu yaygın olan bir tanımdır.⁵³

الْحَرْفُ كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مُسْتَقِلٍّ بِالْفَهْمِ *Harf, anlamı bağımsız anlaşılmayan bir kelimedir.*⁵⁴

Bazıları ise, harf için aşağıdaki ifadelerle benzer bir tanım yapmışlardır:

الْحَرْفُ مَا يَرْبُطُ الْكَلِمَاتِ أَوْ الْجُمَلِ *Harf, cümle veya kelimeleri birbirlerine bağlayandır.*⁵⁵

Her harfin ismi, sesi ve sembolü vardır. Başta kıraat âlimleri olmak üzere Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar, harfi sadece ses yönüyle ele alarak "ağzın muayyen bir mahreç sahasından çıkan ve belli sıfatlara sahip bulunan ses" diye tarif etmişlerdir.⁵⁶ Harfler, yaygın kabule göre tek şeklin tek sesi gösterdiği ses-yazı (phono-graphic) merhalesine ulaşıncaya kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bunlardan başka nahiv âlimlerinin isim ve fiilin dışında üçüncü kelime çeşidi olarak ele aldığı mânâ harfleri de (hurûfû'l-meânî) vardır. Bunlara, tek başına bir anlam taşımayıp diğer kelimelerle (isim ve fiiller) birlikte kullanıldıklarında anlam bildirmeleri sebebiyle "mâna harfleri" denildiği gibi, terkip içerisinde isimleri fiillere bağladıkları veya fiillerle isimler arasında anlam ilişkisi kurulmasında vasıta görevi yaptıkları için "*rapt harfleri*" (bağlaç)

⁵² Luvis Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdülmesih Yesui Şeyho, *Muncid*, Beyrut, 1986, s. 126

⁵³ Celâleddin es-Suyûtî, *Hemu'l hevâmi'*, nşr. Seyyid Muhammed Bedruddin Nasani, Menşurat Radi'z Zahidi, Kum, 1985, I, 4

⁵⁴ Muhammed b. Pir Ali Birgivî, *Netâicü'l-efkar li-şerhi İzhârî'l-esrâr fi'n-nahv*, Trablus: Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, 1992/1401, s. 251

⁵⁵ Krş. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, "h-r-f" md., III, 132; Zebidi; Edip Çağmar, "Kelime Çeşiti Olan Harfin Tanımına ve Özelliklerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, c. XLIII, 2002, sy. 2, s. 394

⁵⁶ Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Fârâbî. *Kitâbü'l-hürûf*, Beyrut: Dârü'l-Maşrık, 1990, s. 28

ve "edevât" adı da verilir. Bu harflerin cümle içinde gördükleri fonksiyona göre birçok çeşidi vardır: Cer, atıf, nasb, cezm, istifham, cevap, istisnâ, nidâ, şart, teşbih, tevkîd, tenbîh, masdar, kasır, istikbal, sıla, talep, nefy, nehy, emir, tahzîz, tendim, arz, ta'lîl, temenni, teraccî, ta'rif vb. harflerle fiile benzeyen harfler gibi. Sayıları 150'yi aşan hurûf-ı meânî içinde isim soylu olanlar yanında birkaç fiil de vardır. Ancak çoğu harf olduğu için "tağlib"⁵⁷ yoluyla onlar da harf adı altında toplanmıştır. Hurûf-ı meânî arasında yapı itibariyle bir, iki, üç, dört ve beş harften oluşanlar bulunduğu gibi birleşik bir yapıya sahip olanlar da vardır.⁵⁸

Tüm bunlarla birlikte harf-i cerlerin araştırılmasına sebep olan, onu daha da etkileyici kılan edatların Kur'an-ı Kerîm'de yer almasıdır. Kur'an-ı Kerîm'i incelediğimizde âyetlerde 11 harf-i cerin kullanıldığını görmekteyiz. Harf-i cerler şunlardır:

1. (إِلَى) harf-i cecri 737 defa kullanılmıştır.⁵⁹
2. (الْبَابِ) 2538 defa.⁶⁰
3. (تَأْءُ الْقَسَمِ) 9 yerde geçer.
4. (حَتَّى) 82 yerde geçmektedir.
5. (عَلَى) 1439 defa geçer.
6. (عَنْ) 464 defa kullanılmıştır.
7. (فِي) 1692 defa.
8. (كَ) 282 yerde geçer.
9. (الْأَمَلِ) 2851 defa kullanılmıştır.
10. (مِنْ) 3221 tanedir.
11. (الْوَاوِ) 53 yerde geçer.⁶¹

c. Harfîn Istılahî Anlamı.

⁵⁷ Tağlib'in sözlük manası: dil mevzuatında delaletleri arasında benzerlik ve münasebet bulunan iki lafızdan birini diğerine tercih etmektir. Mesela: Ömer ile Ebubekir için: العمران = أبو بكر + عمر (el-Umerân) denmesi. Burada Ömer ve Ebubekir kelimelerinin delaletleri arasında lafız ve mana bakımından benzerlik ve münasebet söz konusudur. Ömer lafzının telaffuzdaki kolaylığı Ebubekir'e tercih ve tağlib sebebi olmuştur. Yasin Kahyaoğlu, *Arap Dilinde Tağlib sanatları ve Örnekleri*, 2003, III, s. 122

⁵⁸ İsmail Durmuş, "Harf", DİA, XVI, 158-63

⁵⁹ Amayra-Seyyid, *Mucemu'l Edevat va'd Damâir fil Kurâni-Kerim*, Beyrut 1408/1988, s. 78-85

⁶⁰ Amayra-Seyyid, *a.g.e.*, s. 172-173

⁶¹ Amayra-Seyyid, *a.g.e.*, s. 650-664

Harf kelimesi istilâhî terim olarak “kelime çeşitlerinden olup, ancak isim veya fiil mânâsı tamamlanan kelime anlamındadır.⁶² Cer harfi (حَرْفُ الْجَرِّ) terkibi, “fiil, şibh-i fiil ve mâna fiillerinin anlamlarını isme çeken, bağlayan ve başında bulunduğu ismin sonunu mecrur yapan kelime” anlamını içerir. Bunun için de cer harfine “çeken, ismin sonunu cer eden” anlamında el-cârr (الْجَارُّ) kendisinden sonraki isme de “Çekilen, cer harfiyle sonuna cer edilen” anlamında el-mecrûr (الْمَجْرُورُ) denir.

أَمَنْتُ بِاللَّهِ لِأُبَعِثَنَّ *Allaha iman ettim, muhakkak yeniden diriltileceğim.*

Burada (بِ) harf-i ceri iltisak anlamında kullanılmıştır. Cümlemin anlamına bir katkı kazandırır ve (بِ) harf-i ceri kendisinden sonra gelen ismi (اللَّهِ) kelimesini mecrur eder.

تَبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ *Bütün günahlardan tevbe ettim.*

(مِنْ) harf-i ceri kendisinden sonra gelen ismi كُلِّ kelimesini mecrur etmiştir.

Harf-i cerlerin sayılarına gelince bunlar Arap dili kuralları, harfin neveleri üzerine yazılan değişik kitaplarda bazen 18⁶³, 20, 25 gösterilse de, daha çok kullanım şekillerine göre 23 tanedir. Bunlar ismi mecrur eder ve fiili isimle irtibatlandırır. Bu edatlar aynı zamanda fiillerin anlamlarını isimlere bağlaması ve cer fonksiyonu taşıdığı için hurûfu'l-cer olarak isimlendirilmiştir.⁶⁴ Harf-i cerler şunlardır:

(و, مِنْ, مُنْذُ, مِنْذُ, مَنْ, لَوْلَا, مَتَّى, لَعَلَّ, لِ, كَيْ, كِ, فِي, خَلَا, رَبُّ, عَدَا, عَلَيَّ, عَنْ, حَاشَأُ, حَتَّى, بِ, تَ إِلَى)

Bunlardan en çok kullanılanlar ise 13 tanedir.

(, كَيْ, لِ, مُنْذُ, مِنْذُ, وَ, مِنْ, فِي, كِ, بِ, رَبُّ, عَلَيَّ, عَنْ إِلَى)

⁶² Halîl, *Mucemu Mustalihâtü'n Nahvi'l Arabi*, s. 195

⁶³ Şemsuddîn Ahmed b. Suleymân, *Esrâr'un nahv*, Tunus, 2002, s. 270

⁶⁴ İbn Kemâl Pâşâ, *Esrâru'n-nahv*, Dâru'l Fikr, 2002, s. 270

B. Harf-i Cer İçin Kullanılan İsimler

Harf-i cerle ilgili birçok isimler günümüze kadar ulaşmıştır. Farklı ekollerin dil kuralları üzerinde tesbitleri ve nitelendirmeleri harf-i cerlere de yansımıştır. Bazen değişik nahiv ekolleri aynı ismi kullansa da, genelde her birinin özel isimlendirmeleri bulunmaktadır. Basralıların büyük çoğunluğu bunları sadece “حُرُوفُ الْجَرِّ” (hurûfu’l cer) olarak nitelendirir. Sibevehi’ye (ö.180/796) gelince o cer harflerini “حُرُوفُ الْإِضَافَةِ” (hurûfu’l idâfe) diye adlandırmış, onun bu isimlendirmesine Muberrred (ö.285/898) de katılmıştır. Kufelilerin ekserisi harf-i cerler için “حُرُوفُ الْإِضَافَةِ”, “الْخَفْضُ” (hurûfu’l idâfe, elhafd) veya “الصِّفَاتُ” (sıfat) gibi isimler kullanmışlardır. el-Ferrâ (ö. 207) sıfat terimini bazen harf-i cer, bazen de zarf karşılığında kullanmaktadır.⁶⁵ Aynı zamanda Kûfeli dilciler harf-i cerler için izâfet harfleri terimini de kullanırlar.⁶⁶

Asmaî (ö.216/830) bir gün kendisinin Halîl b. Ahmed’in (ö.175/791) yanına ondan faydalanmak için gittiğini ve Halîl’in ona şöyle söylediğini rivâyet ediyor. Ya Halîl “الْخَفْضُ” ve “الْجَرِّ” arasında ne gibi fark var? Biraz düşündükten sonra, nasıl karar verdin sorunca ona şöyle dedim: -Bana göre “الْخَفْضُ” *değersiz bir şeydir*, nasıl ki elini ayağının altına koymuş olman gibi, ama “الْجَرِّ”e gelince o, *bir şeyin başka bir şeye yüklenmesidir*. Yani *bir şeyin başka bir nesnenin makâmına konulmasıdır*. Şöyle söylediğimiz gibi:

هَذَا غَلَامٌ زَيْدٌ Bu, Zeydin çocuğudur., cümlesinde olduğu gibi. Burada Zeyd mecrur olarak kullanmıştır. Ama İbn Serrâc (ö. 316) bu isimler arasında fark gözetmemiş ve her ikisinin de aynı mânâda kullanıldığını söylemiştir.⁶⁷

Sibeveyhi (ö.180/796) de harf-i cerlerin حُرُوفُ الْإِضَافَةِ gibi nitelenmesini “isimden önce ve sonra kullanmasına” atf etmiştir. Biz مَرَرْتُ بِزَيْدٍ Zeyde uğradım söylerken, hareket (ب) harf-i cerri ile Zeyd’e ilave olunmuştur. Bununla harf-i cerler

⁶⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi Ferra, *Meani'l-Kur'ân*, Beyrut : Âlemü'l-Kütüb, 1983, I, 31-33; 322-323

⁶⁶ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi ilmi'l-Arabiyye* 538/1144; dirase ve tahkik Fahr Salih Kadare, Amman: Dâru Ammar, 2004/1425, s. 337; Ali Bulut, “El-Ferrâ'nın Meâni'l Kur'an'ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu'na Ait Terimler”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2003, sy. 14-15, s. 7

⁶⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Seri b. Sehl el-Bağdadi İbnü's-Serrac, *El-Ûsûl fi'n-nahv*, Beyrut, 1985, s. 408

mecrur olan ismin sılası olan fiili tasrif etmesini belirtmek istiyor. Onun izâfetinin anlamı fiildir. Kendisi ve sılası ile isme izâfe olunmuştur.⁶⁸

Kûfeliler harf-i cerleri fiilin isme izafe olduğu, “حُرُوفُ الْإِضَافَةِ” yani onlar arasında bağlantı kurmak için bu şekilde isimlendirmişler. “حُرُوفُ الْخَفْضِ” ismi de sadece Kûfeliler tarafından kullanmakla bitmemiş ve Basralılardan da bazıları harf-i cerleri bu şekilde nitelendirmiştir. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdi de aynen harf-i cerleri “وَجُوهُ الْخَفْضِ” (vucûhu’l-hafd) olarak nitelendirmiştir.⁶⁹

Diğer bir görüşe göre harf-i cerler fiillerin mânâlarını isimlere cer ettiği veya cer fonksiyonu taşıdığı için böyle isimlendirilmiştir. Harfu’l idâfe anlamında fiilin kendisinin veya anlamının sarîh isim olarak kullanılana idâfe olunması anlamını ifade eder.⁷⁰ Allâhu Teâla’nın âyette buyurduğu gibi:

وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَلِيْتُمْ مُدْبِرِينَ “Ve yeryüzü, bütün genişliğine rağmen sşze dar gelmişti. Sonunda bozguna uğrayarak geri dönüp kaçmaya başlamıştınız.”⁷¹

Âyeti kerîmede ifade olduğu gibi “بِمَا رَحَبَتْ” ifadesi “بِرُحْبِهَا” anlamında kullanılmıştır.⁷²

Tabii ki isimlendirmeler sadece bunlarla kısıtlanmamış başka isimler de kullanılmıştır. İbn Kuteybe (ö.276/899) (حُرُوفُ الصِّفَاتِ) “hurûfus-sıfât” adını kullanır. Zira cer harfleri isme zarfiyetten dolayı bir sıfat ihdâs eder veya kendisinden önceki nekra isimlere sıfat olarak gelir.⁷³

C. Harf-i Cerlerin Kullanılması

Harf-i cerlerin kullanılmasına gelince bunlardan (حَاشَا, عَدَا, خَلَا) istisna konusunda kullanılmaktadır.⁷⁴ Harf-i cerlerin böyle isimlendirilmesine gelince bu,

⁶⁸ Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Harîsi, *Kitâbu Sibeveyhi*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Dârü'l-Kalem, 1966, s. 420-421, Nâsir Hüseyin Ali, *Keşfu'l-Esrâr an hürûfi'l-cerr*, Dimaşk, 1995, s. 8-9

⁶⁹ Halîl, *a.g.e.*, s. 204, 208, 220

⁷⁰ Galâyîni, *a.g.e.*, III, 166

⁷¹ Tevbe 9/25; Ebu'l Alâ Mevdudî, *Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meâli/Tercümânü'l-Kur'an*, s. 190

⁷² Şemsuddin Ahmed b. Suleymân, *Esrâru'n-nahv*, Tunus, 2002, s. 270

⁷³ İbn Kuteybe, *Tevîlü Müşkili'l Kur'an*, Kahire, 1373/1954, s. 426, Mustafa Kurt, *a.g.e.*, s. 18

⁷⁴ Ahmed Zeki Safvat, *El-Kâmil fi kavâidu'l-arabiyetu nahuha va sarfuha*, Mısır, 1923, s. 412

kendisinden önceki fiilin mânâsını kendisinden sonra gelene mecrur etmesi ile ilgilidir. Harf-i cerler kendiliğinde müşterek olan gerek harfi, gerekse de fiili anlamlarda kullanılan kısımlara ayrılır. Bunlar da aynen istisna babında kullananlardır. (عَدَا , خَلَا , حَاشَأَ). Kur'an-ı Kerîm'de en çok kullanılan 11 cer harfi şunlardır:

(عَلَى , فِي , لِ , وَ , مِنْ , عَنْ , عَلَى , حَتَّى , ت , ب , إِلَى)⁷⁵

Arap gramerinde en çok kullanılan harf-i cerler 8 tanedir.

(فِي , لِ , وَ , مِنْ , عَنْ , عَلَى , ب , إِلَى)

Aynı zamanda Arap gramerinde en az kullanılan harfler 6 tanedir.

(رُبَّ , حَتَّى , ت , وَ , مُذْ , مُنْذُ)

Bundan başka harf-i cerler arasında nâdiren kullanılanlar da daha çok istisna harfleri olarak bilinen (حَاشَأَ , عَدَا , خَلَا) harfleridir.⁷⁶

(البَاءُ):

Bu harf-i cer 19 mânâyâ gelir. Türkçeye tercümede *ile, için, sebebiyle,-e,-a,-de,-da,-den, vasıtasıyla, sayesinde, tarafından, üzerine, üzerinde,-ye-ya*⁷⁷ gibi tercüme olunur. Zahiri açık isimlerin ve zamirlerin sonlarını esre yapar. Bunlardan ilsâk, isti'âne ve ta'lîl, kasem, ivaz, zarfıyyet, sebebiyet⁷⁸ musâhabe, “an” anlamında, istila, bedel,

⁷⁵ Amayra-Seyyid, *a.g.e.* , s. 78-85; 172-173; 650-664

⁷⁶ M. Kurt, *a.g.e.* , s. 20-21

⁷⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça dilbilgisi nahiv*, İstanbul: Marmara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Vakfı, 2011, s. 357; Serdar Mutçalı, *Dağarcık/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995, s. 36, Arif Erkan, *el-Beyân/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004, I, 555

⁷⁸ Ebû Muhammed Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman İbn Akil (ö.769/1367), *Şerhu İbn Akil ala Elfiyye İbn Mâlik*; thk. Hanna Fahuri, Beyrut, s. 29

te'kîd, kaseme delâlette kullanılır, kıyasî taaccüp, teb'îd⁷⁹, mucâvezet, zaman zarfı⁸⁰, ilsak⁸¹ anlamlarını ifade eder.

1. İlsak anlamını ifade ederek hakiki ve mecâzi anlamda kullanılmaktadır.⁸²

امسكتُ بِيدِكَ *Senin elinden tuttum.*

2. İstiâne⁸³ kendiliğinde musteân bih ve fiilin bir şeyi kazanması anlamındaki vâsıtayı içerir. Yardım, aracılık mânâlarına gelir. Bu harfin mecrûru, kendisinden önceki mânânın oluşuna vesile teşkil eder.⁸⁴

بدأتُ عَمَلِي بِاسْمِ اللَّهِ *İşime Allah'ın ismiyle başladım.*

Cümlede kullanıldığı şekli ile fiilin sebebi ve illeti ile ilgili olduğu için sebebiyet veya ta'lîl olarak isimlendirilmiştir. İfade ettiği diğer bir anlamda örneğin:

ماتَ بِالْجُوعِ *Açlıktan öldü.*

3. Kaseme delâlet etmek için kullanılır.⁸⁵ Aynı zamanda ب ile yapılan kasem "kasem isti'tafi"⁸⁶ olur, yani cevabı inşâî⁸⁷ olur demektir.

⁷⁹ 'تَأْكِيدٌ' (ar. 'sağlamlaştırma'tan te'kîd) 1. Sağlamlaştırma, berkitme: Hükm edip ma'lûma iltullâhi zikr etmez avam/Zannını te'kîd imiş Allâhu a'lemden murâd (Bayburtu Zihni)...2. dilb. Pekiştirme: İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, III, 3090; Sağlamlaştırma, takviye etme, tekrar yazma, tekiden sağlamlatırarak, takviye ederek; mükerren: Tekiden yazıldığı halde. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lügat*, s. 729

⁸⁰ Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, s. 347-350; Arif Erkan, *a.g.e.*, I, 555

⁸¹ 'الْمَصَاقُ' Arapçadan lusûk. 'yapışmak'tan ilsâk bitişirme, kavuşturma: ve bu bâ bâ-i ilsaktır ki abdi bâb-ı cenâb-ı rabbü'l-erbâba ilsak ve isal eder (Tuhfe-i Hattâtin), İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1391

⁸² Rummânî, *a.g.e.*, s. 36; Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, s. 597/1201; thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râzî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984, s. 208; Ahmed b. Abdünnûr Mâleki, *Rasfî'l-mebânî fi şerhi hürûfi'l-meâni*, thk. Ahmed Muhammed Harrat, Dimaşk: Dâri'l-Kalem, s. 221-22

⁸³ 'إِسْتِعَانَهُ' Arapça kelimesi olarak 'avn'-i'âne 'yardım etmek'ten isti'âne anlamına gelmektedir. Yardım isteme: Zehrinden istianeye geldim bu şeb yine (Cenap Şehâbeddin). Gözüne her ilişen şeyden istiâne etmişti. (Ahmet Haşim). İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1444

⁸⁴ Rummânî, *a.g.e.*, s. 36, İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 208, Mâleki, *a.g.e.*, s. 221-222

⁸⁵ Rummânî, *a.g.e.*, s. 36, Mâleki, *a.g.e.*, s. 221

⁸⁶ 'إِسْتِعْطَافٌ' Arapçadan 'esirgemek', 'şefkat göstermek'ten isti'tâf anlamında kullanılmaktadır. Yardım, merhamet ve şefkat dileme: Olursun kâma nâil hangisinden etsen isti'tâf (Ziyâ Paşa'dan). Maaşlarının îtâsı için defaat ile defterdara mürâcaat ettiği halde alamadığından dolayı tazallüm-i hal ve istîfâfi hâvi imiş (Fâik Reşat). İ. Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2*, s. 1457

⁸⁷ 'إِنْشَاءٌ' (neşâ'dan. İnşaat) Yapma, yapılma, vücûda, meydana getirme. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2011, s. 507

أُقْسِمُ بِاللَّهِ لِأَتَعَلَّمَ الدَّرْسَ Yemin ederim ki, dersi öğreneceğim.

(مِنْ):

Harf-i ceri 8 mânâ içermektedir. –den, dan, bazısı, bir kısmı, için, den dolayı, den beri,⁸⁸ gibi tercüme olunur. Bunlar ilsâk⁸⁹, ibtidâul-gâye⁹⁰, teb'îd, beyan, tevkîd⁹¹, bedel⁹², sebebiyet⁹³ ve ta'lîl⁹⁴, zarfiyyet, isti'âne, isti'lâ⁹⁵, kaynak, iki şeyi ayırdetmek için, karşılaştırma anlamında kullananlardır.⁹⁶ İbtidâul-gâye anlamında kullanırken burada kast olunan zaman ve mekâna başlangıç demektir. Allâh Teâlâ'nın âyette buyurduğu gibi:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ
”آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ“ “Kulu Muhammed'i bir gece Mescidi Haram'dan (Kabe'den)
yola çıkararak, kendisine bazı mucizelerimizi, olağanüstülüklerimizi göstereyim diye,

⁸⁸ Çörtü, a.g.e. , s.357; Serdar Mutçalı, a.g.e. , s. 848, Mehmet Kanar, *Kanar/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2009, s. 1673; Mevlüt Sarı, *El-Mevârid/ Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bahar Yayınevi, s.1463

⁸⁹ 'الصاق' kelimesinden bitişirme, kavuşturma anlamlarını içermektedir. Ve bu bâ bâ-i ilsaktır ki abdi bâb-ı cenâb-ı rabbü'l-erbâba ilsak ve îsal eder, İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2*, s. 1391

⁹⁰ Arapçadan başlama ve gayet, hedef anlamında gayenin başlamasını ifade etmek için kullanılan terimdir

⁹¹ 'تأكيد' (ar. 'sağlamlaştırmak'tan te'kid) 1.Sağlamlaştırma, berkitme: Teşnelik kâr eylemiştir câna ayb etmen eğer/ Bâde teklifinde olsa sâkiyâ te'kidimiz (Rûhi Bağdadi). Hüküm edip ma'lûma ilmullâhı zikir etmez avam/Zannını te'kid imiş Allâhu a'lemden murâd (Bayburtu Zihni)...2. dilb. Pekiştirme: Ayverdi, a.g.e. , III, 3090; Sağlamlaştırma, takviye etme, tekrar yazma, tekiden sağlamlatırarak, takviye ederek; mükerreren: Tekiden yazıldığı halde. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lügat*, s.729; Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyyat, 2008, s.652

⁹² 'بدل' Karşılık, ivaz, bir şeyin yerini tutan şey: Eşya bedeli, hayvan bedeli. Hizmet-i askeriyeye mukabil verilen para. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lügat*, s. 63

⁹³ 'سببیت' Arapça sebeb'den yapma mesder eki –iyyet ile sebebiyyet anlamında sebep olma. Sebebiyyet vermek: sebep olmak, yol açmak: Bu merak, hemen dâima ikisinin arasında Selmânın gözyaşlarıyla hitam bulan mübahaselere sebebiyet verirdi. (Halit Z. Uşaklıgil). Merkezi vilâyette mütevâli vak'alar hudûsuna sebebiyet veren uygunsuz takımından Yatık Emine... İlhan Ayverdi, a.g.e. , III, 2699

⁹⁴ 'تليل' İllet ve sebep gösterme. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lügat*, s. 709; Arapçadan 'illet' hastalanmak, sebep'ten ta'lîl. 1. Sebep bulma, behane gösterme: Bu emir ne tâlil ne de taalül kabul ediyordu (Ahmet Rasim). 2. fels. Tümünden gelim, dedüksiyon: 'Ta'lîl ba'de'l-vukû: Bir şeye sonradan uygun bir sebep uydurma. İlhan Ayverdi, a.g.e. , III, 3016

⁹⁵ 'استيلاء' Arapça kelime olarak zâpetme, sahibi olma, kaplama,yayıma,istilâi istilâyâ mensup anlamlarını içerir., Abdülkadir Hayber, a.g.e. , s. 324

⁹⁶ Nasir Hüseyin Ali, *Keşfü's surr an hürûfî'l-cer*, s. 119-126; Yusuf Uralgiray, *İlk ve İleri DilBilgisi*, I, 366-67; Maksudoğlu, a.g.e. , s. 356-360

çevresini kutsal kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) ulaştıran Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır. O her şeyi işiten ve her şeyi görendir.”⁹⁷

1. Teb'îd⁹⁸ bir bütünden cüz ifade etmek için kullanılır, “بَعْضٌ” kelimesine yakın anlamda kullanıldığı için böyle nitelenmiştir. Allah Teâlâ'nın âyeti kerîmede buyurduğu gibi:

“مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ”

“Onlardan kimileriyle Allah konuştu.”⁹⁹

2. Beyân¹⁰⁰ anlamında, yani cinsin beyânını ifade etmek için kullanılır.¹⁰¹ “من” beyân anlamında kullanırken kendisinden sonraki isim mârifet olursa, mâ kablisi kendisinden önce gelen mecruru hal anlamındadır. Nekire olursa sıfat anlamında kullanılmaktadır. Âyeti kerîmede geçtiği gibi:

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ

“Onlara her hangi bir âyeti unutturmayız.”¹⁰²

3. Bedel anlamında kullanmış olursa şöyle bir anlama gelir:

أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ

“Yoksa dünya hayatını ahirete mi tercih

ettiniz?”¹⁰³

4. (مِنْ) harf-i ceri bazen مَا zâideye kaynaştırmak suretiyle مِمَّا şeklinde okunur. Bu takdirde idgamından önceki mânâsı aynen bâkidir.

مِمَّا أَعْمَالِ الْمُسِيءِ يُلَاقِي جَزَاءَهُ

Kötü adam kötü işlerinden dolayı cezasını

bulur.¹⁰⁴

⁹⁷ İsra 17/1; Ebü'l-Berekat Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Tefsirü'n-Nesefî/Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, racaahu ve zabtuhu ve eşrefe aleyh İbrâhim Muhammed Ramazan, Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1989/1408, II, 795-96

⁹⁸ ‘تَبَعِدٌ’ Arapçadan kelime olarak bu'd ‘uzak olmak’tan teb'îd anlamında kullanılmaktadır. *Uzaklaştırma, kovma*: Bütün heyetinde insanı kendisinden teb'îd eden bir hal vardı (Hâlit Z.Uşaklıgil) İ. Ayverdi, *a.g.e.* , III, 3067

⁹⁹ Bakara 2/253; N. H. Ali, *a.g.e.* , s. 122

¹⁰⁰ ‘بَيَانٌ’ İfade edip anlatma, açık söyleme, bildirme. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lüğat*, s.71

¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 577-78; Mâleki, *a.g.e.* , s. 388; Hasan b. Kâsım Murâdî, *Cene'd-Dâni fi hüürüfi'l-meâni*, nşr. Muhammed Nedim Fâzıl, Fahreddin Kabave, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992, s. 309-310; M. Kurt, *a.g.e.* , s. 192

¹⁰² Bakara 2/106

¹⁰³ Tevbe 9/38; N. H. Ali, *a.g.e.* , s. 124

5. Mesafeni belirtmek için kullanılır, örneğin:

في كيلومترين من المدينة Şehirden iki kilometr uzaklıkta.

6. Mansup olduğu mekanı ifade etmek için,

هو من الأذربايجانيين O, Azerilerdendir.

7. Bir kaç olayı ifade etmek için +ضمير+من ismin cemi terkihiyle kullanarak ve diğer anlamını belirtmek için:

لقد شارك في تطوّر تلك الحضارة العرب والفرس و التّرك و غيرهم من الشعوب الإسلامية Bu kültürün gelişmesinde Arap, Fars, Türk ve diğer müslüman halkları iştirak etmişler.

8. Olumsuz cümlelerde gelerek +شيء من isim tamlaması terkihiinde kullanılır,

هل عرّفت شيئاً من الأنباء Haberlerden bir şey öğren, bildin mi?¹⁰⁵

9. Mücâvezet bildirmekte عَن harf-i cerinin yerine kullanılır. Mücâvezet مِنْ harfinin başına geçtiği ismin kendisinden evvelkine nisbetle maddeten veya mânen uzak düşmesi demektir.¹⁰⁶

يَا وَيَلْنَا قَدْ كُنَّا فِي عَفْلَةٍ مِنْ هَذَا “Eyvahlar olsun, biz bundan uzakta, gaflette idik.”¹⁰⁷

(إلى):

Harf-i cerri 6 mânâ ifade eder. e, a, ye, ya, -e, doğru, -e kadar, -a kadar yanına, ile, katında, indinde¹⁰⁸ gibi anlamlara gelir. İntihâ¹⁰⁹, musâhabe¹¹⁰, “inde”¹¹¹, intihâu'l-

¹⁰⁴ Y. Uralgiray, a.g.e. , I, 366

¹⁰⁵ Alesger Mamedov, *Arap Dili* , s. 114-16

¹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 577; Mâleki, a.g.e. , s. 389; Murâdî, a.g.e. , s. 313

¹⁰⁷ Enbiya 21/77

¹⁰⁸ Çörtü, a.g.e. , s. 357; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Kitabevi, s. 27; M. Kanar, a.g.e. , s.297; M.Kurt, a.g.e. , s. 93

¹⁰⁹ ‘إنتهاء’ Arapça nehy-nihayet ‘son’dan intihâ’ kelimesi anlamında kullanılmaktadır. **1.** Son bulma, sona erme: ‘Müzâkereler intihâ buldu’ **2.** Tükenme, bitme: Ey Füzûli intihâsız zevk buldun aşktan (Füzûli) **3.** Son, nihayet. Karşıtı iptida. İlhan Ayverdi, a.g.e. , II, 1421

gâye¹¹², ihtisas¹¹³, zarfıyyet, pekiştirme, ibtidâiyye¹¹⁴ mânasını ifade etmek için kullanılmaktadır. İntihâ zaman ve mekân bakımından gâyenin son bulmasını ifade eder. Allâhu Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerîm'de buyurduğu gibi:

مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا Mescidi Haram'dan Mescidi Aksa'ya (götüren Allah.)¹¹⁵

1. “عِنْدَ” (inde) anlamında *katında, nezdinde, yanında* zarf edatı olarak kullanılır.¹¹⁶

قَالَ رَبِّ السَّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ “(Yusuf) Rabbim bana göre hapse girmek, bunların benden istediklerinden daha hayırlıdır, dedi.”¹¹⁷

2. Musâhebe yani beraberlik anlamını ifade etmek için.¹¹⁸

مَنْ قَعَدَ عَنِ الرَّزْقِ أَسَاءَ أَهْلَهُ وَ إِلَى نَفْسِهِ

Rızık talep etmekden geri kalan kimse, kendisiyle beraber ehline de fenalık yapar.

Burada *إِلَى* harf-i cerinin yerine *مَعَ* harfini kullanmış olursak anlam değişmez.

(حَتَّى):

Harf-i ceri aynen *إِلَى* gibi intihâ anlamını taşır. *ceye, kadar, e-a-e kadar, tâki, -mesi için, -sın diye, hattâ, bile, dahî, sonunda, nihayet, böylece, -dikçe, dıkça, nihayet,*

¹¹⁰ ‘مُصَاحَبَةٌ’ Arapça kelime olarak ‘arkadaşlık etmek, berâber olmak’tan musâhabe-musâhabet anlamlarını içerir. Edeb, sohbet şeklinde yazılmış yazı türü. İ. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 2148

¹¹¹ Rummânî, *a.g.e.*, s. 115

¹¹² Galâyîni, *a.g.e.*, III, 172; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî ilmi'l-luga*, haz. Muhammed İzzeddin Saidi, Beyrut: Dâru İhyai'l-Ulum, 1990/1410, I, 338

¹¹³ ‘اِخْتِسَاسٌ’ Arapça kelime olarak hiss ‘duyu organlarıyla bilmek, sezmek’ten ihtisas anlamında kullanılmaktadır. 1. Duygulanma, hissetme. İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1367; Hamza Ermiş, *a.g.e.*, s. 270

¹¹⁴ Uralgiray, *a.g.e.*, I, 366-67

¹¹⁵ İsra 17/1; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 172

¹¹⁶ Rummânî, *a.g.e.*, s. 115; Murâdî, *a.g.e.*, s. 389; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 173

¹¹⁷ Yûsuf 12/33

¹¹⁸ Rummânî, *a.g.e.*, s. 115; Murâdî, *a.g.e.*, s. 386; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 173

sonunda, hem bile, mesi için, yapıncaya, oluncaya kadar, amacıyla¹¹⁹ gibi tercüme olunmaktadır. Âyet-i kerîmede geçtiği gibi:

سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطَلَعِ الْفَجْرِ “O gece tan yerinin ağarmasına kadar esenliktir.”¹²⁰

Bazı dilcilere göre “حَتَّىٰ” harfi sonrasının öncesine ait olduğunu ifade eder. Bazılarına göre ise her zaman bunu ifade etmez. Örneğin cümlede geçtiği gibi:

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّىٰ رَأْسِهَا Balığı başına kadar yedim.

1. Hareketin yönünü ve zamanını ifade etmek için kullanılır örneğin,¹²¹

تَمَتَّدَ حُدُودُ الْبَلَدِ حَتَّىٰ الْبَحْرِ Ülkenin sınırları denize kadar uzar.

(عَنْ):

Bu harf-i cer 11 anlamda kullanılmaktadır. Daha çok mucâvezet¹²² mânâsına ve mânânen uzaklık mânâsına gelir. Ta’lil, zarfiyet, isti’âne, isti’lâ¹²³, مِنْ sözcüğü yerine, ب mânâsında, جَانِبٍ anlamında isim olarak, ta’viz¹²⁴ ve zâide gibi mânâlar içerir. Bazı fiilerin mefulü durumunda olduğu zaman (-a, e, i) ekleri verir.¹²⁵ Den, dan, tarafından, -den, dışarı, -e, dayanarak, -e, göre, -e, güvenerek, için,-ye,-ya, hakkında, -in adına, -den dolayı, -e nazaran, -e dayanarak, -e karşı, -e güvenerek, irakta, uyarınca, den bedel¹²⁶ gibi anlamlar içerir.

انسحابُ الْجَيْشِ عَنْ مَوَاقِعِهَا Ordunun mevzilerinden çekildilmesi.

سِرْتُ عَنْ الْبَلَدِ Ülkeden uzaklaştım.

¹¹⁹ Çörtü, a.g.e. , s. 358; M.Sadi Çöğenli, Mustafa Kılıçlı, Yakup Şafak, *Arapça Edatlar ve Deyimler Sözlüğü*, Erzurum, 1998, s. 44-45; M.Kanar, a.g.e. , s.724; S. Mutçalı, a.g.e. , s. 147

¹²⁰ Kadîr 97/5

¹²¹ Rummânî, a.g.e. , s. 118; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 243; Mâleki, a.g.e. , s. 258-59

¹²² Zemaşşerî, a.g.e. , I, 343

¹²³ ‘استيلاء’ Arapça kelime olarak zaptetme, sahibi olma, kaplama,yayılma,istilâi istilâyâ mensup anlamlarını içerir., Abdülkadir Hayber, a.g.e., s.324

¹²⁴ ‘تفويض’ Arapça kelime olarak ‘ivâz’ bedel olarak vermek anlamında kullanılmaktadır.1. Bedel verme, karşılık olarak verme ‘Bir meblağın tâvizi’ 3.eski mâliye: Bir gelirin daha sonra yerine konmak üzere başka bir yere sarfedilmesi. İlhan Ayverdi, a.g.e. , III, 3055; H. Ermiş, a.g.e. , s. 639

¹²⁵ Mâleki, a.g.e. , s. 429-32; Y. Uralgiray, a.g.e. , I, 377-78; Akdağ, a.g.e. , s. 87

¹²⁶ Çöğenli ve dğ, a.g.e. , s. 76; Çörtü, a.g.e. , s. 357; Mutçalı, a.g.e. , s. 601

1. *عَلَى* anlamını ifade etmek için âyeti kerimede şöyle kullanılmaktadır.

وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ “Kim cimrilik ederse o sadece kendi nefisine cimrilik etmiş olur.”¹²⁷

2. Sebepiyet ifade etmek için *tâlîl* anlamında kullanılır:¹²⁸

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّتْهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ “İbrahim'in babası için af dilemesi, ona bu yolda söz verdiği içindi. Fakat babasının bir Allah düşmanı olduğunu kesinlikle anlayınca, onunla ilişkisini kesti. İbrahim gerçekten çok duygulu ve yumuşak kalpli idi.”¹²⁹

3. Bazen bedel anlamını ifade eder.¹³⁰

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئًا “Hiç kimsenin başka birinin yerine bir şey ödeyemeyeceği günden korkun.”¹³¹

4. Zarfiyet ifade etmek için kullanılır.¹³²

الْعَظِيمُ لَا يَكُونُ عَنِ حَمْلِ الْأَعْبَاءِ وَإِنِّيَا Büyük adam, ağırlıkları yüklenmekte gevşeklik göstermez.

5. İstiâne ve vesile¹³³ için kullanılır.

رَمَيْتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ Oku yaydan fırlattım.¹³⁴

6. *مِنْ* sözcüğü yerine kullanır.¹³⁵

¹²⁷ Muhammed 47/38; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 175

¹²⁸ Murâdî, *a.g.e.* , s. 247; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 175

¹²⁹ Tevbe 9/114; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 175

¹³⁰ Murâdî, *a.g.e.* , s. 245; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 175; Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm en-Nahvi, *Mugni'l-lebîb an kütûbi'l-e'arib*, 761/1360; thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, I, 148

¹³¹ Bakara 2/48; N. H. Ali, *a.g.e.* , s. 76; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 148

¹³² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 475; Mâleki, *a.g.e.* , s. 450-51; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 148; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 178-79

¹³³ ‘*وسيله*’ Arapça kelime olarak bu gini anlamları içerir: 1. Sebep, behâne. Kendisine vesîle-i mülâkat olmak üzere bir hediye takdim etmeliyim ki sıkılmayayım (Müallim Naci), İ. Ayverdi, *a.g.e.* , III, 3320

¹³⁴ Zemaşşerî, *a.g.e.* , I, 343

¹³⁵ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 476; Mâleki, *a.g.e.* , s. 453; Murâdî, *a.g.e.* , s. 252; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 148

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ *Kullarından tevbeyi kabul eden odur.*

7. جَانِبُ Yan mânâsı anlamına gelen isimleri ifade etmek için kullanılır.¹³⁶

جَلَسَ الْقَاضِي وَ مِنْ يَمِينِهِ الْعُضْوُ الْيَمِينُ

Hakim, sağ tarafında mahkemenin sağ üyesi olduğu halde oturdu.

Bazen عَنْ harfinden sonra zâide olarak مَا gelir. Bu zaman mânâ ve vazifesinde bir değişiklik yapmaz.

عَمَّا قَرِيبٍ يَتَحَقَّقُ الْمَأْمُولُ *Yakında umulan şey tahakkuk eder.*

Âyeti kerîmede geçen örneğin:

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ “ Allah şöyle buyurdu: Pek yakında onlar mutlaka peşiman olacaklar!.”¹³⁷

(عَلَى):

Harf-i ceri 8 mânâyı içermektedir. Zarfiyet, isti'lâ¹³⁸, mücâvezet, ta'lîl, musâhabet, ta'viz, bir mânadan diğer bir mânaya çevirme¹³⁹, istidrâk¹⁴⁰, (عَنْ), (الام), (لِكِنْ), (فِي) harfleri anlamında kullanılmaktadır.¹⁴¹ Üzerine, üzerinde, rağmen, aleyhine, olması şartıyla, -e, -a, -e ilaveten, sebebiyle, -e uygun olarak, esnâsında, sâyesinde, -e karşılık, tarafına, şeklinde, durumunda, zararına, tarafından, halinde¹⁴² gibi tercüme edilir.

¹³⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 149; Y. Uralgiray, *a.g.e.*, I, 377-78

¹³⁷ Mü'minûn 23/40; Rummani, *a.g.e.*, s. 95

¹³⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 342

¹³⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 144; Y. Uralgiray, *a.g.e.*, I, 375-76

¹⁴⁰ 'إِسْتِرَاكٌ' Arapça kelimesi olarak derk, idrâk anlamak, kavramak anlamlarını ifade eder. Anlaşılmasını, kavranmasını isteme. İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1446

¹⁴¹ Galâyîni, *a.g.e.*, III, 176-78; Akdağ, *a.g.e.*, s. 85; Kurt, *a.g.e.*, s. 136-38

¹⁴² Çörtü, *a.g.e.*, s. 358; Çöğenli, Kılıçlı, Şafak, *a.g.e.*, s. 64; Mutçalı, *a.g.e.*, s. 593

1. Daha çok isti'lâ anlamında hakîki veya mecâzi olarak kullanır.¹⁴³ Hakîki mânâda:

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ “Onların sırtlarında ve gemilerde taşınıyorsunuz.”¹⁴⁴

Mecâzi anlamda başka bir âyeti kerîmede şöyle geçer.

فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى الْبَعْضِ “Onların bazılarını diğerlerine üstün kıldık.”¹⁴⁵

İstila anlamında kullanırken bazen ne hakîki, ne de mecâzi mânâsı bulunmaz. Örneğin:

فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ *Allaha tevekkül ettim, dayandım.*

Bu misalde ne hakîki, ne de mecâzi mânâda bir istilâ anlamı bulunmaz. Buradan kastolunan mânâ “tevekkülüm Allah” a demektir.

2. Bir mânâdan diğer bir mânâyâ dönüş yapmakta kullanılır. Yani önce geçen ibâreden anlaşılması muhtemel olan yeni anlamlara geçmesine katkı sağlamaktadır.

3. Tâviz¹⁴⁶ ifade etmek için kullanılır.¹⁴⁷

إِنْ لَمْ يَجِدْ يَوْمًا عَلَى مَنْ يَتَّكِلْ *Bir gün kendisine tevekkül edecek bir kimse bulmazsa*

4. فِي harf-i cerri anlamında kullanır.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا “(Musa) halkın haberi olmadığı zaman şehre girdi.”¹⁴⁸

5. Bazen عَنْ anlamında kullanılır.¹⁴⁹ Şairin söylediği gibi:

¹⁴³ Rummânî, *a.g.e.*, s. 108; Murâdî, *a.g.e.*, s. 476; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 143

¹⁴⁴ Mü`minûn 23/22

¹⁴⁵ Bakara 2/253, İsra 17/21

¹⁴⁶ ‘تَوَيْضُ’ Arapça kelime olarak ‘ivâz’ bedel olarak vermek anlamında kullanılmaktadır. 1. Bedel verme, karşılık olarak verme ‘Bir meblağın tâvizi’. Ayverdi, *a.g.e.*, III, 3055

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 149; Y. Uralgiray, *a.g.e.*, I, 377-78

¹⁴⁸ Kasas 28/15; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 176

إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا

Kuşayr kabilesi benden hoşnut olursa, doğrusu ben onların hoşnutluğuna taaccüp ederim.

6. مِنْ harf-i cerri anlamında kullanılmış olur¹⁵⁰, âyeti kerîmede ifade olunduğu gibi:

إِذَا اِكْتَالُوا عَلَيَّ النَّاسَ يَسْتَوْفُونَ “Onlar insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman eksiksiz alırlar.”¹⁵¹

6. Aynı zamanda “الْبَاءِ” mânâsını ifade eder.¹⁵² Allah Teâlâ’nın buyurduğu gibi:

حَقِيقٌ عَلَيَّ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَيَّ اللَّهُ إِلَّا الْحَقَّ “Bana Allah hakkında sadece doğruyu söylemek yaraşır.”¹⁵³

7. İstidrak¹⁵⁴ anlamını ifade eder, şu örnekte geçtiği gibi:¹⁵⁵

فُلَانٌ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ لِسُنُو صَنِيعِهِ عَلَيَّ أَنَّهُ لَا يِيَّاسُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

Fılan adam kötü ahlâkı ile Allah’tan nasibi üzüldüğü için cennete giremeyecek.

(فِي):

Harf-i cerri 7 anlamda kullanılır. –de,-da, içine, içinde, zarfında, esnasında, hakkında, konusunda, konu edilen, in sayesinde, e nispetle, süresince, zarfında, yanında, ile¹⁵⁶ anlamlarını taşır. Karşı, göre, zarfiyet, sebep bildirmek için, musâhabet,

¹⁴⁹ Murâdî, *a.g.e.*, s. 477; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 143

¹⁵⁰ İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 442; Murâdî, *a.g.e.*, s. 478; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 144

¹⁵¹ Mutaffifîn 83/2; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 177

¹⁵² Murâdî, *a.g.e.*, s. 478; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 144; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 177

¹⁵³ A’râf 7/105; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 144

¹⁵⁴ اسْتِدْرَاكٌ? Arapça kelimesi olarak derk, idrâk anlamak, kavramak anlamlarını ifade eder. Anlaşılmasını, kavranmasını isteme. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1446

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 145; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 75

¹⁵⁶ M.M. Çörtü, *a.g.e.*, s. 358; Mutçalı, *a.g.e.*, s. 679; Kanar, *a.g.e.*, s. 1375

isti'la, mukayese¹⁵⁷, gâye, teb'id, ilsâk, tevkid yerine kullanır. Zarfiyet anlamında hakiki ve mecazî olarak hem mekân, hem de zaman zarfı anlamında âyeti kerîmede ifade olunmaktadır.¹⁵⁸

لم (١) غَلَبَتِ الرُّومُ (٢) فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ (٣) “Rumlar en yakın bir yerde yenildi. Onlar bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir.”¹⁵⁹

1. Sebebiyet veya ta'lil ifade etmek amacıyla kullanılır.¹⁶⁰

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın size yönelik lütfu ve merhameti olmasaydı, yoğun dedikodu yaptığımız bu iftiradan dolayı büyük bir azaba çarpılırdınız.”¹⁶¹

2. Kûfelilerin ekserisine ve mufessirlerin çoğunluğuna göre musâhabet anlamını ifade eder.¹⁶² Aynı zamanda “مَعَ” anlamında kullanılmaktadır.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَّمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ “(Allah onlara) Sizden önce gelip geçen cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe giriniz.”¹⁶³

3. عَلى harf-i cerri anlamında istilanı ifade etmek için.¹⁶⁴

فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ “Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım!”¹⁶⁵

4. البَاءِ harf-i cerri anlamında ilsâk, إِلَى yerinde de aynı mânâyı ifade etmek için kullanılır.

¹⁵⁷ Zemahşerî, a.g.e. , I, 339; N. H. Ali, a.g.e. , s. 80; Akdağ, a.g.e. , s. 95

¹⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s.475; Mâleki, a.g.e. , s. 450-51; Murâdî, a.g.e. , s.250

¹⁵⁹ Rum 30/2-3; N. H. Ali, a.g.e. , s. 79-80; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

¹⁶⁰ İbnü'l-Cevzi, a.g.e. , s. 477; Murâdî, a.g.e. , s. 251; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

¹⁶¹ Nur 24/14

¹⁶² Muhammed el-Emin Hadari, *Min asrâri hürûfi'l-cer fi'z zikri'l-Hakîm*, Kahire, Mektebetu Vehbe, 1939, s. 154; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 476; Mâleki, a.g.e. , s. 453; Galâyîni, a.g.e. , III, s. 179

¹⁶³ A'râf 7/38; Galâyîni, a.g.e. , III, 179

¹⁶⁴ Rummânî, a.g.e. , s. 96; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 476; Mâleki, a.g.e. , s. 451; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

¹⁶⁵ Taha 20/71; Zemahşerî, a.g.e. , I, 339; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

5. Tevkîd zâide ve semâ'î olarak kullanılır.¹⁶⁶

أَخَذْتُ فِي الدَّوَاءِ قَدْرَ الْمَسْمُوحِ بِهِ İlaçtan müsâade edilen miktarı aldım.

(الكاف):

Harf-i cerri benzetme, ta'lil ve sebep, tevkid, (عَلِي) anlamında isti'lâ anlamlarında kullanılmaktadır. (إِيَّاكَ) zamirinin, fillere, isimlere ve bazı harflere ve işâret isimlerinin sonunda hitap zamiri olarak yer almaktadır¹⁶⁷. *Gibi, benzer, şeklinde, kadar,*¹⁶⁸ gibi tercüme olunmaktadır. Benzetme anlamını ifade etmek için:

عَلِيٌّ كَالْأَسَدِ Ali aslan gibidir.

1. Ta'lil ve sebep anlamında kullanılmaktadır:¹⁶⁹

وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ “O sizi nasıl doğru yola iletti ise siz de O’nu anın. Zira O’nun yol göstermesinden önce, kuşkusuz, sapıklardan idiniz.”¹⁷⁰

2. عَلِي anlamında kullanılmaktadır.¹⁷¹

كُنْ كَمَا أَنْتَ Göründüğün gibi ol.

3. Tekit için irapta zâit olarak gelir:¹⁷²

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ “Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”¹⁷³

4. (مِثْلٌ) mânâsında isim olarak kullanılmaktadır.¹⁷⁴

مَا عَاقَبَ الْخَرَّ كَنَفْسِهِ Hür adamı hiç kimse kendisi kadar cezalandırmaz.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 170; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 375

¹⁶⁷ Rummânî, *a.g.e.*, s. 100; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 378; Akdağ, *a.g.e.*, s. 97-98

¹⁶⁸ Çörtü, *a.g.e.*, s. 358; S. Mutçalı, *a.g.e.*, s. 474

¹⁶⁹ Murâdî, *a.g.e.*, s. 84; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 176; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 180

¹⁷⁰ Bakara 2/198; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 176; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 180

¹⁷¹ Murâdî, *a.g.e.*, s. 84-85; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 177; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 180

¹⁷² Mâleki, *a.g.e.*, s. 277-280; Murâdî, *a.g.e.*, s. 86-91; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 203; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 180

¹⁷³ Şûrâ 42/11; Mâleki, *a.g.e.*, s. 273

¹⁷⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 179; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 378

Burada (ك) harf-i cerri fâil durumundadır. Mahallen merfûdur. عَقَبَ fiili ise يُعَاقِبُ anlamındadır. Bazen (ك)-den sonra (ما) zâide gelir. O zaman bu harf, vazife görmez. Fakat mânâsı bâkidir. Gerek isim cümlesinin, gerekse de fiil cümlesinin karşısına gelir.¹⁷⁵

الصَّحَّةُ خَيْرُ النِّعَمِ كَمَا الْمَرَضُ شَرُّ الْمَصَائِبِ

Hastalık musibetlerin kötüsü olduğu gibi, sıhhat da nimetlerin en hayırlısıdır.

(اللام):

Harf-i cerri 26 mânâyı içerir. İçin, dolayı, sebebiyle, -e,-a, lehine, adına, in, vardır, adına, nâmına, yüzünden, -den dolayı, uğruna, hatırı için, maksadıyla, esnâsında, tarafından, var(dır), and olsun, yazılmış, sebebiyle, diye gibi anlamlar içerir¹⁷⁶. Harf-i cer gâyenin bitmesi, mâlikiyyet, nisbet, sebep, cümlenin anlamını pekiştirme, tebyîn, istiâne, ihtisas¹⁷⁷, yemin (kasem), iyelik, akibet (sonuç), devamlılık, zarfiyyet ve (مَعَ، عَلَي، عِنْدَ) anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁷⁸ Sahiplik anlamında, bir şeyi mülk edinmek için:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allaha mahsustur.”¹⁷⁹

1. İhtisas ifade eder ve buna da “lâmu’l-ihtisas” denir. “الْحَمْدُ لِلَّهِ” Hamd Allaha mahsustur, gibi mânâyı belirtmek için.¹⁸⁰

2. Sahiplik anlamında kullanılır buna “ lâmu’n-nisbet¹⁸¹” denir.¹⁸² Örneğin:

اللَّجَامُ لِلْفَرَسِ Gem attandır. (Gem ata aittir)

¹⁷⁵ Galâyîni, a.g.e. , III, 180

¹⁷⁶ Çörtü, a.g.e., s.358; Çöğenli ve diğerleri, a.g.e. , s. 103; Mutçalı, a.g.e. , s. 782

¹⁷⁷ Zemahşerî, a.g.e. , I, 340; N. H. Ali, a.g.e. , s. 91-96; Galâyîni, a.g.e. , III, 182-186

¹⁷⁸ Akdağ, a.g.e. , s. 109; Uralgiray, a.g.e. , I, 368-371

¹⁷⁹ Lokman 31/26; N. H. Ali, a.g.e. , s. 92

¹⁸⁰ İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , 536; Murâdî, a.g.e. , s. 96; Galâyîni; a.g.e. , III, 182; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

¹⁸¹ ‘نِسْبَتٌ’ Arapça kelime olarak nisbet anlamına gelmektedir. İki şeyin veya parça ile bütünü nitelik veya incelik bakımından birbirine göre olan durumu, oran, ölçü, derece anlamında kullanılmaktadır. İlhan Ayverdi, a.g.e. , II, 2353-54

¹⁸² Murâdî, a.g.e. , s. 96; Galâyîni; a.g.e. , III, 182; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209; Kurt, a.g.e. , s. 171

3. Sebebiyet ve ta'lîl anlamında âyeti kerîmede ifade olunduğu gibi.¹⁸³

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا “Biz sana bu hak içerikli kitabı indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın gösterdiği gibi hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.”¹⁸⁴

4. Güçlendirme, kuvvetlendirme anlamında da kullanır. Âyeti kerîmede geçtiği gibi.¹⁸⁵

مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ “Onlara indirileni doğrularlar.”¹⁸⁶

5. Gâyenin son bulması anlamında “إِلَى” mânâsını ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁷

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Her biri belli bir sürenin sonuna kadar yörüngesinde hareket eder.”¹⁸⁸

6. Mülkiyyet, sahiplik mânâsını ifade etmek için kullanılır.¹⁸⁹

جَعَلْتُ لِلْوَلَدِ مَنْزِلًا “Çocuğa bir ev verdim.”

7. Nisbet anlamını ifade etmek için.

لِفُلَانٍ أَبٌ يَقُولُ الْحَقَّ “Falanın hakikatı söyleyen bir babası var.”¹⁹⁰

8. Cümlelerin genel mânâsını pekiştirmek için zâide olarak kullanılır.¹⁹¹

أُرِيدُ لِأَنْسِي ذِكْرَهَا “Tamamile onun hatırasını unutmak istiyorum.”

إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ “Eğer rüyayı yorumluyorsanız.”¹⁹²

¹⁸³ Murâdî, a.g.e. , s. 97; Galâyîni; a.g.e. , III, 182; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209

¹⁸⁴ Nisâ 4/105; Galâyîni, a.g.e. , III, 182

¹⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 537; Mâleki, a.g.e. , s. 318-323; Murâdî, a.g.e. , s. 105-108

¹⁸⁶ Bakara 2/91

¹⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 538; Mâleki, a.g.e. , s. 297-298; Murâdî, a.g.e. , s. 99

¹⁸⁸ Ra'd 13/2; Galâyîni, a.g.e. , III, 183

¹⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 537; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208; Murâdî, a.g.e. , s. 96

¹⁹⁰ Galâyîni, a.g.e. , III, 182; Uralgiray, a.g.e. , I, 368

¹⁹¹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 537; Mâleki, a.g.e. , s. 318-323; Murâdî, a.g.e. , s. 105-108; Uralgiray, a.g.e. , I, 368

9. Kasem yemin cümlesinin hazfiyla, kasem ve taaccübün birlikte ifade edildiği yerde (الله) sözüyle kullanılır.¹⁹³

لِلّٰهِ لَا يَنْجُو مِنَ الزَّمَانِ حَذِرٌ Vallahi, tedbirini alan da o zamanın cevrinden kurtulmuyor.

10. Sayruret¹⁹⁴ bir durumdan diğer bir duruma geçmeği göstermekle kullanılır. Bu beklenen akıbeti ifade ettiğini içerir.¹⁹⁵

فَالْتَقَطَهُ آلَ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا “Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.”

Haber muhtedadan önce geldiği zaman var anlamını ifade eder. Bu gibi cümlelerde muhteda ilk defa malumat verme niteliğinde nekra olarak kullanılır. Örneğin:

لِلْجَامِعَةِ الْمُنْعَبِّ Üniversitenin stadyumu vardır.

Haber muhtedadan sonra gelmiş olursa, mensubiyeti belirtilir.

الْمَلْعَبِّ لِلْجَامِعَةِ Stadyum üniversitenindir.¹⁹⁶

11. Tebliğ ifade etmek için kullanılır.¹⁹⁷

قَابَلْتُ مُدْرِسَكَ وَ قُلْتُ لَهُ مَا تُرِيدُ أَنْ تَقُولَهُ

Hocanla görüştim ve ona söylemek istediğini kendisine aktardım.

Bu gibi anlamlardan yana isti'la, istiâse¹⁹⁸, belirli zaman, süreç ifade etmek için فِيّ harf-i cerleri anlamında da kullanılmaktadır.

¹⁹² Yusuf 12/43

¹⁹³ Mâleki, a.g.e. , s. 296; Murâdî, a.g.e. , s. 97-98; Galâyîni, a.g.e. , III, 183

¹⁹⁴ ‘صَيْرُورَتْ’ Arapça kelime olarak olma, kılınma, bir durumdan başka bir duruma geçme: İf'al bâbının binâsı çok defa sayruret içindir (Şemseddin Sâmî). Ayverdi, a.g.e. , III, 2697

¹⁹⁵ Murâdî, a.g.e. , s. 98; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 214; Galâyîni, a.g.e. , III, 184

¹⁹⁶ A. Mamedov, a.g.e. , s. 102

¹⁹⁷ Murâdî, a.g.e. , s. 99; Galâyîni, a.g.e. , III, 182; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 213

(الواو وَ التَّاءُ):

Harf-i cerri yemin, kasem ifade etmek için kullanılmaktadır. *vallâhi, andolsun, yemin, ederim, -hakkı, için, oysa, halbuki, fakat, -dığı esnada, nice*¹⁹⁹ gibi anlamlara gelir. Birçok sûrenin başında gelerek Allah Teâlâ'nın muhatabına söylediği, yapılması gereken veya bir şeyin anlamını kuvvetlendirmek için gelen harflerdir. Aslî harf-i cerlerdendir, yemin üslubunda kullanılır. Atıf edatı olur ve atıf edatlarından en çok kullanılan bu edattır. Müfred kelimeleri birbirine atfettiği gibi, cümleler arasında da aynı görevi yapar.²⁰⁰

وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ

“Tan yerinin sökülmesine, on geceye and olsun.”²⁰¹

وَاللَّهِ مَا فِي الْعَيْشِ خَيْرٌ

Allaha yemin ederim ki, yaşamakta hayır yoktur.²⁰²

(مُدَّ وَ مُنْذُ):

Harf-i cerleri gâyenin başladığını zamanı mâzide olursa ifade etmek için “مِنْ” anlamında kullanılmaktadır. Bazı nahivcilere göre (مُدَّ) aslında (مُنْذُ) anlamında kullanarak onun küçüldülmüş şeklidir.²⁰³ *Başka, hâriç, ancak, yalnız, dışında, -den, beri, kadar önce, dahi, nice, pek çok*²⁰⁴ gibi anlamlara gelir. Harf-i cer sıfatıyla kullanılır ancak böyle kullanabilmeleri için kendisinden sonra gelecek ismin mecrur olması, zâhiri açık isim olması, mecrurun zaman zarfı olması, yerine göre îrâbı yapılan mutasarrıf zarf olması, mübhem olmayıp muayyen olması, fiilin ve âmilinin mâzide olması şarttır.²⁰⁵ Bu harf-i cerlerin mecrûru mârife, zamanı da mâzi olursa مِنْ ibtidâiyye²⁰⁶ anlamına gelir.

¹⁹⁸ ‘إِسْتِعَاذَةٌ’ Arapça kelime olarak ‘iyâz’ sığınmak, korunmak anlamında isti’âze olarak kullanılmaktadır. ‘Eûzu billâhi mine’ş-şeytani’r-racîm’, ‘neûzû billâh’, ‘el-iyâzu billâh’ gibi Allah’tan yardım ve ilticâ talep eden sözlerden biriyle Allah’a sığınma. İ. Ayverdi, *a.g.e.* , II, 1444

¹⁹⁹ Çöğenli ve diğerleri, *a.g.e.* , s.146; Çörtü, *a.g.e.* , s. 358; Mutçalı, *a.g.e.* , s. 958

²⁰⁰ Uralgiray, *a.g.e.* , I, 371; Akdağ, *a.g.e.* , s.136

²⁰¹ Fecr 89/1-2; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 185

²⁰² Y. Uralgiray, *a.g.e.* , I, 371

²⁰³ Galâyîni, *a.g.e.* , III, 186; N. H. Ali, *a.g.e.* , s.115; Rummânî, *a.g.e.* , s. 103

²⁰⁴ Çörtü, *a.g.e.* , s. 359; Mutçalı, *a.g.e.* , s. 826; Kanar, *a.g.e.* , s. 1573

²⁰⁵ Uralgiray, *a.g.e.* , I, 379-80

²⁰⁶ Arapçadan başlangıç ifade etmek için kullanılan ‘إِبْتِدَاءٌ’ fiili, kelimenin karşısında gelen ibtida mimini ifade etmek için kullanılmaktadır

مَا رَأَيْتَكَ مُذَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ *Ben onu Cuma gününden bu tarafa görmedim.*²⁰⁷

Mecrûru muayyen nekra olursa mânâsı, belirli başlangıcın ve nihâyetin her ikisine de şâmil olur.

مَا رَأَيْتَهُ مُنْذُ يَوْمَيْنِ *İki günün başlangıcından sonuna kadar onu görmedim.*²⁰⁸

Eğer (مُنْذُ)-den sonraki mecrûr, mâziye delâlet ederse yine harf-i cer sayılır. Örneğin:

مَا زُرْتُ صَدِيقِي مُنْذُ يَوْمَيْنِ *Dostumu iki günden beri ziyaret etmedim.*

Eğer (مُنْذُ)-den sonraki mecrûr mâziye delâlet ederse âlimlerin çoğuna göre isim sayılır. Orada mübteda, akabindeki isim ise haberdir.

(أَنْ)-nin ismi ve haberi muevvel masdar ve mahallen mecrur olur. Başka bir telakki ile (مُنْذُ و) (مُنْذُ) isim ve haberi, mübtedanın haberi durumuna geçer.

مَا رَأَيْتَهُ مُذَّ أَنْ اللَّهَ خَلَقَهُ *Allah onu yarattığından beri ben kendisini görmedim.*

Fakat (مُنْذُ و مُنْذُ) şekliyle gelirse (مُنْذُ) yalnız mübteda olur, (أَنْ) ismi ve haberiyle haber olur. Bu iki harfi incelerken aslında her ikisinin birbirinden türediğini söylememiz gerekmektedir.

(رَبِّ):

Harf-i cerri her hangi bir şeyin miktarının azaltmak veya çoğaltmak için kullanılmaktadır. Özellikle kendisinden sonra gelen ismin nekire olmasını ve ismin sıfat veya cümle ile marife, mevsuf olmasını talep eder.²⁰⁹ *Olur ki, muhtemeldir ki, belki, bazı, nice, nice olur ki, -bilir, pek çok,*²¹⁰ gibi anlamlar içermektedir. Harf-i cerler

²⁰⁷ Uralgiray, a.g.e. , I, 379

²⁰⁸ Galâyîni, a.g.e. , III, 186; Rummânî, a.g.e. , s. 104

²⁰⁹ Zemaşşerî, a.g.e. , I, 340

²¹⁰ Çörtü, a.g.e. , s. 358; Çöğenli, a.g.e. , s. 53; Mutçalı, a.g.e. , s. 304

arasında mânâsı zâide veya şebih²¹¹ bizzâide olması veya âmiline bağlı olup olmaması bakımından ve kendisinden sonra gelen fiilin nevi ve mecrûrunun hangi cümle ile vasıflandırılması gerektiği yönden en tartışmalı konuyu teşkil eder. Bazan (رُبَّ)-nin (رُبَّه) şeklinde şen zamiri ile geldiği olur. Çünkü şe'n zamiri müphemdir, belirli (ma'rife) sayılmazlar. Harf-i cer bazen harflerin ilavesi ile bu gibi farklı şekiller ala bilir: (رُبَّمَا, رُبَّمَا, رُبَّه, رُبَّ) ²¹²

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “Bugün (İslam dâvetini) reddedenlerin pişman olarak, "Keşke biz Müslüman olsaydık" demeleri uzak bir ihtimal değildir.”²¹³

(رُبَّ) harfi (إِلَّا وَيَا) istisna edatları hariç mutlaka cümlenin başına gelir.

أَلَا رَبُّ مَظْهَرٍ جَمِيلٍ حَجَبَ وَرَاءَهُ مَخْبَرًا مَرْدُولا

Dikkat ediniz, nice güzel görünümler vardır ki, arkasında rezalet yatar.

رُبَّ ekseriyetle nekire, belirsiz olan zahiri, açık bir ismin sonunu esre yapar.

Örneğin:

رُبَّ طَالِبٍ مُجْتَهِدٍ يَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ Nice çalışkan öğrenciler, sınavda kazanırlar.

Fakat aynı zamanda zâide benzeyen harf olur ve kendisinden sonra gelen isim lâfzan mecrûr olur. Örneğin:

يَا رَبُّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَّةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Dikkat! Dünyada nice giyinen kiyâmet günü çıplaktır.”²¹⁴

رُبَّ mecruru ile beraber ekseriyetle kendisinden sonra gelen mâzi fiille mânevi bir ilgisi vardır. Fâiliyle beraber bu fiil, onun âmilidir. Bu mecrûrun sıfatı olarak vâki olan mâzi fiilin başkasıdır.

رُبَّ مَا أَطْيَبُ الْعَمَلُ وَ مَا أَبْغَضَ الْبَطَالَةَ İş ne kadar güzel, işsizlik ise ne kadar kötüdür.

²¹¹ ‘شبيه’ Arapça kelime olarak şibh ‘benzemek’ten gelmektedir. Benzer, mümâsil, Ayverdi, a.g.e. , III, 2921

²¹² Galâyîni, a.g.e. , III, 187; Uralgiray, a.g.e. , I, 380; Akdağ, a.g.e. , s. 76

²¹³ Hicr 15/2; Ebu'l Alâ Mevdudî, a.g.e. , s. 262

²¹⁴ Uralgiray, a.g.e. , I, 380; Kurt, a.g.e. , s. 128

رُبَّ bazan ما zâideye bitişir ve o takdirde amel etmez. Gerek isim cümlesinin, gerekse de fiil cümlesinin başına gelir.

رُبَّمَا السَّائِلُ أَغْنَى مِنَ الْمَسْئُولِ *Dilenci belki de dilendiği adamdan daha zengindir.*

(رُبَّ) mâziye delâlet eden cümlenin başına gelir.

رُبَّ مَعْرُوفٍ قَدَّمْتُهُ سَعِدْتُ بِفِعْلِهِ *Takdim ettiğim nice iyiliklerle sevinmişimdir.*

و, ف, بِن, harflerinden sonra رُبَّ atılır. Fakat mânâsı ve vazifesi, aynen kalır.

مَا أَعْجَبَ مَا قَرَأْتَهُ فَحَزِينٌ قَضَى اللَّيْلَ هَمًّا

Okuduğum şey ne kadar hayret vericidir, nice kederliler vardır ki, geceyi hüznünlü geçirmişlerdir. Cümlesinde (رُبَّ)-den (فَرُبَّ حَزِينٍ) düşürülmüştür.

(رُبَّ) nekiresinin tâbii yani sıfatı, âtîfi²¹⁵, tevkidi ve bedeli irabında bulunmaktadır. Lafzına atfen nekirenin harekesini ve mahalline atfen de mahalli irabının harekesini alır.

(حَاشَا-عَدَا-خَلَا):

İstisna ifade etmek için kullanılan harf-i cerlerdir.

رَأَيْتُ رِفَاقِي خَلَا وَوَاحِدٍ *Biri hariç arkadaşlarımı gördüm.*

Harf-i cerle ilgili birçok görüş vardır. Bunları şöyle özetleye biliriz.

1. “رُبَّ” hem çoğaltma (لِلتَّكْثِيرِ), hem de azaltma (لِلتَّقْلِيلِ) anlamında kullanıla bilir. Harf-i cerin doğru mânâda kullanmasını anlamak için şüpheli bir durumdan sonra söyleyen sözdeki “رُبَّ” kelimesinin anlamına dikkat etmek gereklidir.

2. “رُبَّ” ve isminden sonra lazım (geçişsiz) veya mefulünü almış müteaddi (geçişli) bir fiil ya da isim cümlesi gelmişse, mecrur durumdaki ismi mübteda olarak mahallen

²¹⁵ ‘عَطْفٌ’ Arapça kelime olarak eğme, çevirme meylettirme, tevcih etme anlamlarını içermektedir. Atf-ı nazar, haml, isnad. Bir kelime veya cümleyi üstündeki kelime veya cümleye raptetme. atfî atfa mensup ve müteallik. Abdülkadir Hayber, a.g.e. , s. 40

merfudur. Bazen “رُبَّ”nin sonuna açık dişil “ت”si getirmek de caizdir. Örneğin:

رُبَّتْ عِبَارَةٌ مُوجِزَةٌ أَعْنَتْ عَنْ كَلَامٍ كَثِيرٍ Nice veciz deyiş vardır ki, çok söze
ihtiyaç bırakmaz.

3. “رُبَّ”nin mecrur isminden sonra mefulunu almamış bir geçişli fiil gelirse “رُبَّ”nin mecrur ismi mefulun bih olarak mahâllen mansub olur. Mesela:

رَبِّ رَجُلٍ لَقِيتُ لَمْ أَسْتَفِدْ مِنْهُ Karşılaştığım nice adamdan (kişiden)
faydalanamadım.²¹⁶

(كِي):

Harf-i cerri için, -dığı için, -mek için, -mesi için, yüzünden,-den dolayı, uğruna, -sın diye, -mek üzere, tâ ki, için, amacı ile²¹⁷ anlamlarına gelir. Harf-i cer olarak tâlîl, sebep ifade etmek için kullanılır, sebep, pekiştirme, isti'lâ, benzetme²¹⁸ anlamlarını içerir. Aynı zamanda (إِلَى), (عَلَى) harfleri anlamında kullanılmaktadır. Harf-i cer sadece isimlere mahsustur.²¹⁹ Sadece “mâ” istifhâm edatını mecrur eder.

مَتَى Huzeylin beyitlerinde “من” yerine kullanılan harf-i cer anlamını ifade eder.

لَعَلَّ Ukaylin şiirlerinde harf-i cer anlamında kullanılır ve fetha ya da kesra üzerine mebni olur.

فَقُلْتُ أَدْعُ أُخْرَى وَأَرْفَعُ الصَّوْتِ جَهْرَةً

لَعَلَّ أَبِي الْمَغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ

Ben ona tekrar çağır ve sesini de açıkça yükselt,

²¹⁶ Urulgiray, a.g.e. , I, s. 361-383; İnci Koçak, *Arapça Dil Bilgisi*, Ankara, 1992, s. 267-270

²¹⁷ Çörtü, a.g.e. , s. 359; Mutçalı, a.g.e. , s. 780

²¹⁸ Galâyîni, a.g.e. , III, 189; Mâleki, a.g.e. , s. 290; Urulgiray, a.g.e. , I, 378-79

²¹⁹ N. H. Ali, a.g.e. , s. 211-212; Rummânî, a.g.e. , s. 100

*Belki Ebu Miğfer senden uzaktır, söyledim.*²²⁰

C. Harf-i Cerlerin Türleri

Harf-i cerler asli, zâid veya şebih bizzâid yani ziyâdeye benzer olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Asli harf-i cerlerle zâid harf-i cerler aynı anlamlara gelmektedir. Bu da edatların iki türdeki harf-i cerin de, kendisinden sonraki ismi mecrûr yapmasıdır. Harf-i cerler görüldüğü gibi asli olurlar veya asli harfe benzerler. Cümlede yeni anlam ifade ederler. Örneğin: *حَضَرَ الضَيْفُ Misafir geldi*, cümlesinde *gelen, acaba neden geldi? Niçin geldi, Ne ile geldi? Nereye geldi?* gibi zihinde doğan bir çok yan mânâları tatmin için ana cümle, her hangi bir harf-i cerle genişletilerek *حَضَرَ الضَيْفُ مِنَ الْقَرْيَةِ Misafir köyden geldi*, *حَضَرَ الضَيْفُ لِلزِّيَارَةِ Misafir ziyarete geldi*, *حَضَرَ الضَيْفُ بِالسِّيَارَةِ Misafir otomobille geldi*, şekillerini alır. Böylece cümlede duyulan bir eksiklik giderilmiş olur.²²¹ Bu mânâda asli harf-i cerlerle zâid harf-i cerler üç yönden birbirinden ayrılır:

1. Asli harf-i cer, cümleye yeni bir anlam kazandırır. Zâid harf-i cer ise, daha önce cümlede var olan anlamı güçlendirir.
2. Asli harf-i cer cümleye fiil ya da fiilden türemiş bir isme, mecrûruyla birlikte müteallık olması gerekir. Zâid harf-i cerler ise, zaten fazla oldukları için, herhangi bir sözcüğe bağlı kalmazlar.
3. Asli harf-i cer kendisinden sonraki ismi lafzen mecrur yapar ve aslında ismin “mahallen” irabı olur. Bu anlamda mecrur isme, tâbi olan bir sözcük bulunduğu zaman, bu sözcük ya önceki ismin lafzi irabına uyarak mecrur okunur, ya da “mahalli” yani bulunduğu yer bakımından olması gereken irâbına uyarak hareke koyulur.

Söylediğimiz gibi zâide benzeyen harf-i cerler kendilerinden sonra gelen isimleri mecrûr yaparlar. Bununla beraber, bu ismin “mahalli” bir irabı da bulunmaktadır. Bu harf-i cerler, cümleye yeni bir anlam kazandırır. Zâide benzeyen harf-i cerler “لَعَلَّ- رَبَّ” ve bazı gramercilere göre de “لَوْلَا”-dir. Zâide benzeyen harf-i cerler arasında en çok kullanılanı ise “رَبَّ”dir. Bu anlamda harf-i cerlerle ilgili değişik görüşler vardır. Bunları

²²⁰ Galâyîni, *a.g.e.*, s. 522-539

²²¹ Urulgiray, *a.g.e.*, I, 360-61

kısaca böyle özetleyebiliriz:

1. Bunlardan bir harften oluşan cer harfleri 5 tanedir:

الواو, الكاف, اللام, التاء, الباء

2. İki harfli cer harfleri 4 tanedir:

مِنْ, مُذْ, فِي, عَنْ

3. Üç harfli cer harfleri olup 3 tanedir:

مُنْذُ, عَلَى, إِلَى

4. Dört harfli cer harfleri bir tanedir:

حَتَّى²²²

1. Harf Olarak Kullanılanlar

Harf olarak kabul edilen cer harfleri 9 tanedir:²²³

1. إِلَى

سِرْتُ الْبَارِحَةَ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ *Dün akşam gecenin sonuna kadar yürüdüm.*

2. الْبَاءُ

أَمْسَكْتُ بِالْقَلَمِ *Kalemi tuttum.*

3. التَّاءُ

تَاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ دَرْسِي *Allaha yemin ederim ki, dersimi mutlaka yapacağım.*

4. حَتَّى

²²² İ. Koçak, *a.g.e.*, Ankara, 1992, s. 263-267; M. Kurt, *a.g.e.*, s. 26

²²³ Muhammed Semîr Necîb el-Lebdî, *Mu'cemu'l-mustalahât'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Beyrut, 1985, s. 44

سَلَامٌ هِيَ مَطْلَعُ الْفَجْرِ “O gece tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”²²⁴

5. رُبَّ

رُبَّ طَالِبٍ مُجْتَهِدٍ يَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ Nice çalışkan öğrenciler sınavda kazanırlar.²²⁵

6. فِي

وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ “Kıyasda sizin için hayat vardır.”²²⁶

7. لِ

يَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا “Çeneleri, yüzleri üzerine secdeye kapanırlar.”²²⁷

8. مِنْ

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ “Artık putlara tapma pisliyinden kaçının”²²⁸

9. الْوَاوِ

وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ Nice geceler vardır ki, korku telkin etmekte deniz dalgalarına benzerler.²²⁹

2. İsim ve Harf olarak Kullanılanlar:

İsim ve harf olarak kabul edilen cer harfleri beş tanedir:²³⁰

1. عَلَى

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Ey Nuh, sen ve beraberindekiler gemiye yerleştiğinizde "Bizi zalim soydaşlarımızdan kurtaran Allah'a hamdolsun" dedi.”²³¹

²²⁴ Kadir 97/5; Rummânî, a.g.e. , s. 119

²²⁵ Uralgiray, a.g.e. , I, 381

²²⁶ Bakara 2/179; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

²²⁷ İsrâ 17/107; Galâyîni, a.g.e. , III, 184

²²⁸ Hacc 22/30; Zemahşerî, a.g.e. , I, 337

²²⁹ Kurt, a.g.e. , s. 26

²³⁰ Muhammed Semîr Necîb el-Lebdî, a.g.e. , s. 44

2. عَنْ

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ “O kendi hevasıyla (kendi isteğiyle) konuşmaz.”²³²

3. كَ

وَيَكَاذِبُونَ لَا يَفْلِحُ الْكَافِرُونَ “Demek ki inkarcılar başarıya ermezler.”²³³

4. مُذُ

مَا رَأَيْتُ عَلِيًّا مُذُ يَوْمَئِذٍ “Ben Aliyi iki günden beri görmedim.”

5. مُنْذُ

مَا تَرَكْتُ الْكِتَابَةَ مُنْذُ كَتَبْتِنَا “Yazıyı o saatte (yazmağa başladığımızdan) itibaren bırakmadım.”

3. Harf ve Fiil Olarak Kullanılanlar:

Hem harf, hem de fiil olarak kullanılan cer harfleri 3 tanedir.²³⁴

1. حَاشَا

لَمْ يَجِئِ الْأَوْلَادُ حَاشَا عَلِيٍّ “Sadece Ali geldi.”

2. خَلَا

لَمْ يَذْهَبِ الطَّلَابُ خَلَا حَسَنٍ “Sadece Hasan gitmedi.”

3. عَدَا

رَأَيْتُ رِفَاقِي عَدَا وَاحِدٍ “Biri hariç arkadaşlarımı gördüm.”²³⁵

²³¹ Mü'minûn 23/28; Zemahşerî, a.g.e. , I; 342

²³² Necm 53/3; Rummânî, a.g.e. , s. 95; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439

²³³ Kasas 28/82; İbn Hişam, a.g.e. , I, 176; Murâdî, a.g.e. , s. 84; Galâyîni, a.g.e. , III, 180

²³⁴ Uralgiray, a.g.e. , s. 379; Necîb el-Lebdî, a.g.e. , s. 44

²³⁵ Çörtü, a.g.e. , s. 359; Kurt, a.g.e. , s. 26-29

E. Harf-i Cerlerin Hazfi

Sözlükte "atmak, düşürmek, çıkarmak, bir şeyin bir tarafını kesip atmak" anlamlarına gelen hazif (hazf) kelimesi, "bedî" ilminde belli harfleri kullanmadan söz söyleme sanatını ifade eder. Hazif, atılan harflerin noktalı veya noktasız olmasına, bitişik veya ayrı yazılmasına göre çeşitli kısımlara ayrılır.²³⁶ Sibeveyhi (ö. 180/796) hazfi tarif ederken Şunu bil ki, şair şiirini daha da kuvvetlendirmek için kelimelerde hazfi caiz olanı düşürür. Nasıl ki, anlamın daha da kuvvetlendirilmesi için "يَزِيدُ" kullanılıyor.²³⁷ Bir çok konular incelenirken cümlelerde mübteda, haberin, mefûlun v.b. öğelerin hazfedildiği görülmektedir.

Hazif konusu bu anlamda Kur'an-ı Kerîm'de böyle ifade edilmektedir:

- a. Harfin hazfi
- b. Kelimenin hazfi
- c. Cümlenin hazfi
- d. Paragrafın hazfi.

İbn Esir konuya değinirken hazfi iki bölüme ayırmaktadır.

1. Cümlelerin hazfi. Zira cümlelerin hazfinin de kendiliğinde 4 nevi var.
2. Kelimelerin hazfi. Bu hazfin de 14 nevi var. Bu haziflerin bünyesinde bazı harflerden oluşan kelimeler ve müfred olarak kabul edilmeyen harfler gelir.²³⁸

Harf-i cerlere gelince onlar 8 yerde hazf olunur.

1. Muzari fiilin nasb eden müevvel masdar أَنْ den önceki cer harfi hazf oluna bilir.²³⁹

عَبَسَ وَ تَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى "Yanına âmâ bir kimse geldi diye Peygamber

²³⁶ İsmail Durmuş, "Hazif", DİA, XVII,122-23

²³⁷ Ebû Sâid Hasan b. Abdullah el-Merzubâni Sirâfi, Şerhu kitâbi's Sibeveyhi, Kahire, 2009, III, 133

²³⁸ Abdulazîm b. Hamid Muhammed, Hasâisu'l Teb'iru'l Kurâniyyi va Simêtuhu'l Belâiyyeti, Kahire, 1992, II, 6

²³⁹ Galâyîni, a.g.e. , III, 193

yüzünü asıp çevirdi.”²⁴⁰

Âyeti kerimede (لَأَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى) ifadesi (أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى) şeklindedir.

2. Harf-i cer hazf olunur ve fiil de kendiliğinden müteaddi olur. Allâhu Teala'nın buyurduğu gibi:

وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا
“Musa (bizimle bir buşuşma için) halkından
70 kişi seçti.”

Âyeti kerimede (مِنْ قَوْمِهِ سَبْعِينَ رَجُلًا) ifadesi (قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا) şeklindedir.²⁴¹

Bundan başka misallerde de devamlı olarak (أَنْ وَ أَنْ) ile birlikte harf-i cerler hazf olunur.

3. İsim cümlesinin başında bulunan müevvel masdar olan “أَنْ”den önce gelen cer harfi hazf edilebilir.²⁴²

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
“Allah ondan başka ilah olmadığına şahitlik etti.”²⁴³

Burada (شَهِدَ اللَّهُ بِأَنَّهُ) ifadesi (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ) şeklindedir.

قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ
“Onlar (havariler) “Biz Allahın yardımcılıyız,
Allaha inandık, ona teslim olduğumuza şahit ol!” dediler.”²⁴⁴

4. Fiili muzâriyi nasbeden “كَيْ”den önce gelirse cer harfi hazf edilebilir.²⁴⁵

فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا
“Böylece annesinin gözü aydın olsun diye, ona geri
çevirdik.”²⁴⁶

Bu üç yerde yani (أَنْ وَ أَنْ, كَيْ) edatlarından sonra gelen “müevvel masdar” mahzuf

²⁴⁰ Abese 80/1-2; Galâyîni, a.g.e. , III, 193

²⁴¹ Araf 7/155; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an/Çeviri ve Açıklama*, İstanbul: Umud Matbaacılık, 2000, s. 316

²⁴² Galâyîni, a.g.e. , III, 193; Mehmed Zihni Efendi, *el-Müntehâb ve'l-muktedâb fî kavâidi's-sarf ve'n-nahv*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s. 178-259; M. Kurt, a.g.e. , s. 73

²⁴³ Ali İmran 3/18; Galâyîni, a.g.e. , III, 193

²⁴⁴ Mâide 5/111

²⁴⁵ Galâyîni, a.g.e. , III, 194; M. Kurt, a.g.e. , s. 74

²⁴⁶ Kasas 28/13; Muhakkem Hevvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-azîz thk*, Belhâc b. Saîd Şerîfî, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990, III, 273

cer harfinin yerindedir. Bazıları bunların cer harfinden çıkararak nasb yerinde kullanıldığını söylemişlerdir.

5. Kasemdeki (الله) “lafzı celâl”inden önce gelirse cer harfi hazf edilebilir.

الله لَأَخْدِمَنَّ الْأُمَّةَ خِدْمَةً صَادِقَةً *Allaha yemin ederim ki, millete doğru hizmet edeceğim.*

Burada (الله) kelimesi (وَالله) şeklindedir, kasem vavı burada hazf olunmuştur.

6. Cer harfinin başına gelen istifham “كَمْ”in mümeyyizinden (temyiz edenden) önce “مِنْ” cer harfi hazf edilebilir.

بِكَمْ دِرْهَمٍ إِشْتَرَيْتَ هَذَا الْكِتَابِ *Bu kitabı kaç dirheme satın aldın?*

Burada (بِكَمْ دِرْهَمٍ) ifadesi (بِكَمْ مِنْ دِرْهَمٍ) şeklindedir. Fasih olan (إِشْتَرَيْتَهُ؟) şeklindeki nasb olmasıdır.²⁴⁷

7. Anlam itibariyle cer harfini ihtiva eden kelimadan sonra cer harfi hazf olunabilir.

إِذْهَبْ بِمَنْ شِئْتَ, إِنَّ خَلِيلِي وَإِنْ حَسَنٍ *Dilediğin kimseyle git, ister Halil, ister Hasanla.*

Cümlesinde isimler karşısında “بِ” harf-i cerri hazf olunmuştur.

8. Mefulun fihten (zaman ve mekân zarfından) (فِي)-nin hazfına gelince bu 3 durumda gerçekleşmektedir.

- a. Mefulin fih, mahdud veya mübhem zaman zarfı olunca (فِي) harf-i cerri hazf olunur.

قَالُوا لَبِئْسَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَنَلِ الْعَادِيْنَ *“Onlar: “Bir gün veya daha az bir süre kaldık, saymış olanlara sor!” derler.”*²⁴⁸

Bu cümlede mefulun fih (فِي يَوْمٍ أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ)-dir ki aslında (فِي يَوْمٍ أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ) şeklindedir.

- b. Mefulun fih altı yön ve alan (yer ölçüleri) gibi mübhem mekân zarfı olunca (فِي)

²⁴⁷ Galâyîni, a.g.e., III, 194; Kurt, a.g.e., s. 75

²⁴⁸ Mü'minûn 23/113

harf-i cerri hazf oluna bilir.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ “Firavun, çevresindekilere ‘Duyuyormusunuz?’” dedi.”²⁴⁹

Bu cümlede mefulun fih (حَوْلَهُ)-dır ki aslında bu cer harfîyle (فِي حَوْلِهِ) şeklindedir.

مَشَيْتُ مِيلاً Bir mil yürüdüm.

Yer ölçüsüne örnek olarak bu cümlede mefulun fih (مِيلاً) dir ki aslında bu cer harfîyle (فِي مِيلٍ) şeklindedir.²⁵⁰

c. Mefulun fih mahdud zarfı zaman olursa genellikle (فِي) harf-i cerri hazf olunmaz. Fakat (سَكَنَ, نَزَلَ, دَخَلَ) gibi girme, kalma, bulunma mânâlarını ifade eden fiillerde (فِي) harf-i cerri hazfedilir.²⁵¹

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ “Kendisine böylece yazık ederek bahçesine girdi.”²⁵²

Cümlede mefulun fih (جَنَّتَهُ) ifadesidir ki, aslında bu cer harfîyle (فِي جَنَّتِهِ) şeklindedir.

Başka bir fiil örneğinde,

يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا “Âdem! Sen ve zevcen Cennette sakin olun, diledikleriniz yerden yiyin.”²⁵³

Bu cümlede mefulun fih (الْجَنَّةَ)-dir ki aslında bu cer harfî de (فِي الْجَنَّةِ) şeklindedir.

Kur’an-ı Kerîm’de harf-i cerlerle kullanarak harfleri hazf olunan fiillere gelince bunları şöyle özetleyebiliriz.²⁵⁴

صدق; شكر; سمي; سرق; زوج; رحب; ذهب; دعا; دخل; خرج; انطلق; أمر; أقبل; استغفر; اختار

²⁴⁹ Şuarâ 26/25; Hamidullah, a.g.e., s. 515

²⁵⁰ Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, Sarf ve Nahiv, s. 192

²⁵¹ Topaloğlu, H. Karaman, a.g.e., s. 192; Kurt, a.g.e., s. 78

²⁵² Kehf 18/35

²⁵³ A`râf 7/19; İsmail Hakkı İzmirli, Kur’an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, İstanbul: Eren Yayınları, 1977, s. 153

²⁵⁴ Mariya Hasan Mansûr Semâra, Sükûtu Harf-i Cer fi Lügât’i Semâ’n Dirâsetü’n-Nahviyî, Yüksek Lisans Tezi, Filistin, Câmiatü’n-Neceh Vatanîyi, 2008, s. 161

وعد; وسع; وزن; وجع; نصح; مرّ; كنى; كفر; كال; قصد; غضب; عسل; عزم; عجب; عدّ; عجب; دعا

G. Harf-i Cerlerin Anlamları

Harf-i cerlerin kullanılmasına değinirken herbirinin farklı mânâlar içerdiğini söylemiştik. İstisna için kullanılan (خَلا-عَدَا-حَاشَا) harifler âmili cer olan harf-i cerlerdendir. حَاشَا harf-i cerri de الحَاشَا türemiş ve nehy anlamında kullanılmaktadır. Örneğin:

خَرَجْنَا حَاشَا مُحَمَّدٍ *Muhammet'ten başka hepimiz çıktık.*

Örnekten de gözüktüğü gibi Muhammed'in hareketini nehy etmiştir.²⁵⁵ Sibeveyhi (حَاشَا) harf-i cer için şöyle der:

1. “حَاشَا” harf-i cerine gelince bu isim değil, kendisi cer olduğu gibi öncesini de cer eden harifdir. Kendisinden sonra geleni mecrûr eder ve kendisinde istisna mânâsı vardır.²⁵⁶ Hafz olunarak okunduğu âyeti kerîmede kendisinden sonra geleni mecrûr eden edat olması ortaya çıkar.²⁵⁷

وَقُلْنَ حَاشَىٰ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “Arılık Allah'a! Bu bir beşer değil, soylu bir melek!” dediler.²⁵⁸

İstisna hariflerinden خَلا sükûn üzerine mebni olan sülâsi harifdir. Aynı zamanda harf-i cerle kullanılan kelime, hem de sadece muteâddi fiille kullanılan kelimedir. Buna ilaveten istisna anlamını ifade ederken aynen حَاشَا mânâsında kullanılmaktadır. Örneğin:

جَاءَ النَّاسُ خَلاَ مُحَمَّدٍ *Mahmud'dan başka her kes geldi.*

Bazen de kendisine (ما) bitiştiginde sonra gelen ismi mecrûr etmez, mefulun bih olduğu için mensub olmasını talep eder. Mesela:

جَاءَ الْقَوْمُ مَا خَلاَ مُحَمَّدًا *Muhammed'den başka halkın hepsi geldi.*

²⁵⁵ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 46

²⁵⁶ Sibeveyhi, *a.g.e.*, II, s. 349

²⁵⁷ Hasan El-Basri kiraâtinde şöyledir, *Bâhrul Muhît*, V, 303

²⁵⁸ Yusuf 12/31; Hamidullah, *a.g.e.*, s. 386

Basra ve Kûfe ekolu arasında خَلَا harf-i cerinin câiz olması ile ilgili ihtilaf yoktur. Bu edatın harf-i cer olarak istisna ifade ettiği kesindir. Ama fiilleri muteâddi anlamları birbirine yaklaştırmaz, anlamları birbirinden uzaklaştırır.²⁵⁹

2. (حَتَّى) harf-i atıf, harf-i cer ve harfu'l ibtida olarak kullanılır. Rübâi²⁶⁰ elif üzerine gelen sükûna mebnîdir. Basra ekoluna göre ismi mecrûr eder ve “intihâul-gâye” anlamını içerir.²⁶¹ İbnu'l Cinni (392/1002) “إِلَى”den önce gelirken onun anlamını incelttiğini söyler.

جَاءَ الْخَبْرُ حَتَّىٰ إِلَيْنَا *Haber bize kadar ulaştı.*²⁶²

Harf-i cer gibi kullanılmasına örneğin:

سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ “O gece tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”²⁶³

حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ifadesinde *tan yerinin ağarmasına kadar* belli zamanlarda Allahın emirlerine itaat ve nehiyelerinden çekinmek, bu zaman kesiminde esenliyin olmasını ifade etmek anlamında kullanılmıştır.

Başka bir misalde şairin söylediği gibi,

فَلَا وَاللَّهِ لَا يُنْقَىٰ أَنَا سٌ فَنِّي حَتَّاكَ يَا بَنَ أَبِي زِيَادٍ

*Allaha yemin ederim ki, Ey İbn Ebu Ziyâd insanlar senin gibi genç rastlamadı.*²⁶⁴

3. (إِلَى) harf-i ceri –e,-a,-e kadar, -a kadar anlamında zaman ve mekan sınırının sona erdiğini intihâul-gâyeyi ifade eder.²⁶⁵ Zaman bitimine örnek olarak:

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى النَّيْلِ “(Ondan itibaren) geceye kadar orucu tamamlayın.”²⁶⁶

²⁵⁹ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 58

²⁶⁰ Araççadan tercümede 4 harif anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda fiillerin kullanmasında da 3 harften oluşanlar ‘ثَلَاثِي’ ve dört harften oluşanlar ‘رُبَاعِي’ gibi kabul olunur

²⁶¹ Rummani, *a.g.e.*, s. 119; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 243; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 52

²⁶² N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 48

²⁶³ Kadir 97/5; İmam Ebu Abdur Rahmân Muhammed b. Huseyn b. Mûsa, *Tefsiru's-Selmê va Huva Hekâikü't-Tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, II, 409

²⁶⁴ Ali Huseyn Sâlih, *En-Nahvu'l Arabiyy*, Amman, 2001, s. 374

²⁶⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 338; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 172

Mekan bitimini ifade ederken:

مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى “Mescidi Haram’dan Mescidi Aksa’ya.”²⁶⁷

Bazen de musâhabe anlamını ifade eder, âyeti kerîmede buyurulduğu gibi:²⁶⁸

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ “Yetimin mallarını kendi mallarınıza katmayın.”²⁶⁹

Buna ilave olarak, إِلَى harf-i ceri kendisinden sonra gelen ismin anlamını hafifletir ve bunun da iki durumu vardır.

A. İsimlerde gâyeyi ifade etmek için kullanılması üzerine nahivçiler ihtilaf etmiştir. Harf-i cerrin mâ bâdisi mâ kabline ait olurmu yoksa olmazmı? Bazıları bunun ait olduğunu söyler, bunu kanıtlamak için örfе dayanırlar. Mesela bir kimse:

اِشْتَرَيْتُ الشَّقَّةَ إِلَى طَرْفِهَا Özelliğine bakarak bir daire aldım.

Buradaki الشَّقَّةَ kelimesi مُشْتَرِي kelmesine ait olur. Diğerleri de mâ bâdisinin mâ kabline ait olmadığını aynı cinsden olduğu takdirde ifade eder. Mutaâhhirun nahivcilerin de bâzısı âdet ve örf karinesi olmaksızın ait olmadığını beyan eder. Örneğin:

ضَرَبْتُ الْقَوْمَ إِلَى زَيْدٍ Zeyde göre kavmini dövdüm.

Burada زَيْدٍ kelimesi kavimle birlikde dövülme yani ضَرَبَ fiili kavramına girmez, amma اِشْتَرَيْتُ الشَّقَّةَ إِلَى طَرْفِهَا Özelliğine bakarak bir daire aldım. cümlesinde ise طَرْفٍ kelimesi الشَّرَاءِ kapsamına girer. Şöyle ki âdet ve örf bunu icab eder.²⁷⁰

B. Tebyîn anlamını ifade etmek için de kullanılır:²⁷¹

رَبِّ السَّجُنِّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ “Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi.”²⁷²

²⁶⁶ Bakara 2/187; İsmail Hakkı İzmirli, a.g.e. , s. 30

²⁶⁷ İsrâ 17/1

²⁶⁸ Zemahşerî, *El Mufasssal fi san'ati'l irab*, Beyrut, 1993, s. 338

²⁶⁹ Zemahşerî, a.g.e. , s. 380

²⁷⁰ Mâleki, a.g.e. , s. 166-67

²⁷¹ Murâdî, a.g.e. , s. 386-87; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 75

4. Aynı zamanda فِي harf-i cerri ilsak²⁷³ mânâsında (الباء) harfi anlamı yerinde, istiâne, musâhabe veya mensuba ilave olarak farklı anlamlar içerir.²⁷⁴

وَلَا تَلْفُوا بِأَيْدِكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ “Sakin kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”²⁷⁵

5. فِي harf-i cerri anlamında zaman ve mekan zarfları anlamlarında kullanılması.²⁷⁶
Örneğin:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ “Onların mallarında dilenen ve malı kalmayan için bir hak ve nasip vardır.”²⁷⁷

Başka bir örnekte:

أَنَا أَبُو سَعْدٍ إِذَا اللَّيْلُ دَجَا يَخَالُ فِي سَوَادِهِ يَرِنْدَجَا²⁷⁸

*Ben Ebu Said'im karanlık düşerken, bana zülmetini ihsan edip gider.*²⁷⁹

6. Lam edatı anlamında aidiyyet ve temellük²⁸⁰ anlamında kullanılmaktadır. Bazıları bu özellik için “gâyenin sona ermesi” ifadesini kullanır.²⁸¹

وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ *Emir senindir, ne emr edeceğine bak!*²⁸²

Âyeti kerîme'de melikin şahsiyyeti harp ve zorbalıktan sakınan bir idareçi gibi aynada yansımaktadır.

4. (مِنْ) -den,-dan mânâsında başlangıç için kullanılmaktadır.²⁸³

²⁷² Yusuf 12/33; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 75; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 173

²⁷³ ‘إِلْصَاقٌ’ Arapçadan lusûk ‘yapışmak’tan ilsâk anlamında kullanılmaktadır. Bitiştirme, kavuşturma. İ. Ayverdi, *a.g.e.* , II, 1391

²⁷⁴ Zemahşerî, *El Mufasssal fî san’ati’l-îrab*, s. 381; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 173; Rummânî, *a.g.e.* , s. 115; Zemahşerî, *a.g.e.* , I, 338

²⁷⁵ Bakara 2/195

²⁷⁶ Rummânî, *a.g.e.* , s. 36; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 108; Mâleki, *a.g.e.* , s. 223; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 169

²⁷⁷ ez-Zâriyat 51/19; İsmail Hakki İzmirli, *a.g.e.* , s. 522

²⁷⁸ Siyah ten anlamını ifade eder

²⁷⁹ A. H. Salih, *a.g.e.* , s. 376

²⁸⁰ ‘تَمَلُّكٌ’ Arapça kelime olarak ‘mâlik olmak’tan gelmektedir. Sahip olma, mâlik olma. İlhan Ayverdi, *a.g.e.* , III, 3105

²⁸¹ İbn Kuteybe, *Edebül kâtib*, s. 516; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 103; Murâdî, *a.g.e.* , s. 387; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 74

²⁸² Neml 27/33; Seyyid Kutub, *Fî zırali'l-Kur’ân*, Beyrut: Dârü's-Şuruk, 1985, V, 2640

²⁸³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 210; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 75; M. Kurt, *a.g.e.* , s. 97

تَقُولُ وَقَدْ عَالَيْتُ بِالْكُورِ فَوْقَهَا

يُسْقَى فَلَا يُرَوَى إِلَيَّ ابْنُ أَحْمَرَ

O, “Ben demirçi ocağının üstüne çıkmıştım çok sulanıyordu (çok su içiyordu) benim yüzümden İbnü Ahmer suya kanmıyordu.

Burada *إِلَيَّ* ifadesi *مَنَى* anlamında kullanılmıştır.

5. Tâlîl anlamında da kullanılır.²⁸⁴ Rasulullah (s.a.v.) buyurduğu gibi:

أَنَّ امْرَأَةً دَخَلَتْ النَّارَ فِي هِرَّةٍ حَبَسَتْهَا *Kadın kediyi haps ettiği için cehenneme girmiştir.*

6. Değiştirme, başka, öteki anlamı ifade etmek için, örneğin:

ضَرَبْتُ فِيمَنْ رَغِبْتُ *Sen tercih ettiğini vururum.*

Aslında cümle bu şekilde ifade olunmalı idi.²⁸⁵ *ضَرَبْتُ مَنْ رَغِبْتُ فِيهِ*

(ب) harf-i cerri mahsus, ilsak olarak kullanılır. Yani bitişirme, ulaştırma, fiili mefule bağlamak, yapıştırmak, gerekli kılmak anlamlarını ifade etmek için.

فَأَمْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ بِالْأَمَاءِ “Başınızı mesh edin.”²⁸⁶

1. Harf-i cerrin ifade ettiği mahsus²⁸⁷ anlamı kendiliğinde iki mânâyı hem hakîki, hem de mecâzi mânâ ifade edebilir.²⁸⁸ Âyette meshetme tabii ki başa aittir, bununla birlikte âyetteki ‘ب’ harfinin ifade ettiği anlamda ihtilaf edilmiştir. Bu ب harf-i cerrinin anlamı hakkında “ilsak, teb’id, ziyâde²⁸⁹, istiâne içindir diyenler de olmuştur. Halbuki

²⁸⁴ İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 209-210; Mâleki, *a.g.e.*, s. 222; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 75; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 167; Kurt, *a.g.e.*, s. 97

²⁸⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 168-170

²⁸⁶ Mâide 5/6

²⁸⁷ ‘مَخْصُوصٌ’ Arapça kelime olarak ‘has, husûsi, özel olmak’tan mahsûs anlamlarını ifade eder. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir şeye ait olan, başkasında bulunmayan, hususileşmiş, has, özgü. İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1909

²⁸⁸ Rummânî, *a.g.e.*, s. 36; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 208; Murâdî, *a.g.e.*, s. 36-37; Mâleki, *a.g.e.*, s. 221-222

²⁸⁹ ‘زِيَادَةٌ’ Arapça kelime olarak bu anlamları içerir. Fazla, çok: Birden ziyâde idiler (Ömer Seyfeddin) İ. Ayverdi, *a.g.e.*, III, 3510

cümlede hazf²⁹⁰ ve kalb²⁹¹ da vardır. Çünkü fiil, meshedilen şeye cer harifsiz geçişli olur (teâddi eder, müteâddi olur). Mesh edilen şeye ise ب geçişli yapar (teaddi eder). Şu bakımdan hareket edersek âyet, takdir edilen hazifleriyle beraber

فَامَسَحُوا رُؤُسَكُمْ بِالْمَاءِ şekline girer ve “Başlarınıza su ile mesh ediniz” mânâsına gelir. Başka bir ifadeyle “ Meshi başınıza ulaştırın” anlamında yorumlana bilir.²⁹²

2. İbn Cinni harf-i cer için bir çok Arap kelimelerinde zâide olarak geldiğini söyler. Zâide gibi gelmesine örneğin, fâille gelirse 3 duruma göre belirlenir lâzım, câiz fil ihtiyâr²⁹³ ve zorunlu olarak gelmesi ile. Failde lazım olarak gelirse أَفْعَلْ kalıbını alır:

-Burada kast olunan, yani أَفْعَلْ aslında أَفْعَلْ بِهِ anlamını ifade edir. Diğerleri bunun şöyle kullanımla taâccüp ifade etmesinin imkansız olduğunu iddia eder ve bu anlamı kabul etmezler. Özellikle âyeti kerîmede kullanılırsa her bir şeyi külliyyen veya cüziyyen bilen Allah (a.c.) için taâccüp içermesinin imkansız olduğu üzerinde durulmaktadır.²⁹⁴ Sibeveyhi (ö. 180-796) dil ekolüne göre harf-i cerrin أَفْعَلْ بِهِ ve مَا وَأَفْعَلْ kalıplarında kullanarken aynı anlamları içerir.²⁹⁵

3. Musâhebe anlamını ifade etmek için,²⁹⁶

دَخَلَ عَلَيْهِ بِثِيَابِ السَّفَرِ Onun yanına yolculuk elbiseleriyle girdi.

4. (كَفَى) fiilinin fâiline zâid olarak gelmesine örneğin:²⁹⁷

قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا “De ki, benimle sizin aranızda Allahın tanıklığı yeterlidir.”²⁹⁸

²⁹⁰ ‘حذف’ Arapçadan kelime olarak bu anlamları ifade etmektedir. 1. Ortadan kaldırma, kaldırılma, çıkarma, silme. 2. Söylenmesi gerekmeyen sözü söylememe, yazmama, ibâreden çıkarma. İlâve. Ayverdi, *a.g.e.* , II, 1232

²⁹¹ ‘قلب’ Arapça kelşme olarak değıştirme, başka bir şekle çevirme, bozma anlamlarını içerir. Ayverdi, *a.g.e.* ,II,1538

²⁹² Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûti, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru't-Türâs, 1985, I, 207

²⁹³ ‘إختيار’ Arapçadan kelime olarak ‘tercih etmek, seçip ayırmak’tan ihtiyar anlamlarını içerir. 1. Seçme, intihap etme, tercih etme. 2. Katlanma, kabu etme, râzı olma. İ. Ayverdi, *a.g.e.* , II, 1368

²⁹⁴ N. H. Ali, *a.g.e.* , s. 151-52

²⁹⁵ Sibeveyhi, *a.g.e.*, IV, 97

²⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* , s. 210; Mâleki, *a.g.e.* , s. 222; Galâyîni, *a.g.e.* , III, 169

²⁹⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 106

Fiilin mefule zâid olarak geldiğine misalen şairin söylediği gibi:

كَفَى بِكَ دَاءً أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيًا Ölümlü şifa olarak görmen hastalık olarak sana yeter.²⁹⁹

5. Bu nedenle yemin ifade etmek için de kullanılır. “ب” cer harfi kase m harflerinin aslıdır. Kendisiyle birlikte kase m fiilinin zikr olunması caizdir.

لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ “Kıyâmet gününe ve nedâmet çeken nefse yemin ederim (ki insanlar öldükten sonra diriltileceklerdir).”³⁰⁰

7. Mukâbele³⁰¹ anlamında kullanırken bâzen bu harf-i cerlerin farklı görüşlerin oluşmasına sebep olduğu gözükme ktedir, örneğin.³⁰²

أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Dünyada iken yaptıklarınıza mukâbil Cennete giriniz.”³⁰³

Âyetteki ب harf-i cerri îtikâdi bir tartışmaya da konu olmuştur. Mûtezileye göre ifade âyeti kerîmede sebep anlamını ifade eder. Yani ameller Cennete girmenin sebebidir. Ehli sünnete göre ise bedel³⁰⁴ veya mukâbele içindir. Cennete girmenin sebebi değil. Çünkü ödünç verilen şeyin bâzen karşılıksız da verilmesi mümkündür.

(تَاءُ الْقَسَمِ) Aslında harf-i cer gibi kullanan bu kase m harfi taâcüp ifade eder ve Allah ve Rab ismi şerîfine hastr.³⁰⁵

وَ تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ “Allaha yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra, putlarınıza bir tuzak kuracağım.”³⁰⁶

²⁹⁸ Ankebût 29/52; Seyyid Kutub, *a.g.e.*, V, 2747

²⁹⁹ A. H. Sâlih, *a.g.e.*, s. 378

³⁰⁰ Kıyâmet 75/1, 2; İmam Ebu Abdur Rahmân Muhammed b. Huseyn b. Mûsa, *Tefsiru's Selmâ va Huva Hekâikü't-Tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, 2001, II, 361

³⁰¹ ‘مُقَابِلَةٌ’ Arapça kelime olarak ‘taraf, cihet’ten mukâbele anlamını ifade eder. 1. Bir birine karşı koyma, çatışma. 2. İki şeyi yan yana koyarak veya iki yazıyı bir okumak. İ. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 2131

³⁰² İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 104; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 168

³⁰³ Nahl 16/32

³⁰⁴ ‘بَدَلٌ’ Arapça kelime olarak bu anlamları içerir. 1. Bir şeyin yerini tutan şey. 2. Bir şeyin yerine verilen şey, karşılık ivaz. İ. Ayverdi, *a.g.e.*, I, 314

³⁰⁵ Rummânî, *a.g.e.*, s. 41-42; Mâleki, *a.g.e.*, s. 246-47; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 115

³⁰⁶ Enbiyâ 21/57; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 209; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 185

Âyetinin tefsirinde ب kasem harflerinin aslıdır, و ondan, ت vavdan bedeldir. ت harf-i cerrinde taaccüp mânâsı vardır denilir.

تَاللّٰهِ لَتَسْأَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ “Allaha yemin ederim ki, uydurup durduğunuz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz.”³⁰⁷

İrabda mahalli olmayan ت harf-i cerri Kur’an-ı Kerîm’de 9 defa geçmektedir.³⁰⁸

(حَتَّى):

Harf-i cerri mukadder elife, sükun üzerine mebni olan rübâi harfdir. Gâyenin bitmesini ifade eder, Basra ekolüne göre kendiliğinden cer yapar. Ferra (ö.458/1066) ise harf-i cerrin إِلَى ye niyâbeten hazif yaptığını ifade eder. Bazı nahivçiler her iki harf-i cerin intihâul gâye anlamını içerse de, birbirinden belirgin farkların olduğunu belirtirler.

جَاءَ الْخَبْرُ حَتَّىٰ إِلَيْنَا Haber bize kadar ulaştı.

1. Harf-i cer bir şeyin sonuna ulaşıldığını veya az bir kısmının kaldığını ifade ederek إِلَى harf-i cerrinden muttasıl zâmirlerle kullandığımız gibi حَتَّى harfini de حَتَّىٰ gibi kullana biliriz.³⁰⁹

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّىٰ رَأْسِهَا Balığı başına kadar yedim.³¹⁰

2. Aynı zamanda حَتَّى atıf ve ibtidâ harfi gibi de kullanılmaktadır.³¹¹

لَنْ نُبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ “Onlar ise şöyle cevap vermişlerdi: “Mûsâ yanımıza dönünceye kadar ona tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz.”³¹²

حَتَّى harf-i cerri kendisinden sonra vâciben gizli “أَنَّ” ile başında bulunduğu fiilin sonunu nasb eder. Bu “أَنَّ”li müevvel master حَتَّى ile mahallen mecrûr olur.

أُتَابِرُ عَلَىٰ إِجْتِهَادِي حَتَّىٰ أَنْجَحَ Ben başarıncaya kadar çalışmaya devam ediyorum.

³⁰⁷ Nahl 16/56; Mâleki, a.g.e. , s. 246

³⁰⁸ Kurt, a.g.e. , s. 117-18

³⁰⁹ Mâleki, a.g.e. , s. 246-47; Rummânî, a.g.e., s. 118; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 243; A. H. Sâlih, a.g.e., s. 374

³¹⁰ Zemahşerî, a.g.e. , I, 338; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 127

³¹¹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 243; Rummânî, a.g.e. , s. 119; Mâleki, a.g.e. , s. 257-61

³¹² Tâhâ 20/91; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 125

(عَلَى):

Harf-i cerri çoğu zaman istilâ anlamında hakiki veya mecâzi anlamları ifade eder.

1. Hem hakîki, hem de mecâzi anlamları ifade etmesine örneğin,

تِلْكَ الرُّسُلُ فَصَلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ “İşte bu peygamberler, bir kısmını diğerlerine üstün kıldık.”³¹³

- a. Cümlede istilâ anlamında mecâzi mânâyı ifade etmektedir.³¹⁴

وَ عَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ “Onların sırtında ve gemilerde taşınıyorsunuz.”³¹⁵

- b. Bu örnekte ise hakiki anlamda, taşınmak mânâsında kullanılmıştır.

Nahivciler harf-i cer için fiil ve isimle kullanmayan harflerin onunla kullanmasının mümkün olduğunu söylerler.

عَلَى زَيْدٍ دِرْهَمٌ Zeydin bir dirhemi var.³¹⁶

2. Fiil anlamında kullanıla bilir.

عَلَى زَيْدٍ ثَوْبٌ Zeydin elbisesi var.

Üstünlük ifade etme anlamında harf-i cerrin fiil anlamında kullanılması ve fâili merfu yapması kesindir. Allâhu Teâla'nın buyurduğu gibi:

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلِي فِي الْأَرْضِ “Firovun ülkesinde ululandı ve zorbalığa kalktı.”³¹⁷

Örnekte عَلَى harf-i cerri fiil anlamında kullanılmaktadır.

5. İstidrâk ve idrâb anlamlarını içerir. Örneğin,

³¹³ Bakara 2/253; Uralgiray, a.g.e., I, 375; Galâyîni, a.g.e., III, 176

³¹⁴ N. H. Ali, a.g.e., s.74

³¹⁵ Mü'minûn 23/22 ; A. H. Sâlih, a.g.e., s. 376

³¹⁶ N. H. Ali, a.g.e., s. 73

³¹⁷ Kasas 28/4; Rummânî, a.g.e., s. 108

فُلَانٌ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ لِسُنُو صَنِيعِهِ عَلَى أَنَّهُ لَا يِيَّاسُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ *Falanca kötü amellerine göre cennete girmeyeceğine rağmen yine de Allahın rahmetinden ümidini kesmez.*³¹⁸

6. Bundan başka (عَلَى) harf-i cerri diğer edatların yerine de kullanılmaktadır. عِنْدَ yanında, katında, nezdinde mânâsı için.³¹⁹

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ “Üzerimde bir suç vardı. Bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum.”³²⁰

وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ “Malını istekle verdi.”³²¹

عَنْ harf-i cerri gibi -dan,-den anlamlarında kullanılır.

إِذَا رَضِيَتْ عَلَى بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبْتِي رِضَاهَا

*Benu Qurayş benden razı olunca Allaha yemin olsun ki beni onun rızası şaşırttı.*³²²

H. Harf-i Cerlerin Zâid Oluşu

Sözlükte zâid *fazla olan, ziyadeli olan, çoğalan, gelişen* demektir.³²³ Terim olarak zâid *mânâyı pekiştirmek ve lafzı süslemek ve güzelleştirmek gâyesiyle ilâve edilen unsur* demektir. Zâid’e sıla da denir. Cümledeki mânâyı pekiştirmek ve sözü güzelleştirmek, süslemek için cer harfleri de zâid olarak kullanılmaktadır. Bu durumda harf-i cerler, cümleye anlam zenginliği verir. Aynı zamanda zâid harfler cümlede bazı amaçlar doğrultusunda kullanılır. Bunları genel olarak iki başlık altında toplaya biliriz:

1. Cümlede kastedilen anlamı güçlendirmek ve tekit etmek. Bu anlamda dilde zâid kelimelerin varlığı bir gerçektir. Örneğin,

اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Allah yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.”³²⁴

³¹⁸ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 73-75

³¹⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 129; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 175

³²⁰ Şuara 26/14

³²¹ Bakara 2/177; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 177

³²² Kurt, *a.g.e.*, s. 137-140

³²³ Halîl, *a.g.e.*, s. 231

³²⁴ Âl-i İmrân 3/99

2. Şiir zarureti veya secî gereği. Burada ise amaç anlam yönüyle ana yapıyı değiştirici herhangi bir katkı olmaksızın sırf vezni düzeltmek/tutturmak ve seçinin tenâsübünü/uyğunluğunu sağlamaktır.³²⁵

Cer harflerinden sadece **البياء , الكاف , اللام** , **مِنْ** gibi, zâid olarak da kullanılmaktadır. “ **الكاف** ve **اللام** ” harfleri zâid olarak nadiren kullanılmaktadır. Harf-i cerlerin bu özelliği sadece iraptadır, yeni anlam kazandırmak için değildir. Çünkü zâid harfler sadece cümledeki anlamı tekîd (pekiştirme) için ilave olunmaktadır.

Asıl cer harfleri ile zâid cer harfleri bir anlamda ortaklık gösterirler. Bu da her iki durumda cer harfinin, kendisinden sonraki ismi mecrur yapmasıdır. Aslı cer harfleriyle, zâid cer harfleri 3 yönden birbirinden ayrılır:

1. Asıl cer harfi cümleye yeni bir anlam kazandırır. Zâid cer harfi ise, daha önce cümlede var olan anlamı pekiştirir.
2. Asıl cer harfinin fiil ya da fiil görevi yapan bir fiilden türetilmiş isme (şibhi fiile), mecrûruyla birlikte müteallik³²⁶ olması gerekir. Zâid cer harfleri ise, zâid oldukları için, her hangi bir kelimeye bağlı (müteallak) olmazlar.
3. Asıl cer harfi, kendisinden sonraki ismi lafzen mecrûr yapar ve bu ismin “mahallen” irabı olmaz. Zâid cer harfleri ise, kendilerinden sonraki ismi lafzen mecrûr yaparlar. Bununla birlikte o ismin, “mahallen” de irabı yapılır. Bu mecrur isme, tabi olan kelime bulunduğu zaman, bu kelime ya önceki ismin lafzî irabına uyarak mecrur okunur, ya da “mahalli” (bulduğu yer bakımından olması gereken) îrabına uyularak harekelenir. Bununla ilgili Şenfara'nın bir beyti böyledir:

وَ إِنْ مَدَّتْ الأَيْدِي إِلَى الزَّادِ لَمْ أَكُنْ بِأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَشْجَعُ القَوْمِ أَعْجَلُ

*Yemeğe elim uzarsa, acele etmem. Zira insanların en tamahkarları en aceleci olanlarıdır.*³²⁷

³²⁵ Ahmet Yüksel, Dilbilim Açısından Kur'an'da Zâid Harfler, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.17, sy.3, s. 172

³²⁶ 'مَنْعَلِقُ' Arapça kelime olarak te'alluk 'ilgisi olmak'tan mute'allik anlamında kullanılmaktadır. Âit, dâir, ilgili, alâkalı: Onlar meclislerinde fuhşa müteallik kelâm etmezler (Âli Mustafa Efendi). İlhan Ayverdi, *a.g.e.* , II, 1194

1. (الباء) harf-i cerrinin zâid olarak kullanılması:

a. (الباء) harf-i cerrî tekîd ifade etmek için kelimelerde zâid olarak gelir. (الباء) harf-i cerrî zâid olarak gelerken anlamı değiştirmez örneğin,

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ “Allah kuluna kâfi değil mi?”³²⁸

Âyeti kerîmede بِكَافٍ عَبْدَهُ ifadesi كَافِيًا عَبْدَهُ anlamında kullanılmaktadır.³²⁹

b. Failde zâid olarak gelmesi Sibeveyhi’ye göre أَفْعَلْ kalıbında taacüp ifade etmek içindir.³³⁰ Âyeti kerîmede kullanarak taacüp ifade ettiği için bazı nahivcilere göre bu anlamda kullanılması Allâhu Teâla’ya taaccüp sıfatının yakıştırılması yönünden doğru değildir. Şöyle ki, Âlemlerin Rabbi her şeyi cüz’un ve küllünü de bildiği için onun ilminde değişiklik ve dolayısıyla bir şeyle yenilik izâfe olunması imkansızdır.³³¹

وَ كَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا “Allah size dost olarak da, yardımçı olarak da yeter.”³³²

وَ كَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا “Bilen olarak Allah yeter.”³³³

Âyetlerde “ب” harf-i cerrinin zâid olarak gelmesinin amacı mânâyı kuvvetlendirmek ve kelamı güzelleştirmek içindir.

وَ هَزِّي إِلَيْكَ بِجُرْعِ النَّخْلَةِ “Hurma ağacını kendine doğru silkele.”³³⁴

Âyeti kerîmede جُرْعِ النَّخْلَةِ ifadesi جُرْعِ النَّخْلَةِ şeklindedir.

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ Kişiye duyduğu her şeyi söylemesi günah olarak yeter.³³⁵

³²⁷ Kurt, a.g.e. , s. 253-54

³²⁸ Zümer 39/36

³²⁹ Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsilî İbn Cinni, *Sırru sinâati'l-i'râb.*, thk. Mustafa Sakka, İbrahim Müstefî, Muhammed ez-Zefzaf, Abdullah Emin, Kahire: İdâretu İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954/1373, I, 133

³³⁰ Sibeveyhi, a.g.e., IV, 97

³³¹ N. H. Ali, a.g.e. , s.152-52

³³² Nisâ 4/45

³³³ Nisâ 4/ 70

³³⁴ Meryem 19/25; İbn Hişâm. a.g.e. , I, 108

³³⁵ Ebu Davûd, Edeb 88; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 109

Âyeti kerîmede كَفَى الْمَرْءُ كَفَى بِالْمَرْءِ ifadesi şeklindedir.

c. Bazı fiillerin أَلْقَى إِرَادَ سَمِعَ fiillerinin mefullerinde (الْبَاء) harf-i cerri zâide olarak da gelmektedir.³³⁶

وَمَنْ يَرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نَذْفَةٌ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ “Kim orada zalimce bir tavır tutarak insanları oraya girmekten men ederse kendisine acıklı bir azap tattırırız.”³³⁷

d. Habere zâid olarak gelir. İki şekilde habere ait olur. Örneğin لَيْسَ ve مَا-nın haberinde gelirse,

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ “Allah kuluna kafi değil midir.”³³⁸

Habere zâid olarak gelirken ifade ettiği diğer anlamda

هَلْ أَخُو عَيْشٍ لَدَيْكَ دَائِمٌ Yiycekler (yemeğin kardeşi) her zaman tatlı mıdır?

e. Bundan başka ب harf-i cerri haberi كُنَّ olan cümlelerde zâid olarak gelir. Fâile benzediği ve aynen mübteda gibi kullanılır.³³⁹

f. “İzâi fücâiyye”³⁴⁰den sonra gelirse,

خَرَجْتُ فَإِذَا بِالْأُسْتَاذِ Çıktım bir de ne göreyim, hoca karşımda.

g. Mübteda نَاهِيكَ lafzından sonra gelirse başına “bâ” harf-i cerri zâid olarak kullanılır.

نَاهِيكَ بِخَالِدٍ شَجَاعًا İşte cesur olan adam Hâlid.

h. Bundan başka (ب) cer harfî pekiştirme mânâsında da kullanılmaktadır. Bu durumda zâid olur ve te’kîd ifade eder.³⁴¹

³³⁶ A. H. Sâlih, a.g.e. , s. 378

³³⁷ Hacc 22/25; İbn Hişâm. a.g.e. , I,108

³³⁸ Zümer 39/36; Rummânî, a.g.e. , s. 37; Zemahşerî, a.g.e. , I, 340; Galâyîni, a.g.e. , III, 169

³³⁹ N. H. Ali, a.g.e. , s. 151-166

³⁴⁰ ‘فُجَاءَةٌ’ Arapça kelime olarak ‘ansızın olma’nın tenvinli şekli fuc’eten şeklinde kullanılmaktadır. Birdenbire, ansızın. Sonra fuc’eten ölüncü sırrını kimse bilmemiş. Ayverdi, a.g.e. , I, 982

³⁴¹ Galâyîni, a.g.e., s. 170-71

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا “Bize geldikleri gün neler işitir, neler görecekler!”³⁴²

Ayetindeki أَفْعَلِ بِهِ kalıbındaki fiili taaccüplerde vücûben ziyâde anlamında kullanılır.³⁴³

2. الكَاف cer harfinin zâide olarak kullanmasına çok az tesadüf olunur. Daha çok لَيْسَ fiilinin haberinde duyulmuştur.³⁴⁴

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ “Onun benzeri hiç bir şey yoktur.”³⁴⁵

Bu âyet لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ takdirindedir. Şâyet zâid olmasaydı مِثْل nin müsbet olması gerekirdi. Yani zincirleme izafetlerde veya normal izafet terkiibinde asıl menfî, muzaftır, muzafun ileyh müsbet sayılır. Bu âyette ise, (مِثْل)’in müsbet olması imkansızdır. Çünkü Allah Teâlânın sıfatlarından biri de مُخَالَفَةٌ لِلْحَوَادِثِ sonradan olanlara benzememedir. Cümleden maksat ve murâd, benzerliği ortadan kaldırmaktadır.

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar O’nundur. (Allah’a mahsusdur)”³⁴⁶

الكَاف harfinin 3 kullanım şekli vardır.

a. Yukarıda bahs ettiğimiz gibi tekîdi pekiştirmek için.³⁴⁷

وَ خُورٍ عَيْنٍ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ “Onlara iri gözlü huriler sunulur.”³⁴⁸

b. Hiç bir teşbih anlamı içermeden zâid olarak kullanır.

لَهُ عَلَيَّ كَذَا كَذَا دِرْهَمًا Onun bende şu kadar dirhemi vardır.

c. Burada كَذَا كَذَا zaten kendiliğinden teksir ve te’kîd içerdiği için burada harf-i cerrin gelmesine sebep olmuştur.

³⁴² Meryem 19/38; Mâleki, a.g.e., s. 222

³⁴³ Kurt, a.g.e., s. 253-63

³⁴⁴ Murâdî, a.g.e., s. 86; İbn Hişâm, a.g.e., I, 179; N. H. Ali, a.g.e., s. 168; Galâyîni, a.g.e., III, 180

³⁴⁵ Şûrâ 41/11; Murâdî, a.g.e., s. 86; İbn Hişâm, a.g.e., I, 179; N. H. Ali, a.g.e., s. 168; Galâyîni, a.g.e., III, 180

³⁴⁶ Rûm 31/27

³⁴⁷ Murâdî, a.g.e., s. 86; İbn Hişâm, a.g.e., I, 179; N. H. Ali, a.g.e., s. 168; Galâyîni, a.g.e., III, 180

³⁴⁸ Vâkia 56/22; N. H. Ali, a.g.e., s. 169

و كَأَيُّنَ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا “Nice hayvanlar var ki, rızıklarını sağlamaya güçleri yetmez.”³⁴⁹

Âyeti kerîmede içerdığı mânâ “كَمْ” haberi olarak kullanmasıdır. Bu da mübhem sayı anlamında kinâyeyi ifade etmek için kullanılarak çokluk anlamını içerir. كَاف tekîd anlamında, أَيُّ istifham sorusu ile birlikte gelmiş, ن ise aslı müzekker tenvin olmaktadır.³⁵⁰

3. اللام harf-i cerrinin zâide olarak kullanılması. Harf-i cer fiille mef’ûl arasında semâî olarak ziyâdeli olabilir. Ama bu durumda onun ziyâdeli olması net olarak bilinmez.

و مَلَكْتُ مَا بَيْنَ الْعِرَاقِ وَ يَثْرِبَ مُلْكًا أَجَارَ لِمُسْلِمٍ وَ مُعَاهِدٍ

Sen İrak ve Medine arasında olan müslümânâ ve anlaşma yapanı himaye eden mülke sahip oldun.

Örnekteki اللام harfi semaiddir³⁵¹ ve مُعَاهِدٍ وَ لِمُسْلِمٍ ifadesinin aslı مُسْلِمًا وَ مُعَاهِدًا şeklindedir.

a. Fiili tehir edilen mefulun başına, tehir edilen fiilin gecikmesi sebebiyle zayıf düştüğü için bunu takviye sebebiyle kıyasen “اللام” zâid olarak kullanılmaktadır

الَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ “Rablerinden korkanlar.”³⁵²

Mefûlu mutlakda onu daha da kuvvetlendirmek için zâid olarak kullanılmıştır.

b. Fiilden müştak³⁵³ olan mefulun, fiili takviye için اللام zâid olarak kullanılmaktadır. Çünkü meful, fiilden müştak olduğu için, onun ameli de feridir.

وَ هُوَ الْحَاقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ “O, Tevratı tasdik eden hakk bir kitaptır.”³⁵⁴

³⁴⁹ Ankebût 29/60

³⁵⁰ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 168-71

³⁵¹ ‘سماعي’ Arapça kelime olarak semâ ‘işitme’ ve nispet eki ile semâ’i olarak kullanılmaktadır. **dil b.** Kurala bağlı olmadan işitildiği gibi kullanılan (kelime). Karşıtı: Kıyâsî: ‘Semâî mastarlar’. İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, III, 2724

³⁵² A’râf 7/154; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 198

³⁵³ ‘مشتق’ Arapçadan istikâk ‘türemek’ten gelmektedir. **dil. b. 1.** Bir kök veya mastardan türetilmiş (kelime). **2.** türemiş kelime, türev. **3.** Türev. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 2250

c. Şibhi fiil olan mubâliga sîgalarının mefulune de pekiştirmek için ل = لام zâid ola bilir.

إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ “Şübhesiz Rabbin her istediğini yapar.”³⁵⁵

Âyeti kerîmedeki لِمَا يُرِيدُ kelmesi مَا يُرِيدُ şeklindedir.

d. “اللام” edatı pekiştirme³⁵⁶ olarak kullanılırsa, tekîd ifade eden harfe “lâm-ı zâide” veya “lâm-ı mukâviyye³⁵⁷” adı da verilir.³⁵⁸

قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ “De ki ola ki acele ettiğiniz azabın bir kısmı hemen başınıza gelir.”³⁵⁹

d. (مِنْ) harf-i cerrinin zâide olarak kullanılması sadece 3 yerde geçer. Mübteda, fâil ve meful bihe zâide olarak belli şartlarla kullanmış olarsa. Bu şartla kendisinden nefiy bulunması, istifhâm soru edatı ve nefiyin benzeri nefiy لَا-nın bulunmasıdır.³⁶⁰

1. Kendisinden önce nefiy bulunması (olumsuzdan sonra).

مَا مِنْ رَجُلٍ فِي الدَّارِ = مَا رَجُلٍ فِي الدَّارِ Evde kimse yoktur.

2. Nefiyin benzeri olan (nehiy la النَّاهِيَّةُ)sından sonra

لَا تَفْعَلْ مِنْ شَيْءٍ Bir şey yapma.

3. İstifhâm soru edatı olan هَلْ den sonra gelirse

هَلْ مِنْ رَجُلٍ كَرِيمٍ بَيْنَكُمْ Aranızda cömert (asil) kimse var mı?

4. Mecruru nekra olması gerekir. Buradaki ziyâdeler kıyâsidir. Örneklerden gözüktüğü gibi, مِنْ harf-i cerrinden sonra gelen mecrur ismin nekre olması gerekir.³⁶¹

³⁵⁴ Bakara 2/91

³⁵⁵ Hud 11/107

³⁵⁶ Pekiştirmek 1. Sertleşdirmek, katılaştırmak. 2. Güçlendirmek, kuvvetlendirmek -anlamlarını ifade eder. İlhan Ayverdi, a.g.e. , III, 2479

³⁵⁷ ‘مَقْوَى’ Arapçadan kelime olarak takviye ‘güçlentirmek, sağlamlaştırmak’tan mukavva ‘sağlamlaştırılmış’ anlamlarına gelmektedir. Ayverdi, a.g.e. , II, 2137

³⁵⁸ İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 537; Zemahşerî, a.g.e. , I, 340; Murâdî, a.g.e. , s. 105-508

³⁵⁹ Neml 27/72; Zemahşerî, a.g.e. , I, 340

³⁶⁰ Galâyîni, a.g.e. , III, 198-99

İKİNCİ BÖLÜM

I KUR'AN-I KERİM'DE KULLANILAN HARF-İ CERLER

Harf-i cerler konusunun önemini ifade ederken aynı zamanda bu harflerin Kur'an-ı Kerîm'de geçerek farklı anlamlar, mânâ incelikleri içerdiklerini de söylemiştik. Farklı nitelikleri ile birlikte konuyu daha da etkileyici kılan sebep, harf-i cerlerin Kur'an-ı Kerîm'de kullanılmasıdır. Kur'an-ı Kerîm'i incelediğimizde 11 harf-i cerrin kullanılmasının şahidi olmaktadır.³⁶² Harf-i cerler şunlardır:³⁶²

1. (إلى) 737 defa kullanılmıştır.
2. (ب=البا) 2538³⁶³
3. (تأء القسم) 9
4. (حتى) 82
5. (على) 1439
6. (عن) 464
7. (في) 1692
8. (ك) 282
9. (ل-الام) 2851
10. (من) 3221
11. (و-الواو) 53 yerde geçer.³⁶⁴

³⁶¹ Galâyîni, *a.g.e.*, III,198; Kurt, *a.g.e.*, s. 268

³⁶² İsmail Ahmet Amayra, Abdulhamid Mustafâ es-Seyyid, *Mucevvel Edevât ved Damâir fil Kurân-i Kerîm*, Beyrut, 1408/1988, s. 78-85

³⁶³ Amayra-Mustafâ es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 172-173

³⁶⁴ Amayra-Mustafâ es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 650-664

A. (إلى)

Harf-i cerri 6 mânâ ifade eder. *e, a, ye, ya, -e, doğru, -e kadar, yanına, ile...*³⁶⁵ gibi anlamlara gelir. İntihâ³⁶⁶, musâhabe³⁶⁷, “inde”³⁶⁸, intihâul gâye³⁶⁹, mahsusiyyet, sahiplik, zarfiyyet, pekiştirme, hareketin başlanması mânâsını ifade etmek için kullanılmaktadır. İntihâ zaman ve mekân bakımından gâyenin son bulmasını ifade eder. İntihâul gâye, zamanın ve mekânın bitmesi anlamında kullanılmaktadır.³⁷⁰

مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا “Mescidi Haram’dan Mescidi Aksa’ya (götüren Allah.)”³⁷¹

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ “Orucunuzu geceye kadar tamamlayınız.”³⁷²

1. Musâhabe (berâberlik) anlamında kullanılır.³⁷³

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ “Kendi mallarınızla birlikte onların da mallarını yemeyin.”³⁷⁴

2. عِنْدَ katında, nezdinde, yanında mânâlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Harf-i cer sevgi veya buğz ifade eden bir kelimedenden ve ismi tafdilden sonra, mecrûrun fâili olduğunu beyan için de kullanılır.

رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ “Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir”³⁷⁵

³⁶⁵ Çörtü, *a.g.e.*, s. 357; Akdağ, *a.g.e.*, s. 27

³⁶⁶ ‘إنتهاء’ Arapça nehy-nihayet ‘son’dan intihâ’ kelimesi anlamında kullanılmaktadır. Son bulma, sona erme. Tükenme, bitme: Ey Füzûli intihâsız zevk buldun aşktan (Füzuli). Ayverdi, *a.g.e.*, II,1421

³⁶⁷ ‘مصاحبة، مصاحبته’ Arapça kelime olarak ‘arkadaşlık etmek, berâber olmak’tan musâhabe-musâhabet anlamlarını içerir. İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, II, 2148

³⁶⁸ Rummânî, *a.g.e.*, s. 115

³⁶⁹ Galâyîni, *a.g.e.*, III, 172; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 338

³⁷⁰ Galâyîni, *a.g.e.*, s. 173-74

³⁷¹ İsrâ 17/1; Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2007, s. 588

³⁷² Bakara 2/187; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiri’l-kebir/Mefâtihi’l-gayb*, Beyrut:Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1934,V/VI, 102

³⁷³ Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 338

³⁷⁴ Nisâ 4/2; Rummânî, *a.g.e.*, s. 115; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 338

3. مَعَ ile mânâsında maiyyet (beraberlik) ifade ede bilir.

مَنْ أَنْصَرِي إِلَى اللَّهِ “Allah yolunda yardımcılarım kim?”³⁷⁶

Âyeti kerîmede de aynen إِلَى -nin مَعَ harfi yerine kullanılması mümkündür.

وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ “Ellerinizi dirseklerinle birlikte yıkayınız.”³⁷⁷

Bu âyette إِلَى اللَّهِ ifadesi, مَعَ اللَّهِ anlamında kullanılmıştır.

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ “Oruc gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâ kılındı.”³⁷⁸

Nadr b. eş-Şümeyl (ö. 204/819) gibi bâzı âlimlere göre bu âyette إِلَى نِسَائِكُمْ ifadesi مَعَ نِسَائِكُمْ anlamında kullanılmıştır.³⁷⁹

4. Kelimede sıla için kullanılır:

لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ “Sizi kuşkusuz kıyamet günü toplayacaktır.”³⁸⁰

Âyeti kerîmede إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ifadesi لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ anlamında kullanılmıştır.³⁸¹

هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى “İster misin (küfür ve isyanından) temizlenesin?”³⁸²

Âyeti kerimede فِي أَنْ تَزَكَّى ifadesi إِلَى أَنْ تَزَكَّى anlamında kullanılmıştır.

5. Te’kîd anlamını ifade etmek için.

فَأَجْعَلِ الْقُلُوبَ غَدِيَّةً “Sen de insanların kalplerini onlara heveslendir.”³⁸³

³⁷⁵ Yûsuf 12/33; Muzaffer Şahin ve Halil Altuntaş, *Kur’an-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Öncü Basımevi 2009, s. 238

³⁷⁶ Âli İmran 3/52; Rummânî, *a.g.e.*, s. 115; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 75

³⁷⁷ Mâide 5/6

³⁷⁸ Bakara 2/187; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 189; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, V/VI, 102; Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *a.g.e.*, s. 588

³⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 103-104

³⁸⁰ En’âm 6/12; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 189

³⁸¹ Huseyn b. Muhammed ed-Demegâni, *Vûcuh va’n nezâi’r fî Kur’âni’l Kerîm*, s. 36-37

³⁸² Nâzi’ât 79/18; Muzaffer Şahin ve Halil Altuntaş, *a.g.e.*, s. 583

Bu âyette **تَهْوِي إِلَيْهِمْ** ifadesi, **تَهْوِيهِمْ** anlamında kullanılmıştır. Ferrâ (ö.458/1066) bu âyetteki **تَهْوِي** fiilini arzu eder **تَمِيلُ** anlamında tazmin edilerek **تَهْوِي** şeklinde “vav”ın fethasıyla okuyanın kırâatiyle delil getirmiştir. **إِلَى** cer harfinin zaid olduğunu sadece Ferrâ söylemiştir, cumhur bu görüşte değil.

İbn Mâlik (ö.672/1274) ise âyetteki fiilin (**تَهْوِي**) şeklinde “vav” ın kesrâsı ile olması durumunda **إِلَى** harf-i cerrinin zâidi olmasının daha evla olduğunu ifade ediyor, (**رَضِيَ**) kelimesinde olduğu gibi. Kesrâ yerine fetha yapılmıştır. Bu Tay lügatidir, yani Tay lügatinde **تَهْوِي** fiili **تَهْوَى** şeklinde okunur.³⁸⁴

B. (الْبَاءُ)

Harf-i cerri 19 mânâya gelir. Türkçeye tercümede *ile, için, sebebiyle,-e,-a,-de,-da,-den, vasıtasıyla, sayesinde, tarafından, üzerine, üzerinde,-ye-ya*³⁸⁵ gibi tercüme olunmaktadır. Zahiri açık isimlerin ve zamirlerin sonlarını esre yapar. Bunlardan ilsâk, isti'âne ve ta'lîl, kasem, ivaz, zarfiyyet, sebebiyet³⁸⁶ musâhabe, “an” anlamında, isti'lâ, bedel, te'kîd, kaseme delâlette kullanılır, kıyasî taaccüp, teb'îd³⁸⁷, mucâvezet, zaman zarfı³⁸⁸ anlamlarını ifade eder. “الْبَاءُ” harfinin içerdiği anlamlarla beraber ilsak anlamında kullanılması onu ifade ettiği diğer anlamlarından ayırmaz. Bu anlamda Sibeveyhi (الْبَاءُ) harfini şöyle özetlemiştir. İlsak ya hakiki ya da mecâzi anlamlarda kullanılır.

1. İlsak (mahsus) bitişirme, ulaştırma, fiili mefule bağlamak, yapıştırmak, gerekli kılmak demektir. Bu da ya hakîki ya da mecâzi olarak geçer. Örneğin hakîki ilsakta:

³⁸³ İbrâhim 14/37; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 76

³⁸⁴ Murâdî, *a.g.e.* , s. 389-90

³⁸⁵ Çörtü, *a.g.e.* , s. 357; S. Mutçalı, *Dağarcık/Arapça Türkçe Sözlük*, s. 36, Arif Erkan, el-Beyân/Arapça Türkçe Sözlük, I, 555

³⁸⁶ Ebû Muhammed Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman İbn Akil, *Şerhu İbn Akil ala metni'l-Elfiyye İbn Mâlik*, thk. Hanna Fahuri, Beyrut, s. 29

³⁸⁷ 'تَأْكِيد' (ar. 'sağlamlaştırmak'tan te'kîd) 1. Sağlamlaştırma, berkitme: Teşnelik kâr eylemiştir câna ayb etmen eğer/Bâde teklifinde olsa sâkıyâ te'kîdimiz (Rûhi Bağdadi). 2. dilb. Pekiştirme: İ. Ayverdi, *a.g.e.* , III, 3090; Sağlamlaştırma, takviye etme, tekrar yazma, tekiden sağlamlatırarak, takviye ederek; mükerren: Tekiden yazıldığı halde. Abdülkadir Hayber, *Yeni Türkçe Lügat*, s. 729

³⁸⁸ M. Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, s. 347-350

فَامَسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ “Başlarınızı (veya şu azalarınızı) mesh ve aşıklara kadar ayaklarınızı.”³⁸⁹

Âyeti kerîmede meshetme başa aittir, harf-i cer ilsak anlamında kullanılmıştır. Mecâzi ilsak anlamında,

وَ إِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ “Müminlerle karşılaştıklarında bir-birlerine kaş, göz işaretini yaparlar.”³⁹⁰

Âyeti kerîmede kaş, göz mecâzî olarak işâret yapmaktadır.³⁹¹

2. Sebebiyet veya ta'lîl anlamında kullanmak için.³⁹²

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ “Hepsini de günahlarından dolayı kısıvrak yakaladık.”³⁹³

Âyette ذُنُوبِهِ ifadesi لِدُنُوبِهِ anlamında kullanılmış, kavminin günahlarından dolayı kısıvrak yakalanmağı ifade etmektedir³⁹⁴

وَ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ “Biz o ikisini ancak gerçek bir plana uygun olarak yarattık.”³⁹⁵

3. فِي gibi –da,-de anlamında zarf olur.³⁹⁶

وَ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ “Andolsun ki, Allah size Bedir’de yardım etti.”³⁹⁷

Âyette فِي بَدْرٍ ifadesi فِي بَدْرٍ anlamında kullanılmıştır.

وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ “Seher vakitlerinde bağışlanma dilerlerdi.”³⁹⁸

³⁸⁹ Mâide 5/6; Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm en-Nahvi, *Mugni'l-lebîb an kütübi'l-e'ârib*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 761/1360, I, 105; Süleyman Ateş, *Kur'an Kerim ve Cümle Meâli*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyatı, s. 175

³⁹⁰ Mutaffifîn 83/30; Mâleki, *a.g.e.*, s. 221

³⁹¹ Kurt, *a.g.e.*, s. 102

³⁹² Mâleki, *a.g.e.*, s. 221

³⁹³ Ankebût 29/40; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 168; Muhakkem Hevvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-azîz thk*, Belhâc b. Saîd Şerîfi, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990, III, 305

³⁹⁴ Galayâni, *a.g.e.*, s. 168-69

³⁹⁵ Duhân 44/39; Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004, s. 496

³⁹⁶ Rummânî, *a.g.e.*, s. 36

³⁹⁷ Âl-i İmrân 3/123; Murâdî, *a.g.e.*, s. 40

³⁹⁸ Zâriyat 51/18; Kurt, *a.g.e.*, s. 107

Bu âyette de بِالْأَسْحَارِ ifadesi فِي الْأَسْحَارِ anlamında kullanılmıştır.

أَنْ تَبْوَآ لِقَوْمِكَمَا بِمِصْرَ بِيُوتًا “Soydaşlarınıza Mısır’da evler yapınız.”³⁹⁹

Bu âyette بِمِصْرَ ifadesi اَيْنَ مِصْرَ anlamında kullanılmıştır.⁴⁰⁰

نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحْرِ “Onları seher vakti kurtarmıştık.”⁴⁰¹

Âyette بِسَحْرِ ifadesi فِي سَحْرِ anlamında kullanılmıştır.

4. Fiili geçişli yapmak için kullanılır. Yani fiili “İfal babındaki hemze” gibi müteaddi yapmak için kullanılır.

دَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ “Allah (yüzlerindeki) nuru giderdi (yok etti).”⁴⁰²

Bazı kıraatlarda (أَدْهَبَ اللَّهُ نُورَهُمْ) olarak okunmaktadır.⁴⁰³

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا “Onlar faydasız şeylere rastladıkları zaman yüz çevirip vakarla geçerler.”⁴⁰⁴

مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ “Biz ona öğle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü topluluk zor taşırdı.”⁴⁰⁵

Âyeti kerîmede لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ zorlukla taşımak ifadesi ثُنَى الْعُصْبَةِ anlamındadır.

5. İstiâne (yardım istemek) için kullanılır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Rahmân ve Rahîm olan Allahın ismiyle, onun yardımıyla başlarım.”⁴⁰⁶

6. Yemin (kasem) ifade etmek için kullanılır. Kasem harflerinin aslı olduğu için kendisi ile birlikte kasem fiilinin zikr edilmesi caizdir.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Yûnus 10/87

⁴⁰⁰ Mâleki, a.g.e. , s. 223

⁴⁰¹ Kamer 54/34; Salih Akdemir, a.g.e. , s.133

⁴⁰² Bakara 2/17; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 102; Galâyîni, a.g.e. , III, 167

⁴⁰³ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 102

⁴⁰⁴ Furkan 25/72; Rummânî, a.g.e. , s. 39

⁴⁰⁵ Kasas 28/76; Rummânî, a.g.e. , s. 39

⁴⁰⁶ Fatiha 1/1; N. H. Ali, a.g.e. , s. 33

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ “Kıyamet gününe ve nedâmet
çeken nefse yemin ederim (ki, insanlar öldükten sonra diriltileceklerdir.)”⁴⁰⁸

7. Bedel, mukâbele (karşılık) ifade etmek için kullanılır. Bu da iki şeyden birinin diğerine tercih olunmasını ifade eder.⁴⁰⁹

ادْخُلِ الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Dünyada iken yaptıklarınıza mükabil haydi Cennete
giriniz.”⁴¹⁰

8. Lâm-ı ta'lîl anlamında sebebiye olur. Buna (بَاءُ التَّعْلِيلِ) denilir.⁴¹¹

وَمَا خَلَقْنَا هُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ “Biz o ikisini ancak gereği gibi yarattık.”⁴¹²

Âyette لِلْحَقِّ ifadesi بِالْحَقِّ anlamında kullanılmıştır.⁴¹³

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ “Hepsini de günahlarından dolayı kısıvrak yakaladık.”⁴¹⁴

9. عَلى harf-i cerri üzerinde, üstünde, çokluk, nicelik anlamında kullanılır.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ “Kitap ehlinde öylesi vardır ki,
kantarlarla parayı emanet etsen, onu sana aynen teslim eder.”⁴¹⁵

Âyette بِقِنطَارٍ ifadesi عَلى قِنطَارٍ anlamında kullanılmıştır.

قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ “O daha önce kardeşini size
emanet ettiği gibi, şimdi onu emanet edebilir miyim? dedi.”⁴¹⁶

Âyeti kerîmede de آمِنَ fiili ب harf-i cerri ile kullanıldığı için, عَلى cer harfi anlamında kullanılmıştır.

⁴⁰⁷ Galâyîni, a.g.e. , III, 168; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 105; N. H. Ali, a.g.e. , s. 36

⁴⁰⁸ Kıyâme 75/1, 2

⁴⁰⁹ Galâyîni, a.g.e. , III, 170; Mâleki, a.g.e. , s. 223

⁴¹⁰ Nahl 16/32; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 104

⁴¹¹ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 102; Mâleki, a.g.e. , s. 222; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 209; N. H. Ali, a.g.e. , s. 34

⁴¹² Duhân 44/39; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 210

⁴¹³ Kurt, a.g.e. , s. 106

⁴¹⁴ Ankebût 29/40; Abdunnûr el-Mâleki, a.g.e. , s. 222

⁴¹⁵ Âl-i İmrân 3/75; Galâyîni, a.g.e. , III, 169; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 104

⁴¹⁶ Yusuf 12/64; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 104

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ “Allah sizi kendisinden sakındırır. Çünkü Allah kullarına karşı çok şefkatli olandır.”⁴¹⁷

Âyeti kerîmede (رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ) ifadesinde harf-i cer (عَلِي) anlamında, yani (رَؤُفٌ عَلِي) anlamında kullanılmıştır.

10. عَنْ gibi “ismin –i hali” şeklinde Türkçe’de düz tümleç (nesne) olarak kullanılır.⁴¹⁸

فَأَسْأَلُ بِهِ خَيْرًا “Onu bilene sor.”⁴¹⁹

Burada ب harf-i cerrinin عَنْ anlamına gelmesinin kanıtı şu âyettir:

قَالَ إِنْ سَأَلْتِكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا “Bundan sonra sana bir şey sorarsam bana arkadaş olma.”⁴²⁰

Yani âyeti kerîmede geçtiği gibi سَأَلَ fiili عَنْ harf-i cerri ile kullanılmıştır.

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ “İsteyen biri, inkâr edenlerin başına mutlaka gelecek olan azabın (gelmesini) istedi. O azabın gelmesini hiç kimse engel olamaz; çünkü o kendisine çok yükselme yolları olan Allah’tan geçmektedir.”⁴²¹

Bu âyette بِعَذَابٍ ifadesi عَنْ عَذَابٍ anlamında kullanılmıştır.

وَيَوْمَ تَشْقَى السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا “O gün gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük-bölük indirilecektir.”⁴²²

Bu âyette de بِالْغَمَامِ ifadesi عَنْ الْغَمَامِ anlamında ifade olunmuştur.⁴²³

11. مِنْ gibi –dan, den anlamında kullanılır.⁴²⁴

⁴¹⁷ Âl-i-İmrân 3/30; Hamdi Döndüren, *Evrensel Çağrı Kur’ân-ı Kerîm (Yüce Meâl ve Tefsiri)*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005, s. 140

⁴¹⁸ Mâleki, *a.g.e.*, s. 222; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 210; Mâleki, *a.g.e.*, s. 222

⁴¹⁹ Furkan 25/69; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 210; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 169

⁴²⁰ Kehf 18/76; M. Kurt, *a.g.e.*, s. 108

⁴²¹ Meâric 70/1-3; Hamdi Döndüren, *a.g.e.*, s. 1333

⁴²² Furkân 25/25

⁴²³ Kurt, *a.g.e.*, s. 109

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ “Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan içerler”⁴²⁵

Âyette بِهَا ifadesi مِنْهَا anlamında kullanılmıştır.

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا “O öyle pınardır ki, Allahın kulları ondan taşıra-taşıra içeceklerdir.”⁴²⁶

Âyette aynen olduğu gibi بِهَا ifadesi مِنْهَا anlamında kullanılmıştır.

12. مَعَ gibi musâhebet (berâberlik) ifade eder.⁴²⁷

فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ “Firavun ordusuyla onları takip etti.”⁴²⁸

Âyeti kerimede مَعَ جُنُودِهِ ifadesi بِجُنُودِهِ anlamında kullanılmıştır.⁴²⁹

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ “Rabbine hamd ederek tespihte bulun.”⁴³⁰

Bu âyette بِحَمْدِ رَبِّكَ ifadesi مَعَ حَمْدِ رَبِّكَ anlamında kullanılmıştır. Yani سُبْحَانَ اللَّهِ derken “Rabbinin hamdi ile beraber ve hamd elbisesini giymiş gibi ol.” demektir.

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ “Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan topluluklara bizden bir selamet ve bereketle gemiden in!”⁴³¹

Âyeti kerimede بِسَلَامٍ ifadesi مَعَ سَلَامٍ anlamında kullanılmıştır.⁴³²

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ “Ey insanlar! Elçi size Rabbinizden gerçeği getirmiştir. Öyleyse, kendi iyiliğiniz için inanın.”⁴³³

Âyeti kerîmede بِالْحَقِّ kelimesi مَعَ الْحَقِّ anlamında kullanılmıştır.

13. عِنْدَ gibi yanında, nezdinde, vaktinde, sırasında –leyin anlamını ifade eder.⁴³⁴

⁴²⁴ Galâyîni, a.g.e. , III, 169; İbnü'l-Cevzi, a.g.e. , s. 209

⁴²⁵ Mutaffifin 83/27-28; İbnü'l-Cevzi, a.g.e. , s. 444

⁴²⁶ İnsan 76/6; Galayini, a.g.e. , III, 169

⁴²⁷ Galâyîni, a.g.e. , III, 169; Mâleki, a.g.e. , s. 222, İbnü'l-Cevzi, a.g.e. , s. 210

⁴²⁸ Tâhâ 20/78; Mâleki, a.g.e. , s. 222

⁴²⁹ Mâleki, a.g.e., s. 222

⁴³⁰ Nasr 110/3; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 103

⁴³¹ Hûd 11/48; Galâyîni, a.g.e. , III, 168; Uralgiray, a.g.e. , I, 372

⁴³² Galâyîni, a.g.e. , s. 170-71

⁴³³ Nisâ 4/170; Döndüren, a.g.e. , s. 273

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ “Seher vaktinde bağışlanma dileyenler.”⁴³⁵

Bu âyette بِالْأَسْحَارِ ifadesi عِنْدَ الْأَسْحَارِ anlamında ifade olunmuştur.

14. مِنْ أَجْلِهِ gibi sebebiyle anlamını ifade eder.

وَتَقَطَّعُ بِهِمُ الْأَسْبَابَ “Onlar sebebiyle bağlar kopacaktır.”⁴³⁶

Bu âyette (تَقَطَّعُ بِهِمُ) ifadesi (تَقَطَّعُ مِنْ أَجْلِهِمْ) anlamında kullanılmıştır.

إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ “Onun nüfûzu sadece, onu dost edinenler ve onun sebebiyle ortak koşanlar üzerindedir.”⁴³⁷

Âyeti kerîmede بِه ifadesi مِنْ أَجْلِهِ anlamında kullanılmıştır.

15. Pekiştirici te’kîd anlamında kullanılması. Bu durumda zâid olur ve te’kîd mânâsını ifade eder.⁴³⁸

a. Taaccüp fiilinin fâilinde zâide olarak gele bilir ki, bu vacip durumdur.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا “Bize geldikleri gün neler duyacak, neler görecekler!”⁴³⁹

b. Mücerred te’kîd ifade etmek için, örneğin

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay beklerler.”⁴⁴⁰

Harf-i cerrin taccüp ifade ederken Allâhu Teâlây’a ait olunması imkânsızdır. Zira Allah her şeyi küll’i ve cüz’i olarak bildiği için ona taacüp sıfatı nisbet edilemez.⁴⁴¹

16. كَفَى fiilinin fâilinde zâide olarak geldiği durumlar.⁴⁴²

⁴³⁴ İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 210

⁴³⁵ Âl-i İmrân 3/17; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 210

⁴³⁶ Bakara 2/166; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 211

⁴³⁷ Nahl 16/100; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 211

⁴³⁸ Galâyîni, a.g.e. , s. 170-71

⁴³⁹ Meryem 19/38; Kurt, a.g.e. , s. 112

⁴⁴⁰ Bakara 2/228; Kurt, a.g.e. , s. 115

⁴⁴¹ Mâleki, a.g.e. , s. 222

وَ كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَ نَصِيرًا “Doğrusu gösterici ve yardımcı olarak Allah kâfidir.”⁴⁴³

وَ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا “Buna şahit ise Allah kâfidir.”⁴⁴⁴

Lafızda fazlalık, mânâda da fazlalığı gerektirir. Buna göre vurgu cer harfinin birleştiği “Allah” kelimesi üzerinedir. Çünkü Allah’dan olan kifâyet, kulların kifâyeti gibi değildir. Burada da mânâ كَفَىٰ الله ile ifade olunur, “الباء” harf-i cerri sâdece te’kîd için gelmiştir.⁴⁴⁵

وَ كَفَىٰ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ “Allah savaşta müminlere kâfidir.”⁴⁴⁶

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ “Sana onlara karşı Allah yetecektir. (Yani Allah yakında onların hakkından gelecektir.)”⁴⁴⁷

Bu iki âyette كَفَى fiilinin faili “ب”siz gelmiştir, diyenler de olmuştur. Mefulde zâid olarak gelir.

وَ لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ “Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.”⁴⁴⁸

بِأَيْدِيكُمْ ifadesindeki ب sadece te’kîd için gelmiştir.⁴⁴⁹

وَ هَرَبِي إِلَى الْإِنجِلِ الْجَدْعِ النَّخْلَةِ تَسَاقُطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا “Hurma ağacını kendine doğru silkele de üstüne taze hurma tökülsün.”⁴⁵⁰

Örneğin âyeti kerîmede mefule zâid olarak kullanılmıştır. Mübteda da zâid olur

بِأَيْكُمُ الْمُفْتُونُ “Hanginizin aklından zoru vardır.”⁴⁵¹

⁴⁴² İbn Hişâm, a.g.e. , I, 106; Galâyîni, a.g.e. , III, 169

⁴⁴³ Furkân 25/31

⁴⁴⁴ Feth 48/28; Rummânî, a.g.e. , s. 37; Zemahşerî, a.g.e. , I, 340; Galâyîni, a.g.e. , III, 169; Düccane Cündioğlu, *Bir Kur’an Şairi Mehmed Âkif ve Kur’an Meâli*, İstanbul: Birün Kültür Sanat Yayıncılık, 2000, s. 258

⁴⁴⁵ Rummânî, a.g.e. , s. 37

⁴⁴⁶ Ahzâb 33/25; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 107

⁴⁴⁷ Bakara 2/137

⁴⁴⁸ Bakara 2/195; Rummânî, a.g.e. , s. 38; Galâyîni, a.g.e. , III, 170

⁴⁴⁹ Zemahşerî, *Mufasssal fi ilmi’l luga*, s. 339

⁴⁵⁰ Meryem 19/25; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 108

⁴⁵¹ Kalem 68/6; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 109

17. Leyse ve ona benzeyen (ما)'nın haberinde ب zâid olur, *asla/kesinlikle* gibi pekiştirici mânâ kazanır.

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ “Bu yaptığınızın karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmetmez.”⁴⁵²

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ “Kim yararlı iş görmüş olursa kendi lehinedir, kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir. Rabbin kullara karşı asla zalim değildir.”⁴⁵³

بِظَلَّامٍ ifadesinde gelen ب harf-i cerri mânâyı pekiştirmek için kullanmıştır.

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Cenab-ı Hakk yaptıklarınızdan hiçbir zaman gafil değildir.”⁴⁵⁴

C. (تَاءُ الْقَسَمِ)

Harf-i cerri yemin, kase m ifade etmek için kullanılmaktadır. *vallâhi, andolsun, yemin, ederim, -hakkı, için, oysa, halbuki, fakat, -dığı esnada, nice*⁴⁵⁵ gibi anlamlara gelir. Birçok sûrenin başında gelerek Allah Teâlâ'nın muhatabına söylediği, yapılması gereken veya bir şeyin anlamını kuvvetlendirmek için gelen harflerdir. Aslî harf-i cerlerdendir, yemin üslubunda kullanılır.⁴⁵⁶ Atıf edatı olur ve atıf edatlarından en çok kullanılan bu edattır. Müfred kelimeleri birbirine atfettiği gibi, cümleler arasında da aynı görevi yapar.⁴⁵⁷

وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ “Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım.”⁴⁵⁸

تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتُرُونَ “Allah'a yemin ederim ki, uydurup durduğunuz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz.”⁴⁵⁹

⁴⁵² Âl-i İmrân 3/182; Mâleki, *a.g.e.*, s. 225

⁴⁵³ Fussilet 41/46; Mâleki, *a.g.e.*, s. 225; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 111

⁴⁵⁴ Bakara 2/74; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 110; Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, s. 211

⁴⁵⁵ Çörtü, *a.g.e.*, s. 358; Çöğenli ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 146

⁴⁵⁶ Uralgiray, *a.g.e.*, I, 371

⁴⁵⁷ Akdağ, *a.g.e.*, s. 136

⁴⁵⁸ Enbiyâ 21/57; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 185; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 45; Rummani, *a.g.e.*, s. 41

Örneklerden de (تَاءُ الْقَسَمِ) genellikle Allah kelimesi ile kullanılmasını görmekteyiz. Sadece Ahfeşten (ö. 215/830) gelen şaz rivâyette (تَاءُ الْقَسَمِ)'in رَبِّ kelimesi ile kullanıldığı rivâyet olunmaktadır. رَبِّ الْكَعْبَةِ ifadesine ilave olunarak, تَرَبِّ الْكَعْبَةِ gibi kullanıldığı gibi.⁴⁶⁰

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذُكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ “Allah’a yemin ederiz ki, uydurup durduğunuz şeylerden elbette sorguya çekilecekseniz.”⁴⁶¹

D. (حَتَّى)

Harf-i cerri aynen إِلَى gibi intihâ anlamını taşır. ceye, kadar, e-a-e kadar, tâki, -mesi için, -sın diye, hattâ, bile, dahî, sonunda, nihayet, böylece⁴⁶² gibi tercüme olunur. Meâllerde kendisinden sonra müzârî fiil gelen (حَتَّى) harf-i cerri genelde gâye anlamına gelecek şekilde tercüme edilmiştir. Gâye kullanımını dikkate alanlar (حَتَّى) harf-i cerri ceye kadar, caya kadar, dığı sürece, dikçe, meden, madan v.b. gibi ifadelerle tercüme etmişlerdir. Ta’lîl anlamını ifade etmek için ki edatını kullanmışlardır.⁴⁶³

1. (حَتَّى) harf-i cerri (إِلَى) harfînde olduğu gibi aynen “intiâu’l gâye” anlamını verir.⁴⁶⁴

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ “O şafak sönünceye kadar bir selamdır.”⁴⁶⁵

Burada مَطْلَعِ الْفَجْرِ “Şafak sökölüncüye kadar” bir- birlerinin cüzüdüdür.

2. (إِلَى) harf-i cerri ile aynı anlamda kullanılır, örneğin:

قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى “Musa bize dönünceye kadar ona abid olacağız.”⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ Nahl 16/56; Kurt, a.g.e. , s. 117

⁴⁶⁰ Mâleki, a.g.e. , s. 246-47

⁴⁶¹ Yûsuf 12/85; N. H. Ali, a.g.e. , s. 45

⁴⁶² Çörtü, a.g.e. , s. 358; Çöğenli ve diğerleri, a.g.e. , s. 44-45

⁴⁶³ Edip Çağmar, *Cer Harfî Olan “Hattâ” Hakkındaki Götüşlere ve Türkçe Kur’an Meâllerindeki Tercümelerine Bir Bakış, İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2004, c.17, sy. 3, s. 198

⁴⁶⁴ N. H. Ali, a.g.e. , s. 48

⁴⁶⁵ Kadir 97/5; Rummânî, a.g.e. , s. 119; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 243; N. H. Ali, a.g.e. , s. 52

Âyeti kerimede *حَتَّى يَرْجِعَ* ifadesi *إِلَى أَنْ يَرْجِعَ* anlamında kullanılmıştır.

3. Sebep belirten (*كَيْ*) anlamında kullanılır.⁴⁶⁷

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا “Eger güçleri yeterse, sizi dininizden döndermek için sizinle çarpışacaklar.”⁴⁶⁸

Âyeti kerimede *حَتَّى يَرُدُّوكُمْ* ifadesi *كَيْ يَرُدُّوكُمْ* anlamında kullanılmıştır.

4. *إِلَّا* ile eş anlamlı olarak, olumsuz cümlede *ancak, sadece* anlamında kullanılır.

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ “Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedip her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın.”⁴⁶⁹

Âyeti kerimede *إِلَى* her ne kadar sona ermek için kullansa da, sünnette dirseklerin ve topukların yıkanmaya dâhil olduğu beyan edildiği için dirseklerin ve topukların fiilinin mefulüne dâhil edilmesi gerekir. Yani abdestte dirsekler ve topuklar da yıkanacaktır.⁴⁷⁰

5. (*إِلَى*) harf-i cerrinin (*حَتَّى*) anlamında kullanılması,

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ “Sonra da ertesi geceye kadar orucu tam olarak tutun.”⁴⁷¹

حَتَّى bâzen nihâyet, sonunda anlamında ibtidâ harfî olur ve cümle-i ibtidâiyenin başında bulunur. Bu cümlenin isim veya fiil cümlesi, fiilin de mâzi veya muzâri olması caizdir.

⁴⁶⁶ Taha 20/91; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 125

⁴⁶⁷ Rummânî, *a.g.e.*, s. 119

⁴⁶⁸ Bakara 2/217; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 125

⁴⁶⁹ Mâide 5/6; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Meâli*, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, s. 107

⁴⁷⁰ Kurt, *a.g.e.*, s. 124

⁴⁷¹ Bakara 2/187; Elmalılı Muhammed, *a.g.e.*, s. 28

حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ “Nihâyet Allahın Rasulu ve yanındaki möminler Allahın yardımı ne zaman gelecektir? demişlerdi. (De ki) Allahın yardımı yakındır.”⁴⁷²

حَتَّى إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ “Nihâyet cebin (korkak, gevşek) olduğunuz ve savaş işinde nizâ’ (münâkaşa) ettiğiniz zaman.”⁴⁷³

6. فَلَمَّا kelimesine eş anlamlı olarak kullanırken *ınca*, *diğında* mânâlarını ifade eder.

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ “Emrimiz gelip tandırdan sular kaynamağa başlayınca, Her cinsten birer çiftçi ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye bindir. dedik.”⁴⁷⁴

حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ “Öyle ki, peygamberler ümitsizliğe düşüp, yalanladıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir. Böylece, istediğimizi kurtarırız.”⁴⁷⁵

حَتَّى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْرَأُونَ “Sonunda şımarık varlıklarını azabla yakaladığımız zaman feryad ederler.”⁴⁷⁶

E. (عَلَى)

(عَلَى) harf-i cerri 8 mânâyı içermektedir. Zarfiyet, isti’lâ⁴⁷⁷, mücâvezet, ta’lîl, musâhabet, ta’viz, bir mânadan diğer bir mânaya çevirme⁴⁷⁸, istidrâk⁴⁷⁹, (عَنْ), (الام)⁴⁸⁰ harfleri, (لِکُنْ), (فِي) anlamında kullanılmaktadır. Üzerine, üzerinde, rağmen, aleyhine, olması şartıyla, -e, -a, -e ilaveten, sebebiyle, -e uygun olarak, esnâsında, sâyesinde, -e

⁴⁷² Bakara 2/214; N. H. Ali, a.g.e. , s. 53

⁴⁷³ Âl-i İmrân 3/152

⁴⁷⁴ Hûd 11/40; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 245

⁴⁷⁵ Yûsûf 12/110

⁴⁷⁶ Mü’minûn 23/64; Kurt, a.g.e. , s. 124

⁴⁷⁷ Zemaşşerî, a.g.e. , I, 342

⁴⁷⁸ Uralgiray, a.g.e. . I, 375-76

⁴⁷⁹ اِسْتِذْرَاكٌ? Arapça kelimesi olarak derk, idrâk anlamak, kavramak anlamlarını ifade eder. Anlaşılmasını, kavranmasını isteme. Ayverdi, a.g.e. , II,1446

⁴⁸⁰ Galâyîni, a.g.e. , III, 176-78

karşılık, tarafına, şeklinde⁴⁸¹ gibi tercüme edilir. Daha çok isti'lâ anlamında hakîki veya mecâzi olarak kullanılmaktadır. Hakîki mânâda:

1. Hakîki ilsak ifade etmesi, örneğin

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Ey Nuh, sen ve beraberindekiler gemiye yerleştiğinizde "Bizi zalim soydaşlarımızdan kurtaran Allah'a hamdolsun" dedi.”⁴⁸²

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلِكِ تُحْمَلُونَ “Hem onların, hem de gemilerin üzerinde taşınırsınız.”⁴⁸³

Âyeti kerimede وَعَلَيْهَا ifadesinde onların develerin عَلَى الْفُلِكِ gemilerin üzerinde taşınmalarını ifade etmektedir.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ “(Yer yüzünde) Her şey fanidir.”⁴⁸⁴

2. Mecâzi ilsak olarak kullanılmasına örneğin:

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ “Üzerimde bir suç vardır, bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum.”⁴⁸⁵

عَلَيَّ ذَنْبٌ üzerimde bir suç vardır ifadesi Hz.Musa'nın öldürdüğü kıptinin üzerinde suçunun olması anlamında kullanılmaktadır.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ “İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.”⁴⁸⁶

3. İzâfet ve isnad ifade etmek için

⁴⁸¹ Akdağ, a.g.e. , s.85; Çörtü, a.g.e. , s. 358; Çöğenli ve diğ, a.g.e. , s. 64

⁴⁸² Mü`minûn 23/28; Zemahşerî, a.g.e. , I; 342

⁴⁸³ Mü`minûn 23/22; Muhakkem Hevârî, a.g.e. , III, 135

⁴⁸⁴ Rahmân 55/26

⁴⁸⁵ Şuarâ 26/14; Hevârî, a.g.e. , III, 223

⁴⁸⁶ Bakara 2/253; Galâyîni, a.g.e. , III, 176

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا “Sen ölümsüz, diri olan Rabb'ine güven; onu överek her türlü noksanlıktan tenzih et. Kullarının günahlarından O'nun haberdar olması yeterlidir.”⁴⁸⁷

4. مِنْ harf-i cerri anlamında kullanılmak için.⁴⁸⁸

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ “Yolun doğrusunu göstermek Allah aittir.”⁴⁸⁹

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ “Onlar ki, edep yerlerini sakınırlar. Onlar yalnız eşleri ve cariyeleri dışında mahrem yerlerini herkesten korurlar. Bu iki durumda ayıplanmaları sözkonusu değildir.”⁴⁹⁰

عَلَى أَزْوَاجِهِمْ ifadesi مِنْ أَزْوَاجِهِمْ şeklinde yani (زَوْجَاتِهِمْ) eşleri anlamında kullanılmaktadır.

الَّذِينَ إِذَا ائْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ “İnsanlardan kendileri bir şeyi ölçerek alarken eksiksiz alırlar.”⁴⁹¹

Âyeti kerimede ائْتَالُوا عَلَى النَّاسِ ifadesi ائْتَالُوا مِنْهُمْ anlamında kullanılmıştır.⁴⁹² Zarfiyyet anlamında,⁴⁹³

5. ل ta'lîl anlamında kullanılmaktadır:

وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Size hidâyet vermesinden dolayı Allahu tekbir ediniz, ululayınız. Ola bilsin ki ona şükr etmiş olursunuz.”⁴⁹⁴

Âyeti kerîmede لِمَا هَدَاكُمْ ifadesi عَلَى مَا هَدَاكُمْ mânâsında kullanılmıştır.

6. مَعَ harf-i cerri mânâsında arkadaşlık (musahabet) anlamını içerir.

⁴⁸⁷ Furkân 25/58; Hevvârî, a.g.e. , III, 215

⁴⁸⁸ Huseyn b. Muhammed Dâmegânî, a.g.e. , s. 332-33

⁴⁸⁹ Nahl 16/9

⁴⁹⁰ Mü'minûn 23/5-6; Ebü'l-Berekat Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Tefsîrû'n-Nesefî/Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl*, racaahu ve zabtuhu ve eşrefe aleyh İbrâhim Muhammed Ramazan, Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1989/1408, II, 1092

⁴⁹¹ Mutaffîfin 83/2; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 442

⁴⁹² Galâyîni, a.g.e. , s. 177-80

⁴⁹³ Uralgiray, a.g.e. , s. 375

⁴⁹⁴ Bakara 2/185; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 143

وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ “Malımı istekle verdi.”⁴⁹⁵

Âyeti kerimede عَلَى حُبِّهِ ifadesi مَعَ حُبِّهِ anlamında kullanılmıştır.⁴⁹⁶

وَأِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظَلْمِهِم “Doğrusu Rabbinin insanların zulmüne rağmen onlara mağfireti vardır.”⁴⁹⁷

7. عِنْدَ mânâsında kullanılması

Âyeti kerimede عَلَى ذَنْبٍ ifadesi عِنْدِي ذَنْبٍ anlamında kullanılmıştır.

8. Te’kîd ifade etmek için kulanılır.

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ “Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı.”⁴⁹⁸

9. Cezâyı te’kîd etmek için kullanılmaktadır.

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ “Sonra onların hesabını görmek bize aittir.”⁴⁹⁹

حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ “Bana Allah’a karşı ancak gerçeği söylemem yaraşır.”⁵⁰⁰

D. (عَنْ)

Harf-i cerri 11 mânâda kullanılmaktadır. Daha çok mucâvezet⁵⁰¹ ve mânen uzaklık mânâsına gelir. Ta’lîl, zarfiyet, isti’âne, isti’lâ⁵⁰², مِنْ sözcüğü yerine, بِ mânâsında, جَانِبٍ anlamında isim olarak, bedel ve zâide gibi mânâlar içerir.⁵⁰³ Bazı fiilerin mefulü durumunda olduğu zaman (-a, e, i) ekleri verir. Den, dan, tarafından, -

⁴⁹⁵ Bakara 2/177; Galâyîni, a.g.e. ,III, 177

⁴⁹⁶ Galâyîni, a.g.e. , III, 178

⁴⁹⁷ Ra’d 13/6; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 143

⁴⁹⁸ En’âm 6/54

⁴⁹⁹ Çâşiye 88/26

⁵⁰⁰ A’râf 7/105

⁵⁰¹ ‘مَوْجَزٌ’ Arapça kelime olarak icâz ‘sözü kısa ve özlü söylemek’ten mücez anlamlarına gelmektedir. Kısa ve özlü bir biçimde söylenmiş (söz) veya yazılmış (yazı). Ayverdi, a.g.e. , II, 2107; Zemahşeri, a.g.e. , I, 343

⁵⁰² ‘اِسْتِیْلَاءٌ’ Arapça kelime olarak zâ’im olma, kaplama,yayıma,istilâi istilâyâ mensup anlamlarını içerir. Abdülkadir Hayber, a.g.e. , s. 324

⁵⁰³ Uralgiray, a.g.e. , I, 377-78; Mâleki, a.g.e. , s. 429-32

den, dışarı, -e, dayanarak, -e, göre, -e, güvenerek, için, -ye, -ya, hakkında, -ın adına, -den dolayı, -e nazaran, -e dayanarak, -e karşı, -e güvenerek ⁵⁰⁴ gibi anlamlar içerir.

فَلْيَخْذِرِ الَّذِينَ يَخَالَفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ
“Onun emrine muhâlefet edenler, kendilerine bir fitnenin isâbet etmesinden sakınsınlar.”⁵⁰⁵

Âyeti kerimede (عَنْ أَمْرِهِ) ifadesi (مِنْ أَمْرِهِ) uzaklaşma anlamında kullanılmıştır.

1. ب harf-i cerri mânâsında kullanılır.⁵⁰⁶

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ “O kendi hevasıyla (kendi isteğiyle) konuşmaz.”⁵⁰⁷

Âyeti kerimede عَنِ الْهَوَىٰ ifadesi بِالْهَوَىٰ anlamında kullanılmıştır.⁵⁰⁸

قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ
“Soydaşları dediler ki; "Ey Hud, bize somut bir mucize getirmiş değilsin. Sırf öyle diyorsun diye ilahlarımızı bırakmayız, sana kesinlikle inanmıyoruz.”⁵⁰⁹

Âyeti kerîmede عَنْ قَوْلِكَ ifadesi مِنْ أَجْلِ قَوْلِكَ anlamında kullanılmıştır.⁵¹⁰

2. ل harf-i cerri ta'lîl anlamını ifade etmek için⁵¹¹

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ
“İbrahimin istiğfârı, ancak babasına vâd ettiği bir sözden dolayı idi.”⁵¹²

Âyeti kerîmede عَنْ مَوْعِدَةٍ ifadesi لِأَجْلِ مَوْعِدَةٍ anlamında kullanılmıştır.⁵¹³

⁵⁰⁴ Akdağ, a.g.e. , s. 87; Çörtü, a.g.e. , s. 357; Çöğenli ve diğer, a.g.e. , s. 76

⁵⁰⁵ Nûr 24/63; Zemahşerî, a.g.e. , I, 343; N. H. Ali, a.g.e. , s. 167

⁵⁰⁶ Rummânî, a.g.e. , s. 95; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439

⁵⁰⁷ Necm 53/3; Rummânî, a.g.e. , s. 95; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439

⁵⁰⁸ Rummânî, a.g.e. , s. 95

⁵⁰⁹ Hud 11/53; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439

⁵¹⁰ Galâyîni, a.g.e. , s. 177

⁵¹¹ Murâdî, a.g.e. , s. 247; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 148; Galâyîni, a.g.e. , III, 175

⁵¹² Tevbe 9/114; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 148; Murâdî, a.g.e. , s. 247

⁵¹³ Muhammed b. Ebi Bekr b. Ömer ed-Demamîni, Şerhu Mugni'l lebîb, dirâse ve thk. Abdülhafız Hasan Mustafa el-Useyli, Kahire: Mektebetü'l-Adab, 2008/1429, s. 753

“Şöyle” قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ dediler; "Ey Hud, bize somut bir mucize getirmiş değilsin. Sırf öyle diyorsun diye ilahlarımızı bırakmayız, sana kesinlikle inanmıyoruz."⁵¹⁴

Âyette عَنْ قَوْلِكَ ifadesi لِقَوْلِكَ mânâsında kullanılmıştır.

3 عَلَى harf-i cerri anlamında *üzerinde, üzere, aleyhine, için* anlamlarında istilâ için kullanılmıştır.⁵¹⁵

“Her kim cimrilik ederse, ancak kendi aleyhine cimrilik yapmış olur.”⁵¹⁶ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ

Âyeti kerîmede عَلَى نَفْسِهِ ifadesi عَنْ نَفْسِهِ anlamında kullanılmıştır.

4. *Üzere, için* mânâsını ifade etmek için, örneğin,

“Süleymân! Gerçekten ben at (mal) sevgisine Rabb'imi anmayı sağladıkları için düştüm” dedi. Atlar koşup toz perdesi arkasından kayboldular.”⁵¹⁷ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

Âyeti kerîmede عَنْ ذِكْرِ رَبِّي ifadesi عَلَى ذِكْرِ رَبِّي mânâsında kullanılmıştır.

5. مِنْ harf-i cerri yerinde -dan, -den mânâsında kullanılır.

“O, kullarından وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ tevbeyi kâbul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarımızı bilendir.”⁵¹⁸

Âyede مِنْ عِبَادِهِ ifadesi عَنْ عِبَادِهِ anlamında kullanılmıştır.⁵¹⁹

“İşte işlediklerini en güzel şekilde kâbul ettiğimiz bu kimseler.”⁵²⁰ أُولَئِكَ الَّذِينَ نَنْقَبِلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا

⁵¹⁴ Hûd 11/53; Galâyîni, a.g.e. , III, 175

⁵¹⁵ Rummânî, a.g.e. , s. 95

⁵¹⁶ Muhammed 47/38; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 147

⁵¹⁷ Sâd 38/32; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 147

⁵¹⁸ Şûrâ 42/25; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 148; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 439

⁵¹⁹ Galâyîni, a.g.e. , III, 177

⁵²⁰ Ahkaf 46/16; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 148

Âyeti kerîmede عَنْهُمْ ifadesi مِنْهُمْ mânâsında kullanılmıştır.

6. بدل birinin yerine geçmek, olmak anlamında (bedel) için kullanılır.⁵²¹

لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا “Hiç kimse, hiçbir kimsenin yerine ceza görmez.”⁵²²

عَنْ نَفْسٍ ifadesi yerine geçmek anlamında, بدل نَفْسٍ mânâsını ifade eder.

7. بَعْد den sonra -den mânâsında zarf olarak kullanılmaktadır.⁵²³

يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ “Onlar kelimelerin yerini değiştirirler(kitapların yerlerini değiştirirler).”⁵²⁴

Âyeti kerîmede عَنْ مَوَاضِعِهِ ifadesi بَعْد مَوَاضِعِهِ anlamında kullanılmıştır.

عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصِحْنَنَ نَادِمِينَ “Az sonra onlar peşiman olacaklar.”⁵²⁵

Âyeti kerîmede عَمَّا قَلِيلٍ ifadesi بَعْد قَلِيلٍ mânâsında kullanılmıştır.⁵²⁶

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ “Şüphesiz ki siz, bir halden bir hale uğratılacaksınız.”⁵²⁷

Âyette عَنْ طَبَقٍ ifadesi بَعْد طَبَقٍ anlamında kullanılmıştır. Başka bir ifade ile طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ birleşmesi حَالَةً بَعْدَ حَالَةٍ anlamını ifade etmektedir.

E. (فِي)

(فِي) Harf-i cerri 7 anlamda kullanılmaktadır. –de,-da, içine, içinde, zarfında, esnasında, hakkında, konusunda, konu edilen, -in sayesinde, -e nispetle, süresince, zarfında, yanında, ile⁵²⁸ gibi tercüme olunmaktadır. Zarfiyyet, sebep bildirmek için, musâhabet, isti'lâ, mukâyese, gâye, teb'id, ilsâk, tevkid yerine kullanır. Zarfiyyet anlamında hakîki ve mecâzi olarak hem mekân, hem de zaman içerikli âyetlerde ifade

⁵²¹ Murâdî, a.g.e. , s. 245

⁵²² Bakara 2/48; Murâdî, a.g.e. , s. 245

⁵²³ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 438; Murâdî, a.g.e. , s. 247; Mâleki, a.g.e. , s. 430

⁵²⁴ Mâide 5/13; M. Kurt, a.g.e. , s. 149

⁵²⁵ Mü'minûn 23/40; Murâdî, a.g.e. , s. 247; Mâleki, a.g.e. , s. 430

⁵²⁶ Mâleki, a.g.e. , s. 430

⁵²⁷ İnşikak 84/40; Murâdî, a.g.e. , s. 247

⁵²⁸ Çörtü, a.g.e. , s. 358; Mutçalı, a.g.e. , s. 679; Kanar, a.g.e. , s. 1375

olunmaktadır. Ehli-tefsire göre harf-i cer Kurân-i Kerîm’de farklı 10 anlamda kullanılmıştır.⁵²⁹

1. Genellikle zaman ve mekân zarfı anlamını ifade eder örneğin⁵³⁰

وَأَصْلَبْتَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى “And olsun ki, sağlı-sollu birer el ve ayağınızı kesecek, arkasından sizi hurma dallarına asacağım, böylece hangimizin azabı daha ağır, daha sürekliliymiş, öğreneceksiniz.”⁵³¹

Âyeti kerîmede (فِي جُدُوعِ النَّخْلِ) ifadesi mekân zarfı olarak kullanılmıştır.

غَلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِينَ نِينَ “Rumlar, en yakın bir yerde yenildiler. Onlar İranlıların galibiyetinden sonra, birkaç sene zarfında galib geleceklerdir.”⁵³²

Âyede (فِي بَضْعِينَ نِينَ) ifadesi mekân zarfı anlamında kullanılmıştır.⁵³³

a. Mekân zarfını ifade etmek için,

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “Bu kitapta şüphe yoktur, müttakiler için hidâyet kaynağıdır.”⁵³⁴

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ “Orada apaçık deliller vardır, İbrâhim’in makâmı vardır.”⁵³⁵

b. Zaman zarfı olarak kullanılır.

لَا بَيْعَ فِيهِ “O günde alış veriş yoktur.”⁵³⁶

⁵²⁹ Urulgiray, a.g.e. , s. 374-75; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. ,s. 475

⁵³⁰ Zemahşerî, a.g.e. , s. 339; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 476; Mâleki, a.g.e. , s. 451

⁵³¹ Tâhâ 20/71; Mâleki, a.g.e. , s. 451; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 476; Rummânî, a.g.e. , s. 96; Zemahşerî, a.g.e., I, 339; Murâdî, a.g.e. , s. 251

⁵³² Rûm 30/2-4; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168; N. H. Ali, a.g.e. , s. 80

⁵³³ Galâyîni, a.g.e. , III, 180

⁵³⁴ Bakara 2/2; İbn'l-Cevzî, a.g.e. , s. 475

⁵³⁵ Âl-i İmrân 3/97; İbn'l-Cevzî, a.g.e. , s. 475

⁵³⁶ Bakara 2/254; İbn'l-Cevzi, a.g.e. , s. 475

2. Mecâzi (mânevi) zarf olarak kullanılır.⁵³⁷

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Bu hikmeti umulur ki anlayasınız.”⁵³⁸

Âyeti kerîmede (فِي الْقِصَاصِ) kısasta hayatın olması anlamında mecâzi (mânevi) zarf olarak kullanılmıştır.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ “Kalblerinde hastalık vardır.”⁵³⁹

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ “Allaha karşı gelmekten sakınmış olanlar, elbette gölgelerde ve pınar başlarındadırlar.”⁵⁴⁰

3. Mukâyese için kullanılır.⁵⁴¹

فَمَا مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ “Dünya hayatının metâi (geçimi) âhirette ancak az bir değer ifade eder.”⁵⁴²

Âyeti kerîmede dünya hayatının ahirete nisbette az değer ifade etmesi belirtilmektedir.⁵⁴³

4. اللام harf-i cerri anlamında ta'lîl ifade etmek için⁵⁴⁴ kullanılmaktadır.

فَذَلِكَ الَّذِي لَمُنْتَنِي فِيهِ “(İşte) Bu kendisinden dolayı beni kınadığınız delikanlıdır.”⁵⁴⁵

Âyede فِيهِ ifadesi لَهُ anlamında sebebini ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁴⁶

لَمَسْتُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Daldığınız iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu.”⁵⁴⁷

⁵³⁷ İbn Hişam, a.g.e. , I, 168

⁵³⁸ Bakara 2/179; İbn Hişam, a.g.e. , I, 168; Galâyîni, a.g.e. , III, 179; Murâdî, a.g.e. , s. 250; Cündioğlu, a.g.e. , s. 222

⁵³⁹ Bakara 2/10; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 475

⁵⁴⁰ Mürselât 77/41; Kurt, a.g.e. , s. 152

⁵⁴¹ Murâdî, a.g.e. ,s.251; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 169; Galâyîni, a.g.e., III, 179

⁵⁴² Tevbe 9/38; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168; Murâdî, a.g.e. , s. 251

⁵⁴³ Galâyîni, a.g.e. , III, 179

⁵⁴⁴ İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 477; Galâyîni, a.g.e. , III, 179; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 169

⁵⁴⁵ Yusûf 12/32; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

⁵⁴⁶ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168

Âyeti kerîmede aynen فِيهِ ifadesi لَهُ anlamında kullanılmıştır.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ “Ama bizim için (bizim uğrumuzda) cihad edenleri elbette yollarımıza erİştiriceğiz.”⁵⁴⁸

5. عَلَى harf-i cerri anlamında istilâ ifade etmek için kullanılır.⁵⁴⁹

وَأَصْلَبَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى “And olsun ki, sağlı-sollu birer el ve ayağınızı kesecek, arkasından sizi hurma dallarına asacağım, böylece hangimizin azabı daha ağır, daha süreklimiş, öğreneceksiniz.”⁵⁵⁰

Âyeti kerimede عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ ifadesi فِي جُدُوعِ النَّخْلِ anlamında kullanılmıştır.

6. البَاء harf-i cerri anlamında sebep, -den dolayı mânâsında kullanılır.⁵⁵¹

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ “Onlar bulut gölgeleri içinde Allahın azabının ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar?”⁵⁵²

Âyeti kerîmede فِي ظُلَلٍ ifadesi بِظُلَلٍ anlamında kullanılmıştır.

7. إِلَى -e, -a mânâsında kullanılır.⁵⁵³

فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ “Ellerini ağızlarına götürdüler.”⁵⁵⁴

عَلَى أَفْوَاهِهِمْ ifadesi فِي أَفْوَاهِهِمْ anlamını ifade etmektedir.

أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا “Allahın arzı geniş değil miydi? Oraya hicret etseydiniz ya!”⁵⁵⁵

⁵⁴⁷ Nûr 24/14; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168; Galâyîni, a.g.e. , III, 179

⁵⁴⁸ Ankebût 29/69

⁵⁴⁹ Mâleki, a.g.e. , s. 450-51; Murâdî, a.g.e. , s. 251; Rummânî, a.g.e. , s. 96; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁵⁰ Tâhâ 20/71; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 168; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁵¹ Huseyn b.Muhammed ed-Dâmêgânî, *Vucûh va'n Nezâir*, s.368; Mâleki, a.g.e., s. 451; Rummânî, a.g.e. , s. 96; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s.476

⁵⁵² Bakara 2/210; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁵³ İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476; Mâleki, a.g.e. , s.451; Murâdî, a.g.e. , s. 252; Galâyîni, a.g.e. , III, 179

⁵⁵⁴ İbrâhim 14/9; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 169; Murâdî, a.g.e. , s. 252

⁵⁵⁵ Nisâ 4/97; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

Bu âyette *إِلَيْهَا* ifadesi de aynen *فِيهَا* anlamında kullanılmıştır.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا “Dileseydik her köye bir uyarıcı göndererdik.”⁵⁵⁶

Âyeti kerimede *فِي كُلِّ قَرْيَةٍ* ifadesi *إِلَى كُلِّ قَرْيَةٍ* anlamında kullanılmıştır.

8. *من* -den, -dan harf-i cerri mânâsında kullanılır.⁵⁵⁷

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤَدُّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “O gün her ümmetten bir kişiyi onlara şahit tutarız. Seni de ey Muhammed! Ümmetine şahid getiririz.”⁵⁵⁸

Âyeti kerimede *مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ* ifadesi *فِي كُلِّ أُمَّةٍ* anlamında kullanılmıştır.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤَدُّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “Kıyâmet günü her ümmetten bir şahit gönderdiğimiz günde (sonra) inkâr edenlere itiraz için izin verilmez, onların özürleri de kabul edilmez.”⁵⁵⁹

Âyeti kerîmeden gözüktüğü gibi *وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ* şeklinde kullanılmıştır.

9. *عن* -den, -dan mânâsında kullanılır.⁵⁶⁰

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا “Bu dünyada kalbi kör olan, Âhirette de kör ve daha şaşkındır.”⁵⁶¹

Âyeti kerimede *عَنْ هَذِهِ* ifadesi *فِي هَذِهِ* anlamında kullanılmıştır. Çünkü *عَمِيَ* fiili (*عَنْ*) harf-i cerri ile bulunur.

أَتَجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ “Allahın hiçbir delil indirmedigi,- isimlerini de siz ve babalarınızın koyduğu-putlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz?”.⁵⁶²

⁵⁵⁶ Furkân 25/51; Kurt, a.g.e. , s. 156

⁵⁵⁷ Mâleki, a.g.e. , s. 453; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476; Murâdî, a.g.e. , s. 252; İbn Hişâm. a.g.e. , I, 169

⁵⁵⁸ Nahl 16/84; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁵⁹ Nahl 16/84; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁶⁰ İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 477

⁵⁶¹ İsrâ 17/72; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 477

⁵⁶² A'râf 7/71; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 477

Âyette عَنْ أَسْمَاءٍ فِي أَسْمَاءٍ ifadesi anlamında kullanılmıştır.

10. مَعَ harf-i cerri anlamında beraber, musâhabet anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁶³

أَدْخُلُوا فِي أُمَمٍ مِّن قَبْلِكُمْ “Sizden önceki ümmetlerle beraber giriniz.”⁵⁶⁴

Bu âyette فِي أُمَمٍ ifadesi مَعَهُمْ anlamında kullanılmıştır.

وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضًا مِّنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ “Elini koynuna sok ki, Firavun ve avenesine karşı, dokuz mucize ile birlikte kusursuz olarak bembeyaz çıksın. Zirâ onlar fâsık bir kavim idi.”⁵⁶⁵

Âyeti kerîmede فِي تِسْعِ آيَاتٍ ifadesi مَعَ تِسْعِ آيَاتٍ anlamında ifade olunmuştur.

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ “Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat.”⁵⁶⁶

Âyeti kerimede مَعَ عِبَادِكَ ifadesi فِي عِبَادِكَ anlamında kullanılmıştır.

11. عِنْدَ nezdinde, yanında mânâsında kullanılır.⁵⁶⁷

وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا “Doğrusu seni aramızda güçsüz görüyoruz.”⁵⁶⁸

Âyeti kerîmede فِينَا ifadesi عِنْدَنَا anlamında kullanılmıştır.⁵⁶⁹

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ “Ey Salih! Sen bundan önce, aramızda kendisinden iyilik beklenir bir kimseydin, şimdi babalarımızın taptıklarına bizi tapmaktan alı koymaya mı kalkışıyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endişedeyiz, dediler.”⁵⁷⁰

Âyette فِينَا ifadesi عِنْدَنَا anlamında kullanılmıştır.

⁵⁶³ Mâleki, a.g.e. , s. 453; Murâdî, a.g.e. , s. 250; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476; Galâyîni, a.g.e. , III, 180

⁵⁶⁴ A'râf 7/38; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476; İbn Hişâm, a.g.e. , I; 168; Galâyîni, a.g.e. , III, 180; Murâdî, a.g.e. , s. 250

⁵⁶⁵ Neml 27/12; İbn Hişâm, a.g.e. , I; 168

⁵⁶⁶ Neml 27/19; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁶⁷ İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476-77

⁵⁶⁸ Hûd 11/62; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 476

⁵⁶⁹ Huseyn b. Muhammed Demêgâni, a.g.e., s. 368

⁵⁷⁰ Hud 11/62; İbnü'l Cevzî, a.g.e. , s. 477

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِئْتَ فِينَا مِنْ عُمَرِكَ سِنِينَ “Firavun Musa’ya: “Biz seni çocukken yanımıza alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? dedi.”⁵⁷¹

Âyeti kerîmede de فِي harf-i cerri عِنْدُ anlamında kullanılmıştır.

12. بَعْدُ sonra anlamında kullanılmaktadır.

وَفِصَالُهُ فِي عَمَيْنِ “Çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde olur.”⁵⁷²

Âyeti kerîmede فِي عَمَيْنِ ifadesi بَعْدُ anlamında kullanılmıştır.

13. نَحْوُ -e doğru mânâsında kullanılır.⁵⁷³

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ “Yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz.”⁵⁷⁴

14. Pekiştirici olarak kullanılması, bu durumda zâid olur.⁵⁷⁵

وَقَالَ أَرْكَبُوا فِيهَا “(Allah) Ona bininiz dedi.”⁵⁷⁶

Âyeti kerîmedeki فِي harfi zâittir. Yani aslında bu âyetteki durum (أَرْكَبُوا فِيهَا أَرْكَبُوا فِيهَا) şeklindedir.

F. (ك)

Bazân asli, bazân da zâide sıfatiyle kullanılan (ك) harf-i cerri benzetme, ta’lil ve sebep, te’kîd, عَلَى mânâsında istilâ için ve مِثْلُ anlamında kullanılmaktadır. İsim ve ya harf gibi kullanıla bilir. Türkçeye gibi, benzer, şekilde olarak tercüme olunur.⁵⁷⁷

1. Teşbih (benzetme) ifade etmek için kullanılır.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ Şuarâ 26/18; İbnü’l Cevzî, a.g.e. , s. 477

⁵⁷² Lokman 31/14; ez-Zerkeşi, el-Burhan , IV, 303

⁵⁷³ İbnü’l Cevzî, a.g.e. , s. 477

⁵⁷⁴ Bakara 2/144; İbnü’l Cevzî, a.g.e. , s. 477

⁵⁷⁵ Murâdî, a.g.e. , s. 252; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 170

⁵⁷⁶ Hûd 11/41; İbnü’l Cevzî, a.g.e. , s. 476; Murâdî, a.g.e. , s. 252

⁵⁷⁷ Uralgiray, a.g.e., I, 378; Rummânî, a.g.e. , s. 47; Çörtü, a.g.e. , s. 358, 382

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ “Onun emriyle denizde yürüyen dağlar gibi gemiler onundur.”⁵⁷⁹

2. ل için,-den, dolayı mânâsında ta’lîl için kullanılmaktadır.

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “Nitekim biz size, âyetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak aranızdan (içinizden) bir peygamber gönderdik.”⁵⁸⁰

Âyeti kerimede لَمَا أَرْسَلْنَا كَمَا أَرْسَلْنَا ifadesi لَمَا anlamında ifade olunmuştur.

وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُم “Size hidâyet verdiğinden dolayı onu anınız.”⁵⁸¹

Âyeti kerîmede كَمَا هَدَيْكُم ifadesi لِهَدَايَتِهِ إِيَّكُمْ anlamında kullanılmıştır.⁵⁸²

قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ “Onlar: Ey Musa onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap.”⁵⁸³

Âyeti kerimede كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ifadesi لَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ anlamında kullanılmıştır.

وَيِ كَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ “Demek ki inkarcılar başarıya ermezler.”⁵⁸⁴

Âyeti kerîmede كَأَنَّهُ ifadesi, لِأَنَّهُ anlamında kullanılmıştır. ك harf-i cerri de sebep ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁸⁵

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا “Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve “Rabbim küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!” de.”⁵⁸⁶

⁵⁷⁸ Mâleki, a.g.e., s. 282-83; Murâdî, a.g.e. , s. 85; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 176; Zemahşerî, a.g.e. , I, 343

⁵⁷⁹ Rahmân 22/54; Kurt, a.g.e. , s. 161

⁵⁸⁰ Bakara 2/151; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 176

⁵⁸¹ Bakara 2/198; Murâdî, a.g.e. , s. 84; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 176; Ebû Muhammed Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman İbn Akil, Şerhu İbn Akil, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, II, 26

⁵⁸² Galâyîni, a.g.e. , III, 181

⁵⁸³ A'râf 7/138; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 177

⁵⁸⁴ Kasas 28/82; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 176; Murâdî, a.g.e. , s.84; Galâyîni, a.g.e. , III, 180

⁵⁸⁵ Galâyîni, a.g.e. , III, 181

⁵⁸⁶ İsrâ 17/24; Uralgiray, a.g.e. , I, 378

Âyeti kerîmede كَمَا ifadesi لِمَا anlamında ifade olunmuştur. Başka bir ifadeyle كَمَا رَبِّيَّانِي ifadesi بِسَبَبِ تَرْبِيَّتِهَا لِي anlamındadır.

3. Te'kîd, pekiştirme için kullanılır.⁵⁸⁷

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Onun benzeri hiçbir şey yoktur, O, her şeyi işitir ve görür.”⁵⁸⁸

Âyette ifade olunan husus, Allah'ın benzerinin olmamasıdır. Burada zâidden başka şekilde kullanılması imkânsızdır. Sonuç olarak kasd olunan mânâ لَيْسَ مِثْلُ مِثْلِهِ شَيْءٌ gibi ifade olunur.⁵⁸⁹ Cümlede maksat benzerliği ortadan kaldırmaktır.

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar onundur. O, Aziz ve Hâkimdir.”⁵⁹⁰

Âyeti kerîmede görüldüğü gibi كَاف harf-i cerri مِثْلُ mânâsında isim olarak kullanılmaktadır.

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ “Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir.”⁵⁹¹

Âyetindeki zamiri مِثْلُ mânâsındaki كَ harf-i cerrine dönüşür ve âyetin

فَأَنْفُخُ فِي ذَلِكَ الشَّيْءِ الْمِثْلَ فَيَصِيرُ كَسَائِرِ الطَّيْرِ takdirinde olduğunu söyler.⁵⁹²

G. (الام - ل)

اللام harfi 26 mânâyı ifade etmek için kullanılır. İntihâul gâye, istihkâk⁵⁹³, iki müşahhas ismin arasına girerek mülkiyyet mânâsında, ihtisâs lââmı, temlik, temlik benzeri, nisbet, sebep, cümlenin şumullu mânâsını pekiştirmek için zâid olarak,

⁵⁸⁷ Murâdî, a.g.e. , s. 86-91; Rummânî, a.g.e. , s. 48; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 179; N. H. Ali, a.g.e. , s. 168

⁵⁸⁸ Şûrâ 42/11; Murâdî, a.g.e. , s. 86; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 179; Nasır Huseyn Ali, a.g.e. , s. 168; Galâyîni, a.g.e. , III, 180

⁵⁸⁹ Rummânî, a.g.e. , s. 48; Murâdî, a.g.e. , s. 86-87

⁵⁹⁰ Rûm 30/27

⁵⁹¹ Âl-i İmrân 3/49; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 180

⁵⁹² Kurt, a.g.e., s. 160-65

⁵⁹³ ‘إِسْتِحْقَاقٌ’ Arapça kelime olarak bu gibi anlamları içerir: 1. Hakkı olma, hak etme, liyâkat kazanma, lâyük olma. 2. Hak edilmiş, hak kazanılmış şey, hak: İstihkâkı vermediler. İ. Ayverdi, a.g.e. , II, 1449

mâmulünden sonra gelen zayıf bir âmili takviye⁵⁹⁴ için, kase m anlamında, taaccüpe delâlet eder, sayruret⁵⁹⁵, tebliğ, tebyin, قَبْلُ anlamında, عِنْدُ mânâsında, zarfıyyet yani فِي, hakiki istila, مِنْ mânâsında, عَنْ mânâsında mucâvezet, olumsuzluğu pekiştirmede (لَمْ) olarak, مَعَ anlamında, عَلَى harf-i cerri yerine kullanılır. İçin, dolayı, sebebiyle, -e, -a, lehine, adına, in, vardır...⁵⁹⁶ gibi mânâlara gelir.

1. Bir şeyi hakk etme, istihkâk anlamında kullanılır. Bu bir şeye veya bir kimseye mahsus olmayı ifade eder.⁵⁹⁷

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Hamd Alemlerin Rabbi olan Allaha mahsusdur.”⁵⁹⁸

فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ “Birkaç yıl içinde, eninde-sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinir.”⁵⁹⁹

Âyeti kerîmede لِلَّهِ الْأَمْرُ ifadesi ile bütün işlerin Allah'a mahsus olması ifade olunmuştur.

لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ “Onların hakkı dünyada rezil olmaktır.”⁶⁰⁰

Âyette Allah'ın mescitlerini yıkanların hem dünyada, hem âhirette de azap göreceklerini, rezil olacaklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Yani rezilliğin onlara mahsus olması anlamındadır.

أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ “İşte lânet onlara ve kötü yer (cehennem) onlarıdır.”⁶⁰¹

2. İhtisâs anlamında –e aittir, -indir, var anlamında aid olma, mahsus olma için kullanılır. Bunun için de لَامُ الْأَخْتِصَاصِ olarak nitelendirilir.⁶⁰²

⁵⁹⁴ ‘مَقْوَى’ Arapçadan kelime olarak takviye ‘güçlendirmek, sağlamlaştırmak’tan mukavva ‘sağlamlaştırılmış’ anlamlarına gelmektedir. Sağlam, güçlü duruma getirilmiş, sağlamlaştırılmış, güçlendirilmiş. İ. Ayverdi, a.g.e. , II, 2137

⁵⁹⁵ ‘صَيْرُورَتٌ’ Arapça kelime olarak olma, kılınma, bir durumdan başka bir duruma geçme: İf’al bâbinin binâsı çok defa sayruret içindir (Şemseddin Sâmî). Ayverdi, a.g.e. , III, 2697

⁵⁹⁶ Uralgiray, a.g.e., s. 368-70; Çörtü, a.g.e., s. 382

⁵⁹⁷ İbnü-l-Cevzî, a.g.e. , s. 536; Murâdî, a.g.e. , s. 96; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208; Galâyîni, a.g.e. , III, 182

⁵⁹⁸ Fatiha 1/1; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

⁵⁹⁹ Rûm 30/4

⁶⁰⁰ Bakara 2/114; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

⁶⁰¹ Ra’d 13/25; Kurt, a.g.e. , s. 169

إِنَّ لَهُ أَبَا شَيْخًا كَبِيرًا “Şüphesiz onun bir ihtiyar babası vardı.”⁶⁰³

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأَمِّهِ السُّدُسُ “Şâyet onun erkek kardeşleri varsa, altıda biri annesinindir.”⁶⁰⁴

3. Mülkiyyet sahip olmak için kullanılır. Buna hakîki mülkiyyet de denir.⁶⁰⁵

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Göklerde ve yerde olanlar Allahındır.”⁶⁰⁶

إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ “Yeryüzü şüphesiz Allahındır, kullardan dilediğini ona mirasçı kılar.”⁶⁰⁷

Verme, bağışlama, sunma anlamlı fiillerden sonra “mülk edindirme” (temlîk) anlamında kullanılır.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعٌ “Kocamışken bana İsmâil ve İshâk’ı veren Allah’a hamd olsun.”⁶⁰⁸

وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا “Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk.”⁶⁰⁹

Âyeti kerîmede temlîk ifade etmek için kullanılır.⁶¹⁰

جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا “Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı.”⁶¹¹

4. Ta’lîl, sebebiyyet ifade etmek için kullanılır.⁶¹²

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ “Şüphesiz o mal sevgisinden dolayı cimridir.”⁶¹³

⁶⁰² Galâyîni, a.g.e. , III, 183; Zemahşerî, a.g.e. , I, 340; İbnü-l-Cevzî, a.g.e. , s. 536

⁶⁰³ Yusûf 12/78; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

⁶⁰⁴ Nisâ 4/11; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

⁶⁰⁵ İbnü-l-Cevzi, a.g.e. , s.536; Murâdî, a.g.e. , s. 96; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209

⁶⁰⁶ Bakara 2/255; İbnü-l-Cevzî, a.g.e. , s. 537; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 208

⁶⁰⁷ A'râf 7/128

⁶⁰⁸ İbrâhim 14/39

⁶⁰⁹ Meryem 19/50; Kurt; a.g.e. , s. 171

⁶¹⁰ Galâyîni, a.g.e. , III, 183

⁶¹¹ Nahl 16/72; Murâdî, a.g.e. , s. 97; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209

⁶¹² Murâdî, a.g.e. , s. 100; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209; Galâyîni, a.g.e. , III, 183

⁶¹³ Adiyât 100/8; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209

Âyeti kerîmede لِحُبِّ الْخَيْرِ ifadesinde mal sevgisine olan hırsından dolayı cimriliyin sebebini ifade eder.

لَا يَلْفَافُ فَرَيْشٍ إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ “Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için.”⁶¹⁴

5. Tebliğ ifade etmek için kullanılır. Bu lâma “lâm-ı tebliğ” de denir⁶¹⁵

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا “Onlara güzel sözler söyleyin.”⁶¹⁶

فَأَلْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِبِينَ “Firavun’un adamları onu almışlardı. Hâlbuki O, onlara düşman ve başlarına dert olacaktı. Çünkü Firavun, Haman ve askerleri günahkâr idiler.”⁶¹⁷

Âyeti kerimedeki لِيَكُونَ ye ta’lîl anlamı veremeyiz. Zira Musa (a.s.)’ın onlara düşman ve başlarına dert olması onu himâyelerine almalarının neticesi idi. Yoksa Musa (a.s.)’ın kendilerine düşman ve başlarına bela olsun diye himâyelerine almış değillerdi. Bazıları bu lâmin mecâzen harfi ta’lîl olduğunu söylemişlerdir. Çünkü her ne kadar maksadları Musa (a.s.)’ın kendilerine düşman olması değil ise de Musa (a.s.)’ın onlara düşmanlığı, onu himâyelerine almaları ve onların yanında yetişmesi sebebiyle sağlanmıştı.⁶¹⁸

إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا “Şüphesiz ki babam sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor.”⁶¹⁹

Âyeti kerimedeki سَقَيْتَ لَنَا ifadesi سَقَيْتَنَا anlamında kullanılmıştır.

6. Dönüştürme (sayrûret) için kullanılır. Bu lâma “Lâm-ı sayrûret” veya “Lâm-ı âkıbet”, “Lâm-ı meâl” ismi verilmektedir.⁶²⁰

⁶¹⁴ Kureyş 106/1-2; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209

⁶¹⁵ Murâdî, a.g.e. , s. 99; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 209; M.Galâyîni, a.g.e. , III, 183

⁶¹⁶ Nisâ 4/8

⁶¹⁷ Kasas 28/8; Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşeri *el-Keşşaf an hakaika gavamizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vüchi't-te'vil*, tashih Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1365/1947, III, 394

⁶¹⁸ Kurt, a.g.e. , s. 172-73

⁶¹⁹ Kasâs 28/25; *Altuncî, el-Mucem* , I, 491

⁶²⁰ Murâdî, a.g.e. , s. 98; Galâyîni, a.g.e. , III,184; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 214

فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرْنًا “Onu Firavun ve ailesi aldı ki, sonuçta kendilerine bir düşman ve üzüntü olsun.”⁶²¹

7. Açıklama (tebyin) ifade etmek için kullanılır. Bu lâma “lâm-ı tebyin” veya “lâm-ı mübeyyine” de denir.⁶²²

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَصْلَ أَعْمَالِهِمْ “İnkâr edenlere gelince onların hakkı yıkımdır. Sonunda Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”⁶²³

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ “Oysa tehdid edildiğiniz şey ne kadar, hem de ne kadar uzak!”⁶²⁴

لِمَا تُوعَدُونَ ifadesinde *tehdid edildiğiniz şey* anlamında اللام harf-i cerri tebyin anlamında kullanılmaktadır.

Mefulu beyâna örnek olarak.

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ “ve gelsene! dedi.”⁶²⁵

Âyeti kerîmede هَيْتَ لَكَ ifadesi وَ أَقْبَلْ وَ تَعَالَى أَقْلُ لَكَ anlamında kullanılmıştır.⁶²⁶

8. Geçişli müteaddi yapmak için kullanılır.⁶²⁷

يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ “Ey ileri gelenler! Eğer rûya yormasını biliyorsanız rûyamı tâbir ediniz!”⁶²⁸

Âyeti kerîmede لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ifadesinde *rûyamı tabir ediniz* anlamında fiilin geçişli müteaddi kullanılmasına neden olmuştur.

Başka bir âyeti kerîmede örneğin,

⁶²¹ Kasas 28/8; *Altuncî, el-Mucem* , I, 493; *Galâyîni, a.g.e.* , III,184; *İbn Hişâm, a.g.e.* , I, 214

⁶²² *Galâyîni, a.g.e.* , III, 182

⁶²³ Muhammed 47/8

⁶²⁴ *Mü'minûn* 23/36

⁶²⁵ *Yûsuf* 12/23; *İbn Hişâm, a.g.e.* , I, 222

⁶²⁶ *Kurt, a.g.e.* , s. 174-75

⁶²⁷ *İbnü'l-Cevzî, a.g.e.* , s. 539; *Murâdî, a.g.e.* , s. 98; *İbn Hişâm, a.g.e.* , I, 215

⁶²⁸ *Yûsuf* 12/43

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهُنَا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Bana ve ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş Allah'adır.”⁶²⁹

أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ ifadesinde *bana ve ana-babana şükret diye* anlamında aynı şekilde fiilin müteaddi kullanılmasını ifade eder.

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ “Allah sizi helâk etmeyi murad ediyorsa, benim nasihatım size fayda vermez.”⁶³⁰

Âyeti kerîmede aynı şekilde *إِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ* ifadesinde *ben size öğüt vermek istesem de* anlamında öğüt vermek fiilinin müteaddi kullanılmasına neden olmuştur.

اللّام harf-i cerrinin fiili müteâddi yapmasıyla ilgili olarak geçişliliğin iki çeşit olduğu, söylenir. Bâzen fiili kuvvetlendirmek için olur ve hazfi caiz değildir.

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (103) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (104) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (105) “Böylece ikisi de Allâha teslimiyet gösterip, babası oğlunu alını üzerine yatırınca Biz: “Ey İbrâhim rüyayı gerçek yaptın, işte biz iyi davrananları böylece mükâfatlandırırız.” diye seslendik.”⁶³¹

وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ifadesinde (*babası*) oğlunu alını üzerine yatırınca anlamında fiili kuvvetlendirme anlamında kullanılmıştır.

9. (إِلَى) harf-i cerri anlamında kullanılması, mukâyese anlamını ifâde etmek için.⁶³²

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Her biri belli bir süreye kadar hareket edecek olan güneşi ve ayı buyruğu altına aldı.”⁶³³

⁶²⁹ Lokman 31/14

⁶³⁰ Hûd 11/34; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e. , s. 224

⁶³¹ Sâffât 37/103-105

⁶³² Mâleki, a.g.e., s. 297; Murâdî, a.g.e. , s. 99; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 538; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 212

Âyeti kerîmede *يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ لِأَجَلٍ* ifadesi *يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ* anlamında ifade olunmuştur.

وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “*Rabbi onu doğru yola erışdirdi.*”⁶³⁴

Âyette ifade olunduğu gibi *هَدَىٰ* fiili *إِلَىٰ* harf-i cerri ile kullanılmıştır.

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا “*Rabbinin ona bildirmesiyle*”⁶³⁵

Âyeti kerîmede *(أَوْحَىٰ إِلَيْهَا)* ifadesi *(أَوْحَىٰ لَهَا)* gibi kullanılmıştır.

10. *(عَلَىٰ)* mânâsında kullanılır.⁶³⁶

لَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ “*Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.*”⁶³⁷

Âyeti kerîmede *لَا تَجْهَرُوا لَهُ* ifadesi, *لَا تَجْهَرُوا عَلَيْهِ* anlamında kullanılmıştır.

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا “*İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Şâyet kötülük yaparsanız o da aleyhinizedir (kendinizedir).*”⁶³⁸

Âyeti kerîmede *عَلَىٰ لِأَنْفُسِكُمْ* ifadesi *عَلَىٰ لِأَنْفُسِكُمْ* şeklinde kullanılmıştır.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا “*İnsana bir darlık gelince, yan yatarken, oturur veya ayakta iken bize yalvarıp yakarır.*”⁶³⁹

Âyeti kerimede *لِجَنْبِهِ* ifadesi *عَلَىٰ جَنْبِهِ* anlamında ifade olunmuştur.

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّ لِلْجَبِينِ * وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ * قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “*Böylece o ikisi de Allaha teslimiyet gösterip, babası oğlunu alnı üzerine yatırınca,*

⁶³³ Ra'd 13/2; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212

⁶³⁴ A'râf 7/43; Mâleki, *a.g.e.*, s. 297

⁶³⁵ Zilzâl 99/5; Murâdî, *a.g.e.*, s. 99; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212; Mâleki, *a.g.e.*, s. 298

⁶³⁶ Mâleki, *a.g.e.*, s. 297; Murâdî, *a.g.e.*, s. 100; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212; Y. Uralgiray, *a.g.e.*, s. 370

⁶³⁷ Hucurât 49/2; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538

⁶³⁸ İsrâ 17/7; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 212

⁶³⁹ Yûnus 10/12; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 537

Biz: “Ey İbrahim! Rüeyayı gerçek yaptın, işte biz iyi davrananları böylece mükâfatlandırırız diye seslendik.”⁶⁴⁰

Âyeti kerimede عَلَى الْجَبِينِ ifadesi anlamında ifade olunmuştur.

11. (فِي) harf-i cerri anlamında kullanılır, -da,-de mânâsını ifade etmek için.⁶⁴¹

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا “Kıyâmet gününde orta yere adâlet terâzilerini kurarız, hiç bir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz.”⁶⁴²

Âyeti kerimede فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ ifadesi anlamında kullanılmıştır.

12. (عَنْ) harf-i cerri anlamında kullanılması.⁶⁴³

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ “İnkâr edenler inananlar için: "Eğer İslam iyi bir şey olsaydı, onlar ona uymada bizi geçemezlerdi" derler. Onlar doğru yola girmedikleri için de "Bu, eski bir uydurmadır" derler.”⁶⁴⁴

Âyeti kerîmede عَنْ الَّذِينَ آمَنُوا ifadesi mânâsında kullanılmıştır.

13. (كِي) için, ta ki, diye, -den dolayı mânâsında kullanılır.⁶⁴⁵

إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ “O, önce yaratır, sonra inanıp yararlı işler yapanların ve inkâr edenlerin hareketlerinin karşılığını adâletle vermek için tekrar diriltir.”⁶⁴⁶

Âyeti kerîmede كِي يَجْزِيَ ifadesi anlamında kullanılmıştır.

لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ “Babaları uyarılmadığından gâfil kalmış bir milleti uyarman için.”⁶⁴⁷

⁶⁴⁰ Sâffât 37/103-05; Kurt, a.g.e. , s. 180

⁶⁴¹ Murâdî, a.g.e. , s. 99; Galâyîni, a.g.e. , III, 185; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 212-213

⁶⁴² Enbiyâ 21/47; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 212; Murâdî, a.g.e. , s. 99; Galâyîni, a.g.e. , III, 185

⁶⁴³ Murâdî, a.g.e. , s. 99-100; Galâyîni, a.g.e. , III, 186; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 213

⁶⁴⁴ Ahkaf 46/11; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 213; Murâdî, a.g.e. , s. 99

⁶⁴⁵ Muhammed Demâgânî, a.g.e. , s. 413; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 539; Murâdî, a.g.e. , s. 105

⁶⁴⁶ Yûnus 10/4; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 539

⁶⁴⁷ Yâsîn 36/6; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 539

Âyeti kerîmede *كَي تَنْذِرَ* ifadesi *لِتُنذِرَ* anlamında kullanılmıştır.

14. (*بَعْدَ*) sonra, *itibâren* mânâsında kullanılır.⁶⁴⁸

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ “Gecenin zevâlinde sonra gecenin kararmasına kadar namaz kıl.”⁶⁴⁹

15. (*عِنْدَ*) yanında, *sırasında*, *-de, -da* mânâsında kullanılır. Buna lââmı tarih denir.⁶⁵⁰

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ “Kitab ehlinde inkarçı olanları ilk sürgünde yurtlarından çıkararak odur.”⁶⁵¹

Burada *عِنْدَ* *أَوَّلِ الْحَشْرِ* ifadesi *لِأَوَّلِ الْحَشْرِ* anlamında kullanılmıştır.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ “Sesler Rahmân’ın sesinden dolayı kısılmıştır.”⁶⁵²

Âyeti kerîmede (*لِلرَّحْمَنِ*) ifadesi (*عِنْدَ الرَّحْمَنِ*) anlamında kullanılmıştır.

16. *أَنْ* -mek, -mak, -me, -ma mânâsında kullanılır.⁶⁵³

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ “Allah size gaybı bildirecek değildir.”⁶⁵⁴

17. Te’kîd anlamında kullanılması,⁶⁵⁵ bu lâma “lâmı zâide” veya “lâmı mukâbiyye” veya “lâmı takvîye” adı verilir.

قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ “De ki, ola ki acele ettiğiniz azabın bir kısmı hemen başınıza gelir.”⁶⁵⁶

Başka bir âyeti kerîmede pekiştirme anlamını ifade ederken bu şekilde ifade olunmaktadır,

⁶⁴⁸ Mâleki, *a.g.e.*, s. 299; Murâdî, *a.g.e.*, s. 101

⁶⁴⁹ İsrâ 17/78; Murâdî, *a.g.e.*, s. 101

⁶⁵⁰ Murâdî, *a.g.e.*, s. 101; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538

⁶⁵¹ Haşr 59/2; Altuncî, *a.g.e.*, I, 491

⁶⁵² Tâhâ 20/108; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538

⁶⁵³ Demâgânî, *a.g.e.*, s. 413; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538

⁶⁵⁴ Âl-i İmrân 3/179; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 538

⁶⁵⁵ İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 537; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 340; Murâdî, *a.g.e.*, s. 105-508

⁶⁵⁶ Neml 27/72; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 537; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 340; Murâdî, *a.g.e.*, s. 107

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ “Allah size açıklamak ve sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbenizi kabul etmek ister.”⁶⁵⁷

H. (مِنْ)

(مِنْ) harf-i cerri 11 mânâda kullanılmaktadır. İbtidâul-gâye, teb’îd, beyân, te’kîd, bedel, zarfîyyet, sebebiyet, ta’lîl, mucâvezet “عَنْ” anlamında, istiâne, istilâ, bâzen yemin edatı olarak, bazen da مَا zâideye kaynaştırılmak suretiyle مِمَّا şeklinde kullanılır.⁶⁵⁸ den, dan, bazısı, bir kısmı, için, den dolayı, den beri⁶⁵⁹ gibi tercüme olunmaktadır.

1. Zaman ve mekânın başlamasını ifade eder.⁶⁶⁰ Bu anlamda مِنْ harf-i cerri إِلَى anlamında kullanılır ve ibtidâul-gâye anlamını içerir.⁶⁶¹

مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ “(Onu) perde arkasından isteyin”⁶⁶²

a. Mekânın başlamasını ifade etmek için:

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ “Elbette ki, ilk günden itibâren takva üzere inşa olunan mescid içinde ibâdet etmene en lâyük olan mesciddir.”⁶⁶³

b. Mutlak başlangıcı ifade etmesine örnek şu ayettir:

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Şüphesiz ki o Süleymân’dan getirilmiştir ve şüphesiz ki o Bismillâhir Rahmânir Rahîmdir.”⁶⁶⁴

2. Açıklamak tebyin için kullanılır. مِنْ harf-i cerri genellikle ismi mevsûl olan مَا ve مَهْمَا den sonra gelir ve açıklamak için kullanılır.⁶⁶⁵

⁶⁵⁷ Nisâ 4/26; Kurt; a.g.e. , s. 184

⁶⁵⁸ Uralgiray, a.g.e., I, 364-66

⁶⁵⁹ Çörtü, a.g.e. , s. 357; Mutçalı, a.g.e. , s. 848, Kanar, a.g.e. , s. 1673; Mevlût Sarı, a.g.e. , s. 1463

⁶⁶⁰ Mâleki, a.g.e. , s. 388, Galâyîni, a.g.e. , III, 337

⁶⁶¹ Galâyîni, a.g.e. , s. 171-72

⁶⁶² İsrâ 17/1/ Mâleki, a.g.e. , s. 388

⁶⁶³ Tevbe 9/108; Mâleki, a.g.e. , s. 386

⁶⁶⁴ Neml 27/30; Murâdî, a.g.e. , s. 308; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 318

⁶⁶⁵ İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 577-78; Mâleki, a.g.e. , s. 388; Zemahşerî, a.g.e. , I, 337

“Allah insanlara
ne rahmet verse onu hiç tutacak yoktur. Onun önediğini de ardından salı verecek
yoktur.”⁶⁶⁶

“Dediler ki: Bizi büyülemek
için bize ne kadar mucize getirirsen getir sana yine de iman edecek değiliz.”⁶⁶⁷

Bu anlamda âyette geçen:

يَا مُوسَىٰ لَنْ نُصِيبَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدْسِهَا وَبَصَلِهَا “Ey Musa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız. Bizim için Rabbine
yalvar, bize yerin bitirdiği sebze, hiyar, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarсын
(yetiştirsin).”⁶⁶⁸

من بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا ifadesinde bize yerin bitirdiği sebze, hiyar, sarımsak
anlamında harf-i cer tebyin için kullanılmıştır.

Başka bir âyeti kerîmede harf-i cer yine de aynı anlamı ifade etmek için
kullanılmıştır.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ “Gökleri, yeri ve her ikisinde
yayıdığı canlıları yaratması onun âyetlerindedir.”⁶⁶⁹

3. Ta’lîl ve sebebiyyet ifade etmek için kullanılır.⁶⁷⁰

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ “Yıldırımından dolayı ölmek
korkusuyla parmaklarını kulaklarına koyarlar.”⁶⁷¹

Âyeti kerîmede مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ifadesi sebebiyyet, ta’lîl ifade etmek için
kullanılmıştır.

⁶⁶⁶ Fâtir 35/2; N. H. Ali, a.g.e. , s. 123; Galâyîni, a.g.e. , III, 171

⁶⁶⁷ A’râf 7/132; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 319; N. H. Ali, a.g.e. , s. 123

⁶⁶⁸ Bakara 2/61; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 319; İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 577

⁶⁶⁹ Şûrâ 42/29

⁶⁷⁰ Osman Abbas Fidâ, Ziyâdetü’l hurûf beyne’t te’yid va’l menî, s. 596; Murâdî, a.g.e. , s. 310; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 320; Galâyîni, a.g.e. , III, 171

⁶⁷¹ Bakara 2/19; Murâdî, a.g.e. , s. 310

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ * الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ “Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Kâbenin Rabbine kulluk etsinler.”⁶⁷²

4. Ayırmak (fasl, temyiz) için kullanılır. Aynı zamanda bu izâfet anlamında kullanılmasını ifade eder.⁶⁷³ Birbirine zıt olan iki kelime arasında fâsıla için birinci diğerinin başına gelir. Buna “Min-i fâsıla⁶⁷⁴, min mühmele” denir.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ “Allah bozanı da bilir, düzelteni de bilir.”⁶⁷⁵

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ “Allah murdar ile temizi birbirinden ayırmak için sarf ederler.”⁶⁷⁶

5. Bir kısım, parça (tebîd) için kullanılır. Tebîd, cüz’iyyet ifade etmek içindir. Bir kısım, parça içeren مِنْ demektir.⁶⁷⁷

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ “Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz.”⁶⁷⁸

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ “Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimin, namaz kıla bilmeleri için, senin kutsal evinin yanında, zirâata elverişsiz bir vâdiye yerleştirdim.”⁶⁷⁹

Âyeti kerîmede مِنْ ذُرِّيَّتِي ifadesinde çocuklarımdan bir kısmını anlamında tebîd için kullanılmıştır.

مِنْهُمْ مِنْ كَلِمَةِ اللَّهِ “Allah onların bir kısmı ile konuşmuş.”⁶⁸⁰

Âyeti kerîmede (مِنْهُمْ) bir kısmı ifade olunmakla tebîd ifade etmek için kullanılmıştır.

⁶⁷² Kureyş 106/3-4; Murâdî, a.g.e. , s. 311; Kurt; a.g.e. , s. 194

⁶⁷³ Murâdî, a.g.e. , s. 313; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 320; Galâyîni, a.g.e. , III, 171; İnci Koçak, Arapça Dilbilgisi, s. 312; N. H. Ali, a.g.e. , s. 125

⁶⁷⁴ ‘فَاصِلَةٌ’ Arapça kelime olarak ‘ayıran, bölen’den fâsile olarak kullanmakta. İki şeyi birbirinden ayıran açıklık, boşluk, ara, aralık. İ. Ayverdi: a.g.e. , I, 923

⁶⁷⁵ Bakara 2/220; Murâdî, a.g.e. , s. 313; N. H. Ali, a.g.e. , s. 125

⁶⁷⁶ Enfâl 8/37; Murâdî, a.g.e. , s. 314

⁶⁷⁷ İbnü’l-Cevzî, a.g.e. , s. 577; Murâdî, a.g.e. , s. 309; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 319; Galâyîni, a.g.e. , III, 170; İnci Koçak, a.g.e. , s. 312; N. H. Ali, a.g.e. , s. 122

⁶⁷⁸ Âl-i İmrân 3/92; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 319; Galâyîni, a.g.e. , III, 170; N. H. Ali, a.g.e. , s. 122

⁶⁷⁹ İbrâhim 14/37; Kurt; a.g.e. , s. 195

⁶⁸⁰ Bakara 2/253; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 319; Galâyîni, a.g.e. , III, 170; N. H. Ali, a.g.e. , s. 122; Murâdî, a.g.e. , s. 309

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
“Eğer sadakaları açıktan verirsiniz bu güzeldir. Şâyet onları kimse görmeden fakirlere verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır ve bu, bir kısım günahlarınızın silinmesine vesile olur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶⁸¹

İbn Abbas Hz.İbrâhim’in duasını böyle tefsir ediyor.

“İbrahim (a.s.) duâsında فَأَجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ İnsanların gönüllerini deseydi, Yahudi ve Hristiyanlar Haremi şerife dolardı. Lakin o, فَأَجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ “Bir kısım insanların gönüllerini onlara meylettir.”⁶⁸²” Diyerek tahsis yaptı ve onu müminlere hasır etti. Mücâhidden de bu minvalde bir rivâyet intikâl etmiştir. Bu da gösteriyor ki, sehâbeler ve tâbiûn da مِنْ-den bir kısım tebîd mânâsını anlıyorlardı.

6. Geçişli müteaddi yapmak için kullanılır. Bazı fiiller mef’ûlunu مِنْ harf-i cerri alırlar. Bu takdirde bunlar –den,-dan ile türcüme edilmezler.⁶⁸³

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ “Rabbim! Bana hükümlerlik verdin, rüyâların yorumunu öğrettin.”⁶⁸⁴

7. ب harf-i cerri anlamında kullanılır.⁶⁸⁵

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الدَّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ “Aşağılıktan başları öne eğilmiş, göz ucuyla gizli-gizli etrafa bakarken, ateşe sunduklarını görürsün.”⁶⁸⁶

Âyeti kerîmede مِنْ طَرْفٍ ifadesi بِطَرْفٍ anlamında kullanılmıştır.

تَنْزَلْنَ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ

“Melekler ve Cebrâil o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler. O gece tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Bakara 2/271; N. H. Ali, a.g.e. , s. 122; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 577

⁶⁸² İbrâhim 14/37

⁶⁸³ İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 576

⁶⁸⁴ Yusuf 12/101; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 576

⁶⁸⁵ Muhammed ed-Demâgânî, a.g.e. , s. 442; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 576-77; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; Murâdî; a.g.e. , s. 314-15

⁶⁸⁶ Şûrâ 42/45; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; Murâdî; a.g.e. , s. 314

⁶⁸⁷ Kadir 97/4-5; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 576; Kurt, a.g.e. , s. 199

Âyeti kerîmede **بُكِّلَ أَمْرٌ** ifadesi **مِنْ كُلِّ أَمْرٍ** anlamında kullanılmıştır. Âyeti kerîmede esenlik Muhammed ümmeti için Allah'tan bir nimet olarak nitelendirilmektedir. Bu içindir ki kadir gecesi bin aydan daha hayırlı olması ifade olunmaktadır.⁶⁸⁸

8. **عَلَى** harf-i cerri anlamında kullanılır.⁶⁸⁹

وَنَصَرْنَا هَؤُلَاءِ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا “Âyetlerimizi yalanlayan millete karşı ona yardım ettik.”⁶⁹⁰

Âyeti kerîmede **عَلَى الْقَوْمِ** ifadesi **عَلَى الْقَوْمِ** anlamında ifade olunmuştur.

9. **(عَنْ)** harf-i cerri anlamında –den, -dan gibi ifade olunur. Bu zaman mucâvele ve ya mucâveze anlamında kullanılır.⁶⁹¹

يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ “Vah bize! Bundan önce gaflet içindeydik, hem de zalimdik.”⁶⁹²

Âyeti kerîmede **عَنْ هَذَا** ifadesi **عَنْ هَذَا** anlamında ifade olunmuştur.

Başka bir âyeti kerîmede örneğin,

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ “Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir, ey insan işte bu senin korkup kaçtığın şeydir.”⁶⁹³

Âyeti kerîmede yine de aynen **عَنْهُ** ifadesi **عَنْهُ** anlamında kullanılmıştır.

10. **فِي** harf-i cerri anlamında kullanılması.⁶⁹⁴

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ “Cuma gününde namaza çağrıldığı zaman Allahı zikir etmeğe koşunuz!”⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Müstenir fî tahrîci'l-kıraati'l-mütevâtire min haysi'l-luga -el-i'rab-et-tefsir*, Beyrut: Dâru'l-Cil, 1989/1409, III, 270

⁶⁸⁹ İbnü'l-Cevzi, *a.g.e.*, s. 577; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 321; Murâdî, *a.g.e.*, s. 314

⁶⁹⁰ Enbiyâ 21/77; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 577; Murâdî, *a.g.e.*, s. 314

⁶⁹¹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 577; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 321; Murâdî, *a.g.e.*, s. 314; Mâleki, *a.g.e.*, s. 389; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 171

⁶⁹² Enbiyâ 21/97; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 171; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 321

⁶⁹³ Kaf 50/19; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 577

⁶⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 577; Murâdî, *a.g.e.*, s. 313; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 321; Mâleki, *a.g.e.*, s. 389; Demâgânî, *a.g.e.*, s. 443

Âyeti kerimede *فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ* ifadesi *فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ* anlamında kullanılmıştır.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ “Sana kadınların aybaşı kanaması hakkında soru sorarlar. De ki; "O bir eziyet, bir rahatsızlıktır." Aybaşı dönemlerinde kadınlardan uzak durun, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendiklerinde Allah'ın size emrettiği yoldan onlarla cinsel ilişki kurun.”⁶⁹⁶

Âyeti kerimede *(مِنْ حَيْثُ)* ifadesi *(فِي حَيْثُ)* anlamında kullanılmıştır.

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ “Bana yeryüzünde ne yarattıklarını gösteriniz.”⁶⁹⁷

11. اللام harf-i cerri anlamında için manâsını ifade etmek için.⁶⁹⁸

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا “Onlar orada uğradıkları gamdan dolayı ne zaman çıkmak isteseler her defasında oraya çevrilirler.”⁶⁹⁹

Âyeti kerîmede *مِنْ غَمٍّ* ifadesi *لِغَمٍّ* anlamında kullanılmıştır.

12. Karşılığında, yerine anlamında *بَدَلًا* manâsını ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁰⁰

أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ “Âhireti burakıp dünya hayatına mı razı oldunuz?”⁷⁰¹

Âyeti kerimede *مِنَ الْآخِرَةِ* ifadesi *بَدَلِ الْآخِرَةِ* anlamında ifade olunmaktadır.

قُلْ مَنْ يَكْفُلُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ “De ki: Geceleyin ve gündüzün sizi Rahman'dan kim koruyabilir?”⁷⁰²

⁶⁹⁵ Cum'a 62/9; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; N. H. Ali, a.g.e. , s. 121

⁶⁹⁶ Bakara 2/222; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 577

⁶⁹⁷ Fâtir 35/40; İbnü'l-Cevzî, a.g.e. , s. 577; Murâdî, a.g.e. , s. 313; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; Galâyîni, a.g.e. , III, 171

⁶⁹⁸ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 320; El-Esnevî, el-Kevkeb, s. 281; Kurt, a.g.e. , s. 201

⁶⁹⁹ Hacc 22/22; M. Kurt, a.g.e. , s. 201

⁷⁰⁰ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 320; Galâyîni, a.g.e. , III, 171; Murâdî, a.g.e. , s. 310

⁷⁰¹ Tevbe 9/38; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 320; Murâdî, a.g.e. , s. 310; Galâyîni, a.g.e. , III, 171; N. H. Ali, a.g.e. , s. 124

⁷⁰² Enbiyâ 21/42; Kurt, a.g.e. , s. 202; Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekki b. Ebû Talib, el-Umde fi gâribi'l-Kur'ân, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981, s. 207

Âyeti kerimede مِنَ الرَّحْمَنِ *Rahman'dan* anlamında geçen kelime bedel anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda يَحْفَظْكُمْ de az kullanılan kelimelerden olmakla كَرِّمُواكُمْ anlamını ifade etmektedir.

13. (عِنْدَ) mânâsında yanında, katında, nezdinde mânâlarını ifade etmek için.⁷⁰³

لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا “Küfr edenlere Allah katında ne malları, ne de çocukları elbette hiçbir fayda sağlamayacaktır.”⁷⁰⁴

Âyeti kerimesinde مِنَ اللَّهِ ifadesi عِنْدَ اللَّهِ Allah katında anlamında kullanılmıştır.

14. Pekîştirici te’kîd ifade etmek için kullanılır. Bu zaman nefy, nehy, istifhâmda zâid olarak gelir.⁷⁰⁵

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ “Allah’tan başka bir yaratıcı var mı?”⁷⁰⁶

Kıraatlarda غَيْرِ اللَّهِ Allah’tan başka anlamında geçen ifade farklı şekilde غَيْرِ اللَّهِ olarak da okunmaktadır.

Müsbet cümlelerde de مِنْ’in zâid olması şöyle geçer.⁷⁰⁷

وَمَا تَسْفُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ “Onun ilmi hâricinde ne düşen bir yaprak vardır, ne de arzın derinliklerinde bir dene.”⁷⁰⁸

15. İstiğrak (dalma, kayp olma) anlamında kullanılır.⁷⁰⁹

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur.”⁷¹⁰

⁷⁰³ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; N. H. Ali, a.g.e. , s. 125

⁷⁰⁴ Âl-i İmrân 3/10; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; N. H. Ali, a.g.e. , s. 125

⁷⁰⁵ Murâdî, a.g.e. , s. 316; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 321; Rummânî, a.g.e. , s. 97-98, Mâleki, a.g.e. , s. 390; Galâyîni, a.g.e. , III, 171

⁷⁰⁶ Fâtir 35/3; Murâdî, a.g.e. , s. 317; Galâyîni, a.g.e. , III, 171; Saîd Muhammed Lehham, Feyzü'r-rahîm fî kiraati'l-Kur'âni'l-Kerîm: el-kiraati's-seb'a, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1995/1415, s. 434

⁷⁰⁷ Zemahşerî, a.g.e. , I, 338

⁷⁰⁸ En'âm 6/59

⁷⁰⁹ Murâdî, a.g.e. ,s.316

⁷¹⁰ Âl-i İmrân 3/62; Kurt, a.g.e. , s. 204

I. (و-الواو)

Aslî harf-i cerdir ve yemîn kase m ifade etmek için kullanılır. *Vallâhi, andolsun, yemin, ederim, -hakkı, için... gibi*⁷¹¹ anlamlara gelir. (الواو) harf-i cerri 17 şekilde kullanılmaktadır, gerek isme, gerekse de fiile ait olur.⁷¹² Öteki harfler gibi (و-الواو) harf-i cerri de kelimedede müfret ve ya mürekkep şekilde kullanılmaktadır.⁷¹³

1. Yemin ifade etmek için kullanılmaktadır. Arap dilinde aynı zamanda yemin ifade etmek için kısaltma harfleri olarak bilinen hece harfleri (hurûfi-mukattaa) de kullanılmaktadır. Muhatabın dikkatini çekmek, yemin ederek ifadenin gücünü daha da artırmak için kullanılan bu harfler aslında Kur'an-ı Kerîm'de kullanıldığı şekli ile olmasa da, farklı boyutlarda cahiliyye şiiirinde de kullanılmıştır.⁷¹⁴ Sadece zahir ismin başına gelir ve mütaâllakı, mahzûf kase m fiilidir.⁷¹⁵

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِئْتَنَّهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ “Sonra “Rabbimiz Allâha and olsun ki, bizler puta tapanlar değildik.” demekden başka çâre bulamazlar.”⁷¹⁶

Âyeti kerîmede وَاللَّهِ ifadesi Allâha and olsun anlamında yemin ifade etmektedir.

يَس * وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ * إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ * عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Yâ Sîn. Ey Muhammed! Kur'an-ı Hakîme and olsun ki, sen doğru yol üzere gönderilmiş peygamberlerdensin.”⁷¹⁷

Âyeti kerîmede harf-i cer Allâhu Teâla'nın ifadeyi daha da güçlendirmesi için kullanılmıştır:

⁷¹¹ Çörtü, a.g.e., s. 383

⁷¹² Murâdî, a.g.e., s.155-56; Mâleki, a.g.e.; s. 480-82; Zemahşeri, a.g.e., I, 342; İbnü'l-Cevzi, a.g.e., s. 619; N. H. Ali, a.g.e., s. 129; Rummânî, a.g.e., s. 59; Galayini, a.g.e., III, 192-93

⁷¹³ Mâleki, a.g.e., s. 473

⁷¹⁴ Detaylı bilgi için bk: Ali Akpınar, “Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûfi-Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu”, *Cumhuriyyet İlahiyyat Fakültesi*, Ankara, 2003; İsmail Cerrahoğlu, “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Mart-Nisan 1971, c.10, s. 106-107

⁷¹⁵ Mâleki, a.g.e., s.482-83; Murâdî, a.g.e., s. 156

⁷¹⁶ En'âm 6/23; İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 620

⁷¹⁷ Yâsîn 36/1-4; N. H. Ali, a.g.e., s. 130

وَالطُّورِ * وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ * فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ * وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ * وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ * وَالْبَحْرِ
وَالْمَسْجُورِ * إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ “Andolsun Tur'a. Satır satır yazılmış Kitab'a. Yayılmış
ince deri üzerine. Ma'mur bir ev olan Ka'be'ye. Yükseltilmiş tavan gibi göğe.
Kaynatılmış denize. Rabbinin azabı hiç şüphesiz gelecektir.”⁷¹⁸

Kasem vâvına Kur'an-ı Kerîm'de 53 defa rastlanmaktadır.⁷¹⁹ İsim üzerine fiil olarak kullanılması örneğin,⁷²⁰

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ
“Üzerlerinde kanat çırparak uçan dizi dizi kuşları görmezler mi? Onları havada
Rahman olan Allah'tan başkası tutmuyor; doğrusu o her şeyi görendir.”⁷²¹

2. Atıf olarak kullanılmaktadır, hareket aynı zamanda atıf olunanla veya atıf olunandan önce ifade olunmaktadır.⁷²²

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرٍ “Benim azabım ve uyarılarım nasılmış.”⁷²³

L. (مَتَّى)

(مَتَّى) harf-i cerri Türkçe'de başlangıç ifade eder Huzeyl lehçesine göre (فِي) ve (مِنْ) harf-i cerleri anlamında da kullanılmaktadır.⁷²⁴ (مَتَّى) harfi 3 mânada aynı yazı şekli ile farklı anlamlar ifade eder. Asli harf-i cer olarak başlangıç ifade ederken, örneğin:

قَرَأْتُ الْكِتَابِ مَتَّى الصَّفْحَةِ الْأُولَى حَتَّى نِهَآيَةِ الْعِشْرِينَ Kitapı birinci sayfadan yirmincisinin sonuna kadar okudum.

Tabii ki bu söylenen kullanım şekli klasik arapçada çok az kullanılan şekillerdendir.⁷²⁵

Farklı harf-i cerler anlamında kullanılması:

⁷¹⁸ Tûr 52/1-7; N. H. Ali, a.g.e. , s. 131

⁷¹⁹ Ahmet Amayra, Mustafa es-Seyyid, a.g.e., s. 650-664; Kurt, a.g.e. , s. 206-209

⁷²⁰ Mâleki, a.g.e., s. 474

⁷²¹ Mülk 67/19

⁷²² Rummânî, a.g.e. , s. 59

⁷²³ Kamer 54/16

⁷²⁴ Mâleki, a.g.e. , s. 385-86; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 334; Galâyîni, a.g.e. , III, 189; Uralgiray, a.g.e. , I, 364

⁷²⁵ N. H. Ali, a.g.e. , s. 115; Uralgiray, a.g.e. , I, 364

أَخْرَجَ مِنِّي كُفَّهُ *Onu yerinden çıkardı, götürdü.*⁷²⁶

Örneğinde (مَنِّي) harf-i cerri aslında (مِنْ) anlamında kullanılmıştır.⁷²⁷ Örneğin أَخْرَجَ مِنْ كُفِّهِ gibi de aynı mânâyı içermektedir.

وَضَعْتُهُ مِنِّي كُفَّهُ *Onu yerine koydum.* Örneğinde de (فِي) harf-i cerri anlamını ifade etmektedir.⁷²⁸

Yani وَضَعْتُهُ فِي كُفِّهِ misali de aynı anlamı içermektedir.⁷²⁹

Kur'an-ı Kerîm'de 9 yerde geçen (مَنِّي) harf-i cerri sadece zamanın ifadesi için, ne zaman gibi anlamları içeren soru edatı anlamında kullanılmaktadır.⁷³⁰ (مَنِّي) harf-i cerri anlamında Kur'an-ı Kerîm'de kullanılmamaktadır. Örneğin:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ “Acaba sizden öncekilerin başlarına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeksizin, kolayca Cennet'e gireceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine ağır sıkıntılara ve zorluklara uğradılar, öylesine sarsıldılar ki, peygamberleri ile çevresindeki inanmışlar; Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?” dediler. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.”⁷³¹

Âyeti kerîmesinde مَتَى نَصُرَ اللَّهُ Allah'ın yardımı ne zaman anlamında geçen ifadede zamanı belirtmek için kullanılmıştır. Önceden iman edenler sabırsızlandıkları için Peygambere böyle bir soru sormuş, buna müteakiben Rasulullah (s.a.v.) أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır⁷³² cevabını vermiştir.⁷³³

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Bir de “Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek? diyorlar.”

⁷²⁶ İbn Hişâm, a.g.e. , I, 334

⁷²⁷ Galâyîni, a.g.e. , III, 189; Murâdî, a.g.e. , s. 505; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 334

⁷²⁸ N. H. Ali, a.g.e. , s. 115; Murâdî, a.g.e. , s. 505; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 334

⁷²⁹ N. H. Ali, a.g.e. , s. 115; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 334

⁷³⁰ Enbiyâ 28/38, Bakara 2/214, Yûnus 10/48, İsrâ 17/51, Neml 27/71, Secde 32/28, Mülk 67/25, Yâsîn 36/48, Sebe' 34/29

⁷³¹ Bakara 2/214

⁷³² Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir/Mefatihü'l-gayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1934, V/VI, 61

⁷³³ Bakara 2/214

مَتَى هَذَا الْوَعْدِ bu tehdit ne zaman anlamında aynı şekilde olayın baş verecek zamanını belirtmek için kullanılmaktadır.⁷³⁴ (مَتَى) nasb anlamında kullanılmıştır. Kendisinden sonra gelen ismi merfu olarak talep eder.⁷³⁵ Âyeti kerîme’de (هَذَا الْوَعْدِ) ifadesi aynı zamanda (بِالْعَذَابِ) anlamını ifade eder.⁷³⁶

M. (كَي)

Harf-i cer “اللام” harfi için, -dığı için, -mek için, -mesi için, yüzünden, -den dolayı, uğruna, -sın diye, -mek üzere, tâ ki anlamlarına gelir. Harf-i cer olarak ta’lîl, sebep ifade etmek için kullanılır⁷³⁷, sebep⁷³⁸, pekiştirme, isti’lâ, benzetme⁷³⁹ anlamlarını içerir.⁷⁴⁰ Aynı zamanda (إِلَى), (عَلَى) harfleri anlamında kullanılmaktadır.⁷⁴¹ Harf-i cer sadece isimlere mahsustur.⁷⁴² Sadece “mâ” istifhâm edatını mecrur eder.

1. Harf-i cer anlamında kullanarak, örneğin:⁷⁴³

لَأَيِّ سَبَبٍ فَعَلْتَ أَيِّ كَيْمَةٍ؟ Niçin böyle yaptın?

2. Nasb harfi anlamı ifade etmek için (كَي النَّاصِبَةِ) olarak kendisine “اللام الجارّة” ilave olunursa. (كَي) harfinden sonra gelen fiil ya kendisinden ya da “أَنْ” sebebiyle mansub olmaktadır⁷⁴⁴:

جِئْتُكَ لِكَيِّ أَكْرَمَكَ Sana ikram etmek için geldim.⁷⁴⁵

3. (كَيِ الاسْتِنْفَاهِمِيَّةِ) anlamını ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁷⁴⁶

Kur’an-ı Kerîm’de (كَي) harfi olarak 4 yerde geçmektedir. Örneğin:

⁷³⁴ Enbiyâ 28/38

⁷³⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1980, II, 203

⁷³⁶ Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Tezkiretü'l-erib fi tefsiri'l-garib*, thk. Ali Hüseyin Bevvab, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1986, I, 236

⁷³⁷ Çörtü, *a.g.e.*, s. 359; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 189

⁷³⁸ Mâleki, *a.g.e.*, s. 290; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 182; Murâdî, *a.g.e.*, s. 261

⁷³⁹ Urulgiray, *a.g.e.*, I, 378-79

⁷⁴⁰ Murâdî, *a.g.e.*, s. 261; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 88; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 182

⁷⁴¹ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 211-212

⁷⁴² Rummânî, *a.g.e.*, s. 100; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 182

⁷⁴³ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 346; Mahmûd Sa'd, *Hurufü'l-meani beyne dekâiki'n-nahv ve letâifi'l-fikh*, İskenderiye: Münşeatü'l-Maârif, s.311; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 189; Murâdî, *a.g.e.*, s. 261

⁷⁴⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 445; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 182; Murâdî, *a.g.e.*, s. 261

⁷⁴⁵ Mâleki, *a.g.e.*, s. 290-91; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 182; Mahmûd Sa'd, *a.g.e.*, s. 311

⁷⁴⁶ N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 88

“Artık O’nu
فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
validesine döndürdük ki, gözü aydın olsun ve mahzun olmasın ve bilmiş olsun ki,
Allah'ın vaadi şüphe yok ki haktır, velâkin onların çoğu bilmezler.”⁷⁴⁷

كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا gözü aydın olsun anlamında geçen sevinç belirtisi, mutluluk anlamında
gözlerin aydın olmasını, kalbinin rahatlamasını⁷⁴⁸ ifade etmek için nasb harfi
kullanılmıştır.⁷⁴⁹

Aynı anlamda başka bir âyeti kerîmede bu şekilde geçmektedir:

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ
دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
“Allahın Resulüne kurâ ehalisinden tahvil buyurduğu Fey'i de Allah için ve Resülü için
ve karabet sahibi ve yetimler ve miskînler ve yolda kalmış kimseler içindir, ki sade
içinizden zenginler arasında dolaşır bir devlet olmaya, bir de Peygamber size her ne
emir verirse tutun, nehy ettiğinden de sakının ve Allahdan korkun, çünkü Allah
«şedydul'ikab» dır”⁷⁵⁰

4. Ta'lîl edatı olarak⁷⁵¹ Kur'ani Kerîm'de 3 yerde⁷⁵² geçmektedir.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ
çikana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye
açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.”⁷⁵³

لِكَيْلَا تَأْسَوْا üzülmeysin ifadesinde ta'lîl edatı olarak kullanılmaktadır.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُحْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ عُمًا بَعَمَّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا
أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Peygamber arkanızdan sizi çağırırken, kimseye bakmadan

⁷⁴⁷ Kasas 28/13

⁷⁴⁸ Muhakkem Hevârî, a.g.e. , III, 273

⁷⁴⁹ Muhammed Ferid b. Mustafa Vecdî, *el-Mushafü'l-müfesser*, Kahire: Dârü's-Şaab, 1953/1372, s. 512

⁷⁵⁰ Haşr 59/7-8; N. H. Ali, a.g.e. , s. 89; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 182

⁷⁵¹ Murâdî, a.g.e. , s. 263-65; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 182

⁷⁵² Kurt, a.g.e. , s. 166

⁷⁵³ Hadîd 57/23; İbn Hişâm, a.g.e. , I, 182

kaçıyordunuz; kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeysiniz diye, Allah sizi kederden kedere uğrattı. Allah, işlediklerinizden haberdardır.”⁷⁵⁴

Âyeti kerîmesinde geçen **لَكَيْلًا تَحْزَنُوا** *üzülmeysiniz diye* anlamında ta'lîl edatı olarak kullanılmaktadır.

N. (لَعَلَّ)

Harf-i cer farklı anlamlar ifade eder. Terecci edatı⁷⁵⁵, sebep edatı olarak⁷⁵⁶, sanki (كَأَنَّ) şeklinde teşbih için, ola bilsin anlamında (عَسَى) ve zannaetmek, sanmak anlamlarına gelen (ظَنَّ) anlamında⁷⁵⁷, istifham anlamında⁷⁵⁸ kullanılmaktadır. Türkçeye *belki, umulur ki, ola ki, ihtimal ki, muhtemeldir, sanılmaktadır, herhalde, olmalı, korkarım ki...*⁷⁵⁹ gibi tercüme olunmaktadır. “عَدَا، خَلَا، حَاشَا، كَيْ” harf-i cerleri gibi “لَعَلَّ” de harf-i cer olarak az kullanılmaktadır.⁷⁶⁰ Ukayl lehçesine göre kendisinden sonra gelen ismi mecrur eder. Zira bütün harflerin aslı isimle alakalıdır ve kendisinde cer alâmeti olmaması imkansızdır. İsmi mansub, haberi merfu eder.⁷⁶¹ Müteahhirundan bazılarına göre “لَعَلَّ” harfî ismi mecrûr, haberini ise merfu eder.⁷⁶² İbn Abbas’a göre harf-i cer aslına “lâmul ibtidâ” ilave olunarak oluşmaktadır.⁷⁶³

Kur’an-ı Kerîm’de “لَعَلَّ” kelime olarak 3 yerde geçmektedir, örneklerin hiç birinde harf-i cer gibi kullanılmamıştır. Örneğin:

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا “İnsanlar sana kıyametin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır.”⁷⁶⁴

⁷⁵⁴ Âl-i İmrân 3/153

⁷⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 530; Murâdî, *a.g.e.*, s. 579; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 277

⁷⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 529; Murâdî, *a.g.e.*, s. 580; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 278

⁷⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 530

⁷⁵⁸ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 278; Murâdî, *a.g.e.*, s. 580

⁷⁵⁹ Çörtü, *a.g.e.*, s. 360; Kurt, *a.g.e.*, s. 185

⁷⁶⁰ Murâdî, *a.g.e.*, s. 579; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 276; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 529-530; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 88; Rummânî, *a.g.e.*, s. 124; Urulgiray, *a.g.e.*, I, 364

⁷⁶¹ Rummânî, *a.g.e.*, s. 124; Galâyîni, *a.g.e.*, III, 190

⁷⁶² İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 276; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 109

⁷⁶³ Zemaşşerî, *a.g.e.*, s. 401

⁷⁶⁴ Ahzâb 33/63; Murâdî, *a.g.e.*, s. 581

Örnekte “لَعَلَّ” harfi “عَسَى” anlamında ola bilir ki, umulur ki anlamını ifade etmekle istek için kullanılmıştır. “لَعَلَّ” harfinin farklı anlamlar içerdiği diğer âyetlere gelince bunlarda da istek, şübhe zann ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁶⁵

⁷⁶⁵ Talâk 65/1, Şûrâ 42/17; İbn Hişâm, *a.g.e.* , I, 277; Murâdi, *a.g.e.* , s. 580-81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Harf-i Cerlerlerin Değişik Anlamlar İçermesi

A. Harf-i Cerlerle Fiillerin Mânâsının Değişmesi

Kur'an-ı Kerîmin içerdiği icâz, ifâde, üslûp, anlam zenginliklerine değinirken Rabbimizin bu esrarengiz kitabında sadece kelimelerin, ayelerin farklı mânâlarda değil, harf-i cerlerin de değişerek, bazen farklı fiillerle değişik anlamlarda kullanılmasının şahidi olduk. Kelimelerin değişik mânâlarda kullanılmasından bahs eden '*vücûh ve'n-nezâir*' ilmi Kur'an ilimlerinden olup âyetlerin ya diğer âyetlerle, ya da lafız, şekil, mânâ bakımlarından yakın olan kelimelerin birbiri ile benzerliği eşliğinde ifade olunmasını içerir.⁷⁶⁶ Kâtip Çelebi bu ilim hakkında şöyle diyor:

“Bu ilim tefsirin kollarındandır. Bunun mânâsı kelimenin, aynı lafız ve aynı hareke ile Kur'anın bir çok yerlerinde zikr edilmesi ve her yerde diğerinden ayrı bir mânâ murad etmesi demektir. Bir yerde zikr edilen kelime, diğer yerde zikr edilen kelimenin lafzına nâzir ise buna nezâir, her kelimeyi, kendinin aynı olarak zikr edip fakat diğerinin mânâsının gayrı bir mânâ ile tefsir etmeğe vücûh denir. O halde vücûh mânâların nazâir de lafızların adıdır.⁷⁶⁷

Bu anlamda Kur'an-ı Kerîm'de fiillerle kullanılan harf-i cerlere birkaç örnek vermiş olursak harf-i cerlerin fiillerle kullanarak değişik anlamlar ifade etmesini bu şekilde özetleye biliriz:

1. الرَّغْبَةُ fiili رَغِبَ harf-i cerleri ile değişik mânâlar ifade etmektedir. الرَّغْبَةُ kelimesinin asli olarak *genişlik* anlamını içerir. رَغِبَ fiili فِي ile kullanıldıkta bir şeye olan rağbetin fazlalığını ifade edir. Öyle ki tüm isteğini ona karşı hazırlaması mânâsını içerir. إِلَى harf-i cerri ile kullanıldıkta maksatın sonuna çatmasını ifade etmektedir.

⁷⁶⁶ Ali Özek, *El-Vücûh va'n Nezâir*, s. 26-27

⁷⁶⁷ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşf ez-Zunûn*, II, 2001

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ “Benliğini aşağılığa mahkûm edenler dışında İbrâhimin dininden kim yüz çevirir.”⁷⁶⁸

a. رَغِبَ fiili harf-i cerri ile birlikte kullanılmış olursa cimrilik anlamını içerir. ب harf-i cerri ılsak ifade ederek, kendi nefsinin üstün gördüğü için kendini diğerinden üstün bildiğini ifade eder. رَغِبَ fiili aynı zamanda (عَنْ) harf-i cerri ile kendini bilmemek anlamına gelir.⁷⁶⁹

وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ “Kendilerini Peygamberden üstün görmek onlara yakışmaz.”

Anlaşıldığı gibi رَغِبَ fiilinin farklı anlamlar içermesi sadece harf-i cerlerin değiştiği içindir.

2. سَمِعَ fiili harf-i cerleri ile kullanarak değişik mânalar ifade eder. Aslında سَمِعَ fiili duymak anlamındadır.⁷⁷⁰

a. سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمًا Ben ondan bir söz duydum.

b. سَمِعْتُ عَنْهُ عَلَمًا Ben ona ait bir haber duydum. (ve ya bana onunla ilgili bir haber geldi)

c. سَمِعْتُ إِلَيْهِ Ona iyice kulak verdim. Şöyle ki إِلَى harf-i cerri bir şeye yönelmek, çevrilmek anlamına gelmektedir. Bâzen bu fiil اللام ile kullanarak “ihtisâs” anlamını ifade eder. Âyeti kerîmede Allâhu Teâla şöyle buyurur:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ “Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin.”⁷⁷¹

Yani maksat orada olanlara amel etme ve sınırları aşmamağı ifade etmektir. Aynı zamanda سَمِعَ fiili harf-i cerri ile de kullanarak farklı anlam içerir.

⁷⁶⁸ Bakara 2/130

⁷⁶⁹ Muhammed Muhammed Davud, *el-Kur’anü'l-Kerîm ve tefâülü'l-meâni dirâse delâliyye li-ta’lik hürûfü'l-cer bi'l-fi’l ve eseruhu fi’l-Kur’ani’l-Kerîm*, Kahire: Dâru Garib, 2002/1423, II, 63

⁷⁷⁰ Muhammed Davud, *a.g.e.*, II, 18-19

⁷⁷¹ A’râf 7/204

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى “Onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, sonra aralarında neler fısıldaştıklarını iyi biliyoruz.”⁷⁷²

Âyeti kerîmede البَاء harf-i cerri سَمِعَ fiili ile kullanarak müşriklerin içlerinde gizlediklerini ifade ediyor. Zira Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra büyülenmiş birisini mi dinliyorsunuz söyleyeceklerdi.⁷⁷³

3. بَخِلَ بِهِ⁷⁷⁴. Bir şeye düşkün olmak, başkasına vermekten sakınmak anlamlarını ifade etmektedir. Aynı zamanda ضَنَّ بِهِ fiilinin eş anlamlısı olup سَخَا بِهِ fiilinin zıd anlamlısıdır.

a. Kur’an-ı Kerîm’de (الباء) edatı ile sülâsi olarak “Cimrilik yapıp başkasına vermekten sakınmak” mânâsında kullanılmaktadır.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ “Allahın fazlından kendilerine verdiği şeyi infak etmekte cimrilik gösterenler zannetmesinler ki o (cimrilik) haklarında hayırlıdır.”⁷⁷⁵

b. بَخِلَ عَنْ kendine gelmesini engellemek, uzak tutmak, imtina etmek anlamında kullanılmaktadır. Bu fiil normalde (الباء) edatı ile kullanılır. عَنْ edatı ile kullanılmış olması أَمْسَكَ عَنْ fiilini tazmîn etmesi sebebiyledir. Kur’an-ı Kerîm’de (عَنْ) edatı ile sülâsi olarak sevâbın, faydanın gelmesini engellemek, sevâptan uzak durmak anlamında kullanılmaktadır.⁷⁷⁶

وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ “Kim cimrilik yaparsa (infak sevabının kendine gelmesini engellediği için, ondan uzak durduğu için) ancak kendi nefsi aleyhine cimrilik eder.”⁷⁷⁷

Âyeti kerimede عَنْ بَخِلَ ifadesi ضَنَّ عَنْ mânâsında kullanılmıştır.

⁷⁷² İsrâ 17/47

⁷⁷³ Geniş bilgi için bkz: Emil Rahimov, *Arap Dilinde Hürûfu’l Cerr ve Onların Anlamları*, Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2006

⁷⁷⁴ *El-Mu’cemul Vasît*, I, 41, *Esâsul Belâğa*, s. 26-27

⁷⁷⁵ Âl-i İmrân 3/180

⁷⁷⁶ Muhammed Davud, *a.g.e.*, II, 191-92

⁷⁷⁷ Muhammed 47/38

c. *بَخِلَ عَلَى* *eye karşı, aya karşı cimrilik yaparak zulm etmek* anlamını ifade eder. Normalde bu fiil (الباء) edâtı ile kullanılır. *عَلَى* edâtı ile kullanılmış olması *تَعَدَّى عَلَى* ve *شَخَّ عَلَى* fiillerini tazmîn etmesi sebebi ile olması söylenir. Kur'an-ı Kerîm'de (*بَخِلَ*) *عَلَى* harf-i cerri ile kullanılmamıştır, *ضَنَّ عَلَى* fiilinin eş anlamlısıdır.⁷⁷⁸

B. Harflerin Değişmesi ile Âyetlerin Hükümünün Değişmesi.

Genellikle âyetlerden bahs ederken sözlükte *bir şeyin, bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet* olarak tarif edildiğini görmekteyiz. Buna bağlı olarak *açık alâmet, delil, ibret, işâret* gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Kur'an'da tekil, çoğul şeklinde 382 defa geçen âyet kelimesi terim olarak çeşitli anlamlar ifade etmektedir. Bu anlamda Kur'anı Kerîm eşliğinde Arapçayı bilmenin önemini savunan İmam Mâlik bu dili bilmeden Kur'an'ı tefsir edenlerin cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. Şâtibi de Kur'an'ı anlama yolunun Arapçadan geçtiğini, Arapçayı bilmeden Kur'an'ı anlamının mümkün olmayacağını savunur. Bu anlamda farklı devirlerde Kur'an müfessirlerinin sahip olduğu mezhebin 'Usûluddin' ve 'Fıkıh Usûlü'nü bilmesi şart koşulmaktayken, zaman içerisinde bunlara modern ilimleri bilmesi, vehbî ilim sahibi olmaları v.s. gibi şartlar da ilave olunmuştur.⁷⁷⁹

Arapça'nın dünya dillerinin en çok kullanılan ve zengin bir dil yapısına sahip olması nedeni ile Arapçanı anlamada gerek dini literatürde, gerekse de modern metnlerin tercümesinde birçok zorluklar yaşanmaktadır. Şöyle ki Arap dilinin arapların kendileri için de zorluğu sehabe devrinde yaşanmış bir olayla sergilenmektedir. Muâviye, bir gün İbn Abbas'a gider ve "Nerdeyse Kur'an dalgaları arasında helak olacaktım, çareyi sana müracâat etmede buldum." der. İbn Abbas, " Ne oldu ya Muaviye?" diye sorar.

-Şu âyetin mânâsını anlayamadım.

-Hangi âyet?

⁷⁷⁸ Şahmettin Özdemir, *Kurani Kerimde Edatlarla Kullanılan Fiiller*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 55-56

⁷⁷⁹ Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya: Kitap Dünyası, s. 26-27

-Zünnunu/ Yunusu da zikret. Hani o öfkelenerek gitmişti. Bizim kendisini darda koymayacağımızı, sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.⁷⁸⁰ Nasıl olur da bir peygamber Allahın kudretinden şüpheye düşer? İbn Abbas, âyette geçen نَفْرٌ lafzının “güç yetirme” anlamında olmayıp, “miktar ve sıkıştırma” anlamında olduğunu söylemiştir.⁷⁸¹ Kur’an’da zihne kapalı gelen lafız veya âyetler için en büyük destek Arapçayı gerekli biçimde kullanılmaktır. İbn Abbas şu tavsiyede bulunmaktadır. Kur’an’da her hangi bir problemle karşılaşırsanız Arapçaya başvurunuz.⁷⁸² Bu mânâda Kur’an-ı Kerim’de dilciler tarafından en müşkül âyeler gibi nitelendirilen birkaç örnekte yine de gramer kurallarının, edat ve fiillerinin farklı anlamlar içermesinden kaynaklandığını görmekteyiz. Namaz kılmak isteyenlere abdest almayı emr eden:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ “Ey iman edenler namaza kalkacağınız vakit, yüzlerinizi, dirseklere
kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı mesh edip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.”⁷⁸³

Âyeti, namaz kılmaya kalkacak herkese abdesti emr etmektedir. İrab yönünden ayakların topuklara kadar yıkanmasını, başın mesh olunmasını ifade etmektedir. Bazılarına göre önceden mesh olunma ayaklara ait olursa da, sonralar yıkanma ile bu hüküm ortadan kaldırılmıştır. Oysa Hz.Peygamberin âyeti algılayış ve uygulama biçimi bu emri abdestsiz olanlara hitap ettiği tarafa yöneliktir. Bu tevilden başka tatmin edici bir cevap bulamadığımızı belirtmek isteriz. Kur’an namaza kalkana abdest almayı emretmiş, ancak sünnet bunu abdestsiz kişilere tahsis etmiştir. Aynı mânâyı ifade eden bir takım âyetlerin değişik yapılarla gelmesi de karşılaştığımız güçlüklerdendir. Şu iki âyet buna örnektir:

“Allah قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ
buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir”, âyetinde “إِلَّا”
edâtı gelmişken,

⁷⁸⁰ Enbiyâ 21/87

⁷⁸¹ Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati Şâtibi, *el-Muvafakat*, Huber: Dâru İbn Affân, II, 474

⁷⁸² Abdulcelil Candan, *Kuran okurken zihne takılan ayetler*, s. 41-43

⁷⁸³ Mâide 5/6; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Müstenir fi tahriri'l-kurâati'l-mütevâtire min haysi'l-luga -el-i'rab-et-tefsir*, I, s.135-36

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ “Allah: Ey İblis, o iki elimle (kudretimle) yarattığıma secde ederek saygı göstermene mâni olan nedir? Gururuna mı yediremedin, yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mısın? dedi.”⁷⁸⁴

Tüm bunlarla beraber âyetlerin farklı anlaşılmasının harf-i cerlerin de birbirleri yerinde ve anlamında kullanılmasından oluştuğunu ifade etmiştik. Bunun içindir ki âyetlerin daha iyi anlaşılması için konuya iyice sahiplenmek gerekir. İ. Hattâbinin Mâlik b. Dinardan rivâyet ettiğine göre, kendisi şöyle diyor:

“İmam Hasan el Basrî (r.a.) bizi bir yere toplamıştı. Bu zaman bir şahıs Ebu Âliye’den Allâhu Teâla’nın Kur’an-ı Kerîm’de şöyle söylediğini soruyor:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ “Vay o namaz kılanların haline ki, onlar namazlarında gafildirler.”⁷⁸⁵

سَاهُونَ kelimesi ne anlama geliyor? O şöyle cevap verdi: سَاهُونَ yani namazında kaçınıcı rekâtta olduğunu bilmeyen birisine aittir. İkincide, yoksa üçüncüde mi bilmiyor. Hasan el Basri:

-Dur ya Aba'l-Ali! Şöyle değil, سَاهُونَ o kimselere ait olur ki, onlar namazlarını vakti vaktinde kılmaz ve namazlarının vakti geçer. Sonra İmam Hasan konuşmasına şöyle devam etti, bunun içindir ki âyeti kerimede سَاهُونَ kelimesi عَنْ صَلَاتِهِمْ ile birlikte kullanılmıştır. Hattâbi şuna değinerek Ebu Âliye’nin âyeti kerîmeni şöyle anlamasını kendisinin فِي harf-i cerri ile عَنْ harf-i cerri arasında mânâ farkını sezmemesinden kaynaklandığını ifade eder. İmam Hasan ise buna özen göstererek ordaki farkı sezmiştir. Zira Ebu Âliye’nin söylediği gibi olsaydı, âyede عَنْ صَلَاتِهِمْ ifadesi yerine فِي صَلَاتِهِمْ olarak kullanılmış olması gerekirdi.

Büyük müfessir aynı zamanda araplara gelin de size dilinizi öğreteyim söyleyen Zemahşerî (ö. 538/1144) harf-i cerlerin taşıdığı sırlarla ilgili bunları ifade eder:

⁷⁸⁴ Sâd 38/75

⁷⁸⁵ Mâûn 107/4-5

⁷⁸⁶ يَجْرَى إِلَى أَجْلِ مُسَمَّى ve ⁷⁸⁷ يَجْرَى لِأَجْلِ مُسَمَّى âyetlerindeki harf-i cerler birbirleri yerinde kullanıla bilir mi, yoksa her ikisi de farklı anlamlar içerir? Tabii ki her ikisi de farklı anlamlar ifade eder ve bu harf-i cerlerin aynı anlam ifade ettiğini söyleyenler de hata etmiştir. ل harf-i cerri ihtisâs için, إِلَى harfi ise nihâyet anlamındadır. Her ikisi de farklı amaç için kullanılmıştır ve يَجْرَى لِأَجْلِ مُسَمَّى'nin mânâsı tayin olunan ecele yaklaşmak ve onu kavramak anlamındadır. يَجْرَى إِلَى أَجْلِ مُسَمَّى -in mânâsı ise sonuç ve nihâyetin tâyin olunan ecele yönelik olduğunu belirtmek içindir. Zemahşerî (ö.538/1144) tefsirinde سَلِمَ fiili اللام ve إِلَى harf-i cerleri ile muteâddi olarak gelecekleri halde,

وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُخْسِنٌ “Kim güzel davranarak kendini Allâha teslim ederse, o en sağlam kulpa yapışmıştır.”⁷⁸⁸

Âyeti kerîmesinde fiille yanaşı kullanılan إِلَى harf-i cerri kendisine iyilik dokunan birisinin teslim olduğu gibi nefsini ona teslim etmesi anlamındadır.⁷⁸⁹

بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ “Hayır öğle değil, kim kendini Allah’a adarsa.”⁷⁹⁰

Âyetinde ise سَلِمَ fiili (اللام) harf-i cerri ile birlikte gelerek tam teslimiyyetle Allaha sarılmağı, ona karşı muhlis olmağı ifade eder.⁷⁹¹ İki âyette aynı fiille kullanılan harf-i cerlerin timsalinde,

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ “Mümin olarak âhireti dileyen ve onun için gerekli çabayı harcarsa, böylelerinin gayretleri takdir olunur ve onlar emeklerinin karşılığını alırlar.”⁷⁹²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman hemen Allahı anmağa koşun.”⁷⁹³

⁷⁸⁶ Lokman 31/29; Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, tashih Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1365/1947, III, 502

⁷⁸⁷ Ra'd 13/2; Zemahşerî, *a.g.e.*, 512

⁷⁸⁸ Lokman 31/22; Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 499-500

⁷⁸⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 499-500

⁷⁹⁰ Bakara 2/112

⁷⁹¹ Muhammed Ebu Musa, *El-Belâgat 'ul Kur'anîyyetu fi tefsîri'l Zemahşerî*, s. 297

⁷⁹² İsrâ 17/19

İşaret olunan iki âyeti kıyaslayınca *سَعَى* fiilinin (اللام) ve (إلى) harf-i cerri ile kullanıldığını görüyoruz, şöyle ki *سَعَى* fiili farklı harflerle kullanıldığı için değişik anlamlar ifade eder. İlk âyette âhret için çaba sarf etmek için çalışmak, güzel amellere hazırlanmak. İkinci âyette ise namaza acele etmek, ona taraf almak ve onu yerine yetirmektir. Şununla da her iki âyet arasındaki fark açıkça gözükmetedir.

Kûfe dilcilerine göre harf-i cerlerin mânâ bakımından birbiri yerine kullanılması mümkündür. Klasik ve çağdaş bilginlerin de fikri böyledir, zira İbn Kuteybe (ö. 276/889) kitabında konu ile ilgili olarak bir faslın ismini “Harf-i cerlerin birbiri yerine kullanılması” gibi isimlendirmiştir. Basra ekoluna gelince onlar bu fikri kabul etmezler.⁷⁹⁴ Ekolü temsil eden nahiv âlimlerine göre, harflerin aslî anlamlarının dışında gibi görünen örneklerde harfler yine asla dönücüdür, ya da onlarda asıl anlamından bir yön ve özellik vardır. Kûfe ekolünü temsil eden dilciler ise harflerin anlamlarını çoğaltarak bunların birbiri yerine kullanılmasını kabul ederler. Bunların birden fazla anlamı ifade etmeleri ve birbiri yerine kullanılmaları genellikle bu ekole mensup dilciler tarafından ifade olunmaktadır. Bununla ilgili olarak İbn Hişâm (ö.218/833) özet olarak şöyle der:

-Basralılar cizm ve nasb harfleri gibi harf-i cerlerin birbirinin yerine kullanılmasını kabul etmezler. Eğer kelimedede harf-i cerler arasında anlaşılmayan bir şey olursa, kelime te’vîl kabul ederse onu te’vîl ederler. Örneğin,

وَأَصْلَبْتَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ “Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım!”⁷⁹⁵ Bazılarına göre âyeti kerîmede gelen فِي harf-i cerri عَلَى mânâsında kullanılmıştır. Ama âyette gelen فِي harfi hiç de عَلَى mânâsında değildir. Âyetin mânâsı asılacak kişinin durumunu öyle şekilde tasvir ediyor ki, artık o ağaçta berkidilecektir ve bunda hiçbir şüphe yoktur. Yok, eğer te’vîl edilmezse, o zaman aynı harf-i cer ile kullanılan başka bir fiile yönelelim. وَ قَدْ أَحْسَنَ بِي. O bana iyilik etti.⁷⁹⁶ Fiili فِي harf-i cerri ile kullanıldığı zaman, âyeti

⁷⁹³ Cuma’ 62/9; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 321; N. H. Ali, *a.g.e.*, s. 121

⁷⁹⁴ İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân, *el-Hasâ'is*, I-III, (nşr. M. Alî en-Neccâr), Dâru'l-Hudâ, trs., II, 36

⁷⁹⁵ Taha 20/71; Mâleki, *a.g.e.*, s. 451; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 476; Rummânî, *a.g.e.*, s. 96; Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 339; Murâdî, *a.g.e.*, s. 251

⁷⁹⁶ Yûsuf 12/100

kerîmede ب harf-i cerri ile kullanılmaktadır. Öğleyse أَحْسَن fiilinin mânâsını veren نَطَف fiili ب harfi ile kullanıldığı takdirde âyetin mânâsı o şekilde anlaşılıyor.

İbn Cinni (ö. 392/1002) harf-i cerlerin içerdiği sırlara vakıf olmak için onların cümlelerde birbirinin yerine kullanılmasına hangi amaç ve sebeplerin olduğuna özen göstermiştir. Ona göre bazılarının bunu söylemesi yanlıştır! Onlar مَع harf-i cerri إِلَى mânâsında kullanıla bilir ve bunu şu âyeti kerîme ile kanıtlar.

مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ “Allah yolunda kim benim yardımcım olucaktır.”⁷⁹⁷

Âyeti kerimedeki إِلَى harf-i cerrinin مَع anlamında kullanıldığını ifade ederler. İbn Cinni buna karşı çıkararak fiilin başka bir fiil anlamında kullanılmasını kabul ettiğimiz takdirde, o zaman araplar bu fiilin harfini, aynı fiilin harfi ile değiştirerek daha kapsamlı şekilde ifade ede bilir. Bu da onu ifade eder ki, işaret olunan fiil ona yakın olan fiilin mânâsında kullanılmıştır. Örneğin:

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ “Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.”⁷⁹⁸

Âyeti kerimede رَفَث fiili إِلَى harf-i cerri ile kullanılmıştır. Ama arapça رَفَث fiili مَع ve ب harf-i cerri ile kullanılır. Öğle ise رَفَث fiili, أَفْضَى mânâsında kullanıldığı için ve bu fiilin إِلَى harf-i cerri ile kullanıldığı halde رَفَث fiili onun mânâsı olan fiilin harfi ile kullanılmıştır. Anlam bakımından birbirine yakın olan fiilin öteki fiil yerine kullanılması Arap dilinin güzelliklerindedir. Bir fiil bir kaç harf-i cer ile kullanıldıkta o fiilin anlamları harf-i cerlere göre değişir.

Sibeveyhi'ye (ö. 180/796) göre fiil onunla kullanılmayan harf-i cerle kullanıldıkta aynı fiilin harf-i cerle kullanılan eş anlamını bulur ama harf-i cerrin öteki harf yerine gelmesini ifade etmez. Böyle bir tarz zihni deney ve yetenek talep eder. Şu da dilcilere hiç de müyesser olmamıştır.

⁷⁹⁷ Saf 61/14; Rummânî, a.g.e., s. 115; İbn Hişâm, a.g.e., I, 75

⁷⁹⁸ Bakara 2/187

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ “O kafur öğle bir pınardır ki, Allahın kulları ondan içecek ve onu diledikleri yere akıdacaktır.”⁷⁹⁹

Bazılarına göre âyette بِهَا harf-i cerrinin مِنْهَا ile değiştirilmesi mümkündür. Belâgat âlimleri ise يَشْرَبُ fiili بِ harf-i cerri ile kullanılmaz ama onun eş anlamlı fiili olan يَرُوى fiilinin بِ harf-i cerri ile kullanılması mümkündür. يَشْرَبُ fiilinin بِ harf-i cerri ile kullanılmasının kendisi anlam bakımından birbirine yakın olan iki fiilin olmasına delâlet eder. Biri aşkar bilinen, diğeri ise kast olunandır. Tüm bunlar da söylediğimiz gibi Arapçanın zenginliklerindedir. Ama daha da ilginç tarafı bütün bu özellikleri inkâr edenlerin olmasıdır. Bunlar ne dilcilerin, ne de belâgat âlimlerinin söylediklerini kabul etmezler. Bu anlamda onlara şöyle bir soru yöneldilebilir:

- Eğer يَشْرَبُ fiili يَرُوى fiili anlamındaysa, öğle ise niçin âyette يَرُوى fiilinin kendisi kullanılmamış veya diğeri fiilin kullanılmasının önemi ne? Neredeyse kendilerine göre bir aslı olan böyle bir sorunun verilmesi aslında harf-i cerrin inceliklerine vakıf olmamaktan ireli gelmektedir. Bunun üzerine Zemahşerî şöyle bir açıklama getirir.

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ “Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.”⁸⁰⁰

Bundan önce âyette رَفَثٌ fiilinin إِلَى harf-i cerri ile kullanılmasını ifade ettik. Ama arapça رَفَثٌ fiili مَعَ ve بِ harf-i cerri ile kullanılır. Öğle ise رَفَثٌ fiili, أَفْضَى mânâsında kullanıldığı için ve bu fiilin إِلَى harf-i cerri ile kullanıldığı halde رَفَثٌ fiili onun mânâsı olan fiilin harf-i ile kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerîm’de kadınlara yaklaşmakla ilgili olarak birçok kinâyeli ifade tarzları bulunmaktadır. Örneğin,

وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ، فَلَمَّا تَعَشَّاهَا، بِأَشْرُوهُنَّ، أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ، دَخَلْتُمْ بِهِنَّ، فَأَتُوا حَرَثَكُمْ، مَنْ قَبْلَ أَنْ تَمْسُوهُنَّ

Bu ifadelerin hepsi kadınlara yaklaşmağa işaret eder. Niçin bizzat âyeti kerimede رَفَثٌ fiili kullanılmıştır? Şunu da belirtmek gerekir ki, رَفَثٌ fiili çirkin bir işle ilgili olarak

⁷⁹⁹ İnsan 76/6; Galâyîni, a.g.e. , III, 169

⁸⁰⁰ Bakara 2/187

daha çok kullanılmaktadır. Cevap: İslamın ilk senelerinde müslümanlara oruç geceleri kadınlarına yaklaşmak helal değildi. Ama onların bir kısmı buna sabr edemedikleri için geceler kadınlarına yakınlık ederdiler. Bununla beraber kendilerine ihânet ederdiler. Sonra Allâhu Teâla oruç gecelerini kadınlarına yaklaşmağı onlara helal kıldı. Allâhu Teâla o işi helal kılmazdan önce onların kendilerine ihânet etmesini yanlış gördüğü için رَفَتْ fiilini kullanmıştır.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ “Kadınlarına yaklaşmağı yemin edenler için dört ay bekleme süreci vardır.”⁸⁰¹

يُؤْلُونَ fiili يَمْتَنِعُونَ fiilinin ifade ettiği anlamla yemin ederek kadınlara yaklaşmağı ifade eder. İbn Cinni'den (ö.392/1002) rivâyet olunduğuna göre özellikle zikr olunan fiilin kullanılmayan fiilin harf-i cerri ile kullanılmasıdır. En isabetli görüş Basralılarıdır. Şöyle ki, İbn Cinni (ö.392/1002) bunu açıklayarak şöyle der:

-Şunu iyi bil ki, eğer fiil başka bir fiilin mânâsını ifade ederse, onlardan biri ona mahsus olan harf-i cer ile öteki ise başka bir harf-i cerle kullanılsa, araplar daha çok bir fiili başka bir fiilin harf-i cerri ile kullanarak aynı harf-i cerrin fiilini de o mânâda kullanılmasını ifade etmeye kalkışır. Yani bu fiil zikr olunan fiilin anlamındadır. Âyette Allâhu Teâla şöyle buyurur:

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ “Onların üzerlerine müthiş bir yağmur yağdırdık. Gör bakalım günahkârların akibeti nasıl olacak.”⁸⁰²

Ebu Hayyan (ö. 414/1023) âyeti kerîme ile ilgili olarak bunları ifade eder:

أَمْطَرْنَا fiili أَرْسَلْنَا mânâsında kullanıldığı için عَلَى harf-i cerri ile kullanılmıştır. Ama Basralılar bunu Ebu Hayya'nın söylediği gibi kabul etmez ve eğer biz Ebu Hayyan'ın söylediği gibi أَمْطَرْنَا fiilinin taşıdığı mânâyı almış olsak, mânâ güzelliği kayb olmuş olur, söylerler. Zira أَمْطَرْنَا fiili sayısız ve ardarda toplanan taşların onların üzerine yağmur gibi yağdırılmasını tasvir eder. أَمْطَرْنَا fiilinden sonra مَطْرًا kelimesinin

⁸⁰¹ Bakara 2/226

⁸⁰² Araf 7/84

gelmesi hadisenin daha da dehşetli, benzeri olmayan bir azap olmasını ifade eder ve duyanı korkutur.⁸⁰³

Ama *أَمْطَرْنَا* fiilinin bir başa *أَمْطَرْنَاهُمْ* *مَطْرًا* gibi kullanılmamasının sebebine gelince, bu Kur'an-ı Kerîmin bizim için azabı tam şekilde tasviri ile ilgilidir. Zira *عَلَى* harf-i cerri *üzerine, üstüne* anlamlarını verir, yani Allâhu Teâla gökten taşları yağmur gibi onların üzerlerine yağdırmıştır. Harf-i cerrin kullanılması ilk yağmurun yağmasını duyanlara hiç de gökten yağmur yağmadığını bildiriyor. Eğer *أَمْطَرْنَاهُمْ* gibi gelmeseydi, azabın gelmesine ve ifade ettiğimiz mânâlara delâlet etmezdi.⁸⁰⁴

C. Harf-i Cerlerin Mânâya Etkisi

Kur'an-ı Kerîm'de harf-i cerlerin kullanılmasından bahs ederken her birinin farklı anlamlarda fiillerin veya cümlede ifade olunan anlamın değişmesine neden olduğuna şahit olduk. Şöyle ki Arap nahvinde fiiller hep aynı harf-i cerlerle kullanarak aynı anlamları içermemektedir. Doğrusu fiillerin hangi edatlarla kullanılmasını tesbit etmek ancak o dili konuşanlardan duyarak öğrenilmesi ile mümkündür. “*Ed-Dürriil-Mâsun fi ulûmil-kitâbil-meknûn*”⁸⁰⁵ adlı eserin müellifi es-Semin el-Hâlebi “*nada (نَادَى)*” fiilinin *إِلَى* ve *اللام* edatı ile kullanılmasını söyler ve şöyle ilave eder:

-Zira *نَادَى* fiili *دَعَا* fiili ile aynı mânâya gelmektedir. Dolayısıyla *نَادَى* fiili de *دَعَا* fiili gibi *إِلَى* ve *اللام* edatı ile kullanılmaktadır. Bunun için söylediğimiz kuralı genelleştirerek, eş anlamlı (müradif mânâlı) fiillerin aynı edatlarla kullanılmasını söylemek mümkündür. Yukarıdaki örnekte de es-Semin el-Halebi kıyas metodunu kullanarak *نَادَى* fiilinin *دَعَا* fiili gibi *إِلَى* ve *اللام* edatı ile kullanılmasını söylemiştir. Bunun içindir ki İslam Hukûku metodolojisi (Usûlu'l-fikh) yazarları eserlerinde “*Hurûfu'l-meâni*” (*حُرُوفُ الْمَعَانِي*) adı altında bu konuya yer ayırarak harflerin, kendi mânâları yanında, fiil veya fiil mânâsında olan kelimelere kazandırdıkları mânâları açıklamaya gayret etmişlerdir. Zira usûlu'l-fikh ilmi Arap Dili ve Edebiyatını iyi bilmeye bağlıdır. Dili iyi bilmeyenin Kitab ve Sünnetten hüküm çıkara bilmesi mümkün

⁸⁰³ Ebû Hayyan Esirüddin Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyan el-Endelüsi, *İrabü'l-Kur'an*, Cem'a tertib tahkik ta'lik Mahmûd Şakir, Beyrut:Dâru İhyâi't-Türâsü'l-Arabi, 2005/1426, I, 190

⁸⁰⁴ Rahimov, *a.g.e.*, s. 43-51

⁸⁰⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semin Halebi, *ed-Dürri'l-mesun fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknun*, thk. Ahmed Muhammed Harrat, Dimaşk:Dârü'l-Kalem, 1991

değildir.⁸⁰⁶ Ama özellikle âyetlerden hüküm çıkarmalar sonuç itibariyle konuya dikkat çeken Muhammed Hamîdullah'ın söylediği gibi:

-Arapça bilen ve Kur'an-ı Kerîm'i aslî metninden okuyup manasını takip edebilen kimseler, Resulullah'tan çok sonraları gelip Arap Dilinin özellikleri ve gramer yapısı üzerinde eserler vermiş olan Sîbeveyhi ve Esmâi gibi müelliflerin, Arap Dilinin gramer yapısı hakkında ileri sürdükleri müdahaleci görüşler ile kendilerini bağlı saymamalıdır. Aksine bu gibi okuyucular, Kur'an-ı Kerîm'in vahyedildiği devirde Araplar arasında yaygın olarak kullanılan asıl dilin yapısı ve özellikleri ne ise bunları, olduğu gibi ve aynen kabul ve muhafaza etme durumundadırlar. Şayet vahyin tamamlanmasından sonra Arapça'yı sonradan öğrenen nesiller, gramerle ilgili bazı usul ve kaideleri, pek az da olsa değiştirmeye müsaade edilmiş olsalar bile, bu durum Kur'an'ın aslî metnine ve yapısına bir tesirde bulunmamalıdır!...⁸⁰⁷

Kur'an-ı Kerîm'de edatlarla kullanan fiilleri incelerken hangi fiilin edatsız kullana bildiği gibi edat ile kullanıldığında da anlam değişikliğine uğramamış, yani edat zâid ve sıla kabul edilmiş, hangi fiille kullanıldığı harf-i cerrin (edatın) dışında bir başka harf-i cer ile kullandığında tazmin yolu ile anlam değişikliğine uğramış olduğunu bir kaç örnek üzere daha da iyi anlamaya gayret edelim.

1. **آتَى** fiili *kolayca gelmek, mübaşeretle bulunmak, intisâb etmek, yapmak* gibi mânâlarda lazım ve müteaddi fiil olarak kullanılır. (البَاءِ), (الْيَاءِ) ve (عَلِيَّ) edatı ile istimal olunur.⁸⁰⁸

آتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ “Allah'ın hükmü yakında gerçekleşecektir; buna göre onun bir an önce gerçekleşmesini boşu boşuna isteyip durmayınız. Allah, onların kendisine yakıştırdıkları ortaklardan uzaktır, yücedir.”⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ Mahmûd Sa'd, *Hurûfü'l-meâni beyne dekâiki'n-nahv ve letâifi'l-fikh*, İskenderiye: Münşeatü'l-Maârif, s. 13

⁸⁰⁷ Muhammed Hamîdullah, *Kur'an Kerîm Tarih*, s.76-77; Daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Altundağ, *Hata İddiaları çerçevesinde Kurân'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Bakü: Nurlar Yayınevi, 2004

⁸⁰⁸ Mahmûd Çanga, *Miftâhu Kelimâti'l-Kur'an /Kur'an kelimelerinin anahtarı*, İstanbul: Timaş, 1986, s. 42-43

⁸⁰⁹ Nahl 16/1; Saîd Muhammed Lehham, *Feyzü'r-rahîm fî kiraati'l-Kur'âni'l-Kerîm: el-kiraati's-seb'a*, s. 267

Âyeti kerîmede vukûa gelecek hadiseler, vâki olmuş gibi gösterilmek suretiyle kurbiyyet-yakınlık kasd edilmiştir. ⁸¹⁰ Bazı kıraatlarda **تَشْرِكُونَ** *yakıştırdıkları ortaklardan* anlamını ifade etmek için kullanılan fiil **تَشْرِكُونَ** olarak okunmaktadır.

2. **آتَى** fiili **بِ** harf-i cerri ile kullanılırsa *getirmek* anlamını ifade eder. Edat ikinci mefulun başında bulunur. Aynı mânâda edatsız olarak da kullanılmaktadır. ⁸¹¹ Birinci meful çoğunlukla hazf edilir. Kur'an-ı Kerîm'de **بِ** harfi ile sülâsi olarak *getirmek* mânâsında kullanılmıştır.

فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا “Vallahi karşı gelemeyecekleri ordularla varırız da.”⁸¹²

Kitabın vasf edildiği yerlerin tümünde kullanılan **آتَيْنَا** lafzı, **أُوتُوا** lafzının kullanıldığı yerlerin tümünden daha belîğdir. Çünkü **أُوتُوا** lafzı bazen, kabul etmeyenlerle ilgili kullanılır. **آتَيْنَاهُمْ** lafzı ise, kabul edenlerle ilgili kullanılır. ⁸¹³

3. **آتَى** veya **أَنَاهُ** *gelmek* anlamında kullanılır. Aynı mânâda edatsız olarak da kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de **إِلَى** edatı ile sülâsi olarak *gelmek* mânâsında kullanılmıştır.

وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ “Eğer onlar (davalarında) hak kendilerinin olduğunu bilseler, Ona (Peygambere) boyun eğerek, saygıyla gelirler.”⁸¹⁴

4. **أَتَى عَلَى** *Uğramak, rastlamak, karşılaşmak, tüketmek, helak etmek* anlamlarını ifade eder. Kur'an-ı Kerîm'de **(عَلَى)** edatı ile sülâsi olarak *uğramak, rastlamak, karşılaşmak* mânâlarında kullanılmıştır.

مَا تَدْرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ “O rüzgâr neye uğradıysa yerinde bırakmıyor. Ufaltıp kül gibi ediyordu.”⁸¹⁵

⁸¹⁰ Çanga, *a.g.e.*, s. 43

⁸¹¹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahâni, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'ân*; thk. Muhammed Seyyid Kilani, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961, s. 95-96

⁸¹² Neml 27/37

⁸¹³ Ragıb el-İsfahani, *a.g.e.*, s. 97

⁸¹⁴ Nûr 24/49

Bu anlamda ذَهَبَ fiilinin zıd anlamında kullanılmaktadır.

5. بَرَاءَةٌ مَبْرُؤٌ - بَرِيٌّ Uzak olmak, kurtulmak anlamlarında lâzım fiil olarak kullanılır. (مِنْ) ve (إِلَى) edatı ile istimal olunur.

a. بَرِيٌّ مِنْ Uzak olmak, beri olmak, halas olup kurtulmak. بَرِيٌّ مِنْ şeklinde de kullanılır.⁸¹⁶ Bu takdirde aynı anlamda harf-i cersiz olarak da kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de مِنْ edatı ile sülasi, tefîl ve tefâül bablarında kullanılarak uzak olmak, beri olmak, uzaklaştırılmak, kurtulmak, temize çıkarmak mânâlarını ifade eder.

أَنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ “Allah ve Peygamberi ile müşrikler arasında tüm ilişkiler kesilmiştir.”⁸¹⁷

b. تَبَرَّأَ إِلَى ...e den, a dan uzak olup diğer şeye yakın olmak, sığınmak.⁸¹⁸ Kur'an-ı Kerîm'de İLÂ (إِلَى) harf-i cerri ile tefâül babından istimal olunarak “Bir şeyden uzaklaşıp diğer bir şeye sığınmak” mânâsında kullanılmıştır.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ “Biz sana sığındık (onlardan uzak olduk). Onlar bize tapmıyorlardı.”⁸¹⁹

6. ثَقِيلًا، ثِقَالًا، ثِقَالَةً، ثِقَالًا، ثِقَالًا Ağır olmak, meşakketli olmak, yavaş, sabit olmak, zayıflamak ve açığa çıkmak gibi anlamlara gelir.⁸²⁰ Tartılan ya da miktarı tâyin edilen şeylerin tümünde ağır basan tarafa “ثَقِيلٌ” denir. Temelde cismâni nesnelere ilgili, ayrıca anlamsal konularda da kullanılır.⁸²¹ Lazım fiil olarak عَلَى ve عَنْ harf-i cerri ile kullanılmaktadır. Tefâül babından istimali halinde إِلَى edatı ile kullanılır حَفَّتْ fiilinin zıd anlamıdır. Kur'an-ı Kerîm'de إِلَى edatı ile tefâül babından istimal olunarak meyl etmek, çakılıp kalmak, ağır davranmak gibi mânâlar içerir.

⁸¹⁵ Zâriyât 51/42

⁸¹⁶ Ragıb el-İsfahâni, a.g.e. , s. 121

⁸¹⁷ Tevbe 9/3

⁸¹⁸ Zemaşşerî, a.g.e. , I, 38-39

⁸¹⁹ Kasas 26/63

⁸²⁰ Çanga, a.g.e. , s. 112-113

⁸²¹ Ragıb el-İsfahâni, a.g.e. , s. 286-87

“Ey iman edenler, size ne oldu ki: “Allah yolunda elbirlik cihada çıkın” denildiği zaman yere çakılıp ağır davrandınız.”⁸²²

Aynı zamanda toplamak, telif etmek, azm etmek, karar vermek mânâlarını ifade eder. Lâzım ve müteaddi fiil olarak kullanılır (اللام) ve (عَلِي) edâtı ile istimâl olunur.

7. جَمَعَ لَهُ، اجْتَمَعَ لَهُ Hazırlanmak, toparlanmak mânâlarında Kur’an-ı Kerîm’de (اللام) edatı ile sülâsi ve iftiâl babında istimal olunarak hazırlanmak, yardımlaşmak için toplanmak mânâsında kullanılmıştır.⁸²³

“Onlar öyle kimselerdiler ki, insanlar kendilerine: “İnsanlar size karşı (savaşmak için) hazırlandılar. O halde onlardan korkun dedi” de bu söz onların imanını artırdı.”⁸²⁴

8. جَمَعَهُ عَلِي، اجْتَمَعَ عَلِي، اَجْمَعَ عَلِي، اَجْمَعَهُ Ittifak edip toplamak, azm etmek, karar vermek, elbise geymek edat birinci, ikinci mefûlun başında buluna bilir. Edat birinci mefulün başında bulunduğu azm etmek mânâsındadır. Aynı mânâda edatsız olarak da kullanılmaktadır.

Bundan başka Kur’an-ı Kerîm’de عَلِي edatı ile sülâsi ve iftiâl babından istimal olunarak toplanmak, azm edip toplanmak, ittifak etmek mânâsını ifade eder.

“De ki: “İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kuran’ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”⁸²⁵

Fiilin bazan إِلَى harf-i cerri ile kullanıldığı da görülmektedir. Bu mânâda kullanılırken حَشْرَهُ إِلَى ve سَاقَهُ إِلَى fiillerinin tazmin etmesi sebebiyledir.

⁸²² Tevbe 9/38

⁸²³ İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar. *el-Mu'cemü'l-vasit*, İstanbul: Çağrı Yayınları, I, 135

⁸²⁴ Âl-i İmrân 3/173

⁸²⁵ İsrâ 17/88

Harf-i cerlerin genellikle Arap gramerinde, özellikle de dini literatürde kullanılmasından bahs ederken konunun hem fiillere, hem farklı kullanımlarla âyetlerin değişik mânâlar ifade etmesine yansıdığıının şahidi olduk. Edatlarla kullanılan fiiller de şunu bir daha kanıtlayarak, konunun öğrenilmesinin ve incelenmesinin değişik mânâların doğru anlaşılmasında ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.⁸²⁶

⁸²⁶ Daha geniş bilgi için bkz: Şahmettin Özdemir, *Kur'ân-ı Kerim'de edatlarla kullanılan fiiller*, Yüksek Lisans Tezi, 1999, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagati Dalı; M. Sadi Çöğenli, Kur'an'da geçen fiillerin morfoloji (sarf) yönünden bir incelemesi, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*, 1988; Hasan Akdağ, *Arap dilinde fiiller*, İstanbul: Tekin Kitabevi

SONUÇ

Arap dili ve belâgatı açısından fasih Arapçanın korunması ve Kur'an-ı Kerîmin incelenip anlaşılmasında, birçok âyetlerde geçen ve muhtemelen Arapçanın en kapsamlı konularından biri olan harf-i cerler üzerinde araştırma yapma gereği duymuş olduk. Asırlar boyu insanları mânâ, mecaz ve muhtevasıyla büyüleyen Arap dilinin önemli bir bahsi olup temel kaynağımız olan Kur'an-ı Kerîm'de yer alan harf-i cerler, zaman zaman farklı açılardan incelenmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde harflerin değişik âyetlerde aynı imlâ ile farklı mânâ ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerîm'in sadece evrensel olması değil, dilinin Arapça olması da anadili Arapça olmayan müslüman toplumlarda dil kurallarını gündeme getirmiştir. Âyetlerin mesaj sahibinin maksadına uygun olarak anlaşılabilmesinin mesaj dilinin kavranılabilmesi ile doğrudan alakalı olduğu tartışılmayacak bir gerçektir. O halde anadili Arapça olmayan müslüman toplumlara Kur'an'ı götürebilmek, Kur'an'ı anlayacak kadar Arapça öğrenebilmelerini sağlamak ile mümkün olabilecektir.

Bir dildeki metnin başka bir dile aktarılmasında lafızların mânâ ve kullanımlarının, cümle yapı ve çeşitlerinin ve anlatım usullerinin iyi kavranılıp uygulanması, bu zor görevi başarılı kılacaktır. Böyle bir çalışma yürütülürken diller arasındaki farklı özelliklerin önemi bir yana asıl sorunun metnin dilindeki yapıların iyice kavranıp anlaşılmadan çalışılmaya başlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle tarih boyunca bilim, kültür, ahlâk ve medeniyetin çıkış noktası ve ilham kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'in doğru olarak anlaşılabilmesi için, Arapça cümle öge, yapı ve tiplerinin bilimsel bir yöntemle incelenerek, âyetlerin bu açıdan sınıflandırılmasının çok yararlı olacağı kanıtına varılmaktadır.

Kur'an'ın muhtevasını, Arapça gramerini, dil kurallarını inceleyen gramerciler ve âyetlerin yorumlarını inceleyen müfessirler, yapılabilecek farklı değerlendirmeler ile farklı sonuçlara ulaşabileceğini söylerler. Şöyle ki İslami ilimler tarihinde farklı grup ve mezheplerin ortaya çıkması ve birbirinden farklı düşünme ve algılama eğilimleri göstermeleri de bu farklı düşünme ve değerlendirme neticesinde ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda harf-i cerlerin anlamları, kullanım alanları ve farklı fiil ve kalıplarda hangi anlamı ifade ettikleri iyi bir şekilde anlaşılmadan Kur'an-ı Kerîmin

anlaşıp kendisine doğru mânâ verilebileceği mümkün olamayacağı gibi, aksine harfler iyi tahlil edilmeden mânâ ve ifadelerin kapalı kalabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibari ile araştırma Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin kullanılması, mânâ zenginliklerini ifade etmekle anahtar olma niteliğini kendiliğinde barındırmış olursa, konuya başlarken amaç edinen gayeye ulaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABBAS, FİDA, Hayfa Osman, *Ziyadetü'l-hürûf beyne't-te'yid ve'l-men'i ve esrâruha'l-belagiyyi fi'l-Kur'an-ı'l-Kerîm*, Kahire: Mektebetü'l-Kahire li'l-Kitâb, 2000/1421
- AHMED, AMAYRA, Halîl, *Fehârisu Lisâni'l-Arab*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987/1407
- _____, İsmail, Abdulhamid Mustafa es-Seyyid, *Mu'cemu'l-Edevat ve'd Damair fi'l Kur'an-ı Kerîm*, Beyrut, 1408/1988
- AMAYRA, İsmail Ahmed, Abdulhamid Mustafa es-Seyyid, *Mu'cemu'l-edâvat vâd Damâir fil-Kur'an-ı Kerîm*, Beyrut, 1408/1988
- AHMED, Zekî Safvat, *El Kâmil fi kavâidi'l-arabiyyeti nahviha va sarfiha*, Kahire, 1923
- AHMET, Çelik, *Tasavvufî Tefsir Âlûsî Örneği*, Erzurum: Ekev Yayınevi, 2002
- ALİ DAVUD Ahmed Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, Amman, 1983
- ALİ, Huseyn Sâlih, *en-Nahvü'l-Arabi menhecu fi't-teallümi'z-zâti*, Amman: Dârü'l-Fikr, 2001/1421
- ALİ, Nasir Huseyn, *Keşfü'l Esrâr an hürûfi'l cerr*, Dimaşk, 1995
- ALİ, Özek, *El-Vücûh ve'n-Nezâir*, İstanbul: İlmî Neşriyyat, 1993
- ARİF, Erkan, *el-Beyân/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004
- BİRGİVÎ, Muhammed b. Pir Ali, *Netâicü'l-efkar li-şerhi İzhâri'l-esrâr fi'n-nahv*, Trablus: Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, 1992/1401
- CANDAN, Abdülcelil, *Kur'an okurken zihne takılan âyetler, Müşkili'l-Kur'an*, İstanbul: Elest Yayınları, 2004

CEMÂLUDDİN Muhammed b. Mekrem b. Menzûr, *Lisânu Lillisân, Tehzîbul Lisênu'l Arab*, Lubnan, Beyrut, 1993

CEVHERÎ Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sıhah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye = Tacü'l-luga = Sıhahü'l-luga = es-Sıhah fi'l-luga*, 400/1009; thk. Şihâbüddîn Ebû Amr, Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1998/1418

ÇÖĞENLİ M. Sadi, *Kur'an'da geçen fiillerin morfoloji (sarf) yönünden bir incelemesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1988

_____, Mustafa Kılıçlı, Yakup Şafak, *Arapça Edatlar ve Deyimler Sözlüğü*, Erzurum, 1998

DAVUD Muhammed Muhammed, *el-Kur'anü'l-Kerîm ve tefâülü'l-meâni dirâse delaliyyê li-ta'lik hürûfü'l-cer bi'l-fi'l ve eseruhu fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: Dâru Garib, 2002/1423

DÂMEGÂNÎ, Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed *el-Vücûh ve'n-nezâir li-elfâzi Kitâbillâhi'l-Aziz*, thk. Muhammed Hasan Ebu'l-Az-Zefiti, Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1992

_____, Huseyn b. Muhammed, *Vücuh ven nezâir fi Kur'an-i'l Kerîm*, Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1992

DÜCANE Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, İstanbul: Bîrun Kültür Sanat Yayıncılık, 2000

DÖNDÜREN, Hamdi, *Evrensel Çağrı Kur'an-ı Kerîm (Yüce Meâl ve Tefsiri)*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005

EBU SAİD Hasan b. Abdullah Sîrâfi Merzübani Sîrâfi, *Şerhu Kitâbi's Sibeveyhi*, thk. Ramazan Abdüttevâb, Mahmud, Fehmi Hicazi, Muhammed Haşım Abdüddaim, Kahire: Darü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2009/1430

- ED-DEMAMÎNÎ Muhammed b. Ebu Bekr b. Ömer, *Şerhu Mugni'l-lebib Şerhü'l-mezc*, 828/1425; dirâse ve thk Abdülhâfız Hasan Mustafa el-Useyli, Kahire: Mektebetü'l-Adab, 2008/1429
- EL-CEVHÊRÎ, İbn Hâmmad, *Sihâh*, Beyrut, 1998
- EL-CÎN, Ed-Dêni, *Fi hürûfu'l-meâni*, Beyrut, 1992
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Meâli*, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım
- EL-ENDELÛSÎ Ebû Hayyan Esîrüddîn Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *Îrâbü'l-Kur'an*, Cem'a tertib thk. ta'lik Mahmûd Şakir, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2005/1426
- EL-HALÎL, *Mu'cemu mustalahâti'n-nahvi'l-Arabi*, thk Ebû Bekr Muhammed b. Seri b. Sehl el-Bağdadi İbnü's-Serrâc, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1990
- EMİL BEDÎ' Yakub, *Mevsuâtü'n-nahv ve's-sarf ve'l-i'rab*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1988
- EMİL, Rahimov, *Arap dilinde hürûfu'l-cer ve onların anlamları*, 2006. VI, Tez (Yüksek lisans), Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Qafqaz Üniversitesi İlimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez danışmanı: Doç. Dr. N. N. Memmedov
- ERMİŞ Hamza, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyyat, 2008
- FÂRÂBÎ, Ebu Nasır Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan, *Kitâbü'l-hürûf*, Beyrut: Dârü'l-Maşrık, 1990
- FAZLUR RAHMÂN , *Ana konularıyla Kur'an*, Ankara, 1998

- FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1980
- FERÎT, Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2011
- FETİLÎ Abdülhüseyin, *el-Usûl fi'n-nahv*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985
- GALÂYİNÎ, Mustafa, *Câmiü'd-dürusi'l-Arabiyye*, Kahire: Matbaatü'l Asırıyye, 1963
- HADÂRÎ, *Min Esrâri Hürûfi'l-Cer fi'z zikri'l-hakîm*, Kahire, Mektebetu Vehbe, 1939
- HALEBÎ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semin, *ed-Dürrü'l-mesun fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed Harrat, Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1991
- HASAN Akdağ, *Arap dilinde fiiller*, İstanbul: Tekin Kitabevi
- HASAN, Yılmaz, *Kur'an ve Muhtevası*, Ankara, 2008
- HAYRETTİN, Karaman, Ali Bulaç, Tahsin Görgün, Ayhan Tekineş, Ali Ünal, Ergün Çapan, *Kur'an-ı Kerîm, Tarihselcilik ve Hermenötik*, İzmir, 2003
- HEVVÂRÎ, Muhakkem *Tefsîru Kitâbillâhi'l-azîz*, thk Belhac b. Saîd Şerîfî, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1990
- HÜSEYİN, Küçükkalay, *Kur'an dili Arapça*, Konya: Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, 1969
- İBN AKİL, Ebû Muhammed Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman, *Şerhu İbn Akil alâ metni'l-Elfiyye İbn Mâlik*, thk. Hanna Fahuri, Beyrut
- _____, Ebû Muhammed Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman, *Şerhu İbn Akil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi

İBN CİNNÎ, Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsîlî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi

İBN HİŞÂM, Ebü Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf en-Nahvî, *Mugni'l-lebîb an kütübi'l-e'ârib*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye

İBN KUTEYBE, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim, *Edebü'l-kâtib*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985

_____, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tevlû Müşkili'l Kur'ân*, Kahire, 1373/1954

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râzî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984

_____, Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali, *Tezkiretü'l-erib fî tefsiri'l-garîb*, thk. Ali Huseyn Bevvâb, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1986

İBNÜ'S-SERRÂC, Ebü Bekr Muhammed b. Seri b. Sehl el-Bağdadi, *El Üsul fi'n-nahv*, Beyrut, 1985

İBRAHÎM, Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkâdir, Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu'cemü'l-vasit*, İstanbul: Çağrı Yayınları

İLHAN Ayverdi; *Misalli büyük Türkçe sözlük*, redaksiyon Ahmet Topaloğlu ; yay. haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005

İNCİ, Koçak, *Arapça Dil Bilgisi*, Ankara, 1992

_____, *Arapça dilbilgisi (sözdizimi)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1992

- İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kasım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *Müfredât Kur'an ıstılahları sözlüğü*, Mütercim Abdalbâki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları
- İSMÂİL, Durmuş, “*Harf*”, DİA, XVI,158-63
- İSNEVÎ, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdürrahim b. el-Hasan, *Kevkebü'd durrî fî mâ yeteharrecu alâ usûli nahviyyi mine'l fîrûi fikhîyyi*, thk. Muhammed Hasan Avvâd, Amman: Dâru Ammar, 1985/1405
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, İstanbul: Eren Yayınları, 1977
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed, *Tefsîrül-Kâdi Abdülcebbâr el-Mu'tezili/et-Tefsîrül-kebîr/el-Muhit [fî't-tefsîr] Ferâidül-Kur'an ve edilletuh*, cem'a ve dirase ve thk. Hudr Muhammed Nebha, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009
- KANAR, Mehmet, *Kanar/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2009
- LUVİS, Rızkullah b. Yusuf b. Abdülmesih el-Yesui Şeyho, *Müncid*, Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyye, 1346/1927, 1908
- MAHMÛD Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1986
- MAHMÛD, Sa'd, *Hürûfî'l-meâni beyne dekâiki'n-nahv ve letâifi'l-fikh*, İskenderiye: Münşeatü'l-Maârif
- MAHMUT Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011
- MÂLEKÎ, İmam Ahmet Abdunnûr, thk. Ahmet Muhammed el-Harrat, *Rasfu'l-mebâni fî şerhi hürûfî'l-meâni*, Beyrut, 1985
- MEHMET, Bahaettin Toven, *Yeni Türkçe lugat*, haz. Abdülkâdir Hayber, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004
- MEHMET Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011

- MEHMET, Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: Şamil Yayınevi
- MEHMET, Zihni Efendi, *el-Müntehâb ve'l-muktedâb fî kavâidi's-sarf ve'n-nahv*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981
- MEKKÎ b. Ebû Talib Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed, *el-Umde fî gâribi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981
- MEVDUDÎ, Ebu'l Alâ, *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli/Tercümânu'l-Kur'ân*, Ter. Muhammed Han Kayani, İstanbul: Erkam Matbaası, 2004
- MEVLÛT, Sarı, *El-Mevârid/Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bahar Yayınevi
- MUHAMMED, Abdul Azîm b. Hamid, *Hasâisu'l Teb'îru'l Kur'an-i va Simêtuhu'l Belâiyye*, Kahire, 1992
- MUHAMMED, Abdullah Draz, *Kur'an'ın anlaşılmasına doğru*, trc. Salih Akdemir, 1377/1958
- MUHAMMED, Sâlim Muhaysin, *el-Müstenir fî tahrîci'l-kıraati'l-mütevâtire min haysi'l-luga -el-i'rab-et-tefsir*, Beyrut: Dârü'l-Cil, 1989/1409
- MUHAMMED, Ferid b. Mustafa Vecdî, *el-Mushafü'l-müfesser*, Kahire: Dârü's-Şaab, 1953/1372
- MUHAMMED Hamidullah, *Aziz Kur'an/Çeviri ve Açıklama*, İstanbul: Umut Matbaacılık, 2000
- MUHAMMED, Muhammed Ali Musa, *el-Belâgatü'l-Kur'an-i fî Tefsiri'z-Zemahşerî*, Kahire: Dârü't-Tadamun, 1988
- MUHAMMED, Muhammed Davud, *el-Kur'anü'l-Kerîm ve tefâülü'l-meâni dirâse delâliyye li-ta'lik hürûfü'l-cer bi'l-fi'l ve eseruhu fî'l-Kur'an-ı'l-Kerîm*, Kahire: Dâru Garib, 2002/1423

- MUHAMMED, Semîr Necîb el-Lebdî, *Mu'cemu'l-mustalahâti'n-Nahviyyi ve's-Sarfiyyi*, Beyrut, 1985
- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, Ebü'l-Hasan Mukâtîl b. Süleyman b. Beşîr, *el-Vücuḥ ve'n-nezâir: (Kur'an'daki çok anlamlı kelimelerin farklı mânâları ve benzerleri)*, haz. Ali Özek, İstanbul
- _____, *Kitebu'l Vücuḥ va'n Nezâir*, trc. Ali Özek, İstanbul, İlmî Neşriyat, 1993
- MURÂDÎ, Hasan b. Kâsım; *Cene'd-Dâni fî hürûfî'l-meâni*, thk. Muhammed Nedîm Fâzıl, Fahreddin Kabave, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992
- MÛSA, İmam Ebu Abdur Rahmân Muhammed b. Huseyn, *Tefsîrus Selmê va Huva Hekâikü't-Tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, 2001
- MUSTAFA, Altundağ, *Hata İddiaları çerçevesinde Kurân'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Baku: Nurlar Yayınevi, 2004
- MUSTAFA, Kurt, *Arap Dilinde Cer Harfleri*, İstanbul, 1999
- MUSTAFA, Meral Çörtü, *Arapça dilbilgisi: Sarf nahiv edatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1999
- MUSTAFA, Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Ankara, 2009
- MUSTAFA, Sadık er-Rafîi, *I'cazü'l-Kur'an ve'l-belâgatü'n-nebeviyyi*, 1356/1937; thk. Muhammed Saîd Uryan, Kahire: el-Mektebetü't-Ticareti'l-Kübra, 1961
- MUSTAFA, Sadık er-Rafîi, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1356/1937
- MUZAFFER, Şahin ve Halil Altuntaş, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Öncü Basımevi 2009

- NESEFÎ Ebü'l-Berekat Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsirü'n-Nesefi/Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl*, racaahu ve zabtuhu ve eşrefe aleyh İbrâhim Muhammed Ramazan, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989/1408
- OSMAN, Abbas Fidâ, *Ziyêdetu'l-hurûf beyne't-teyyid va'l-menî*, Kahire, Mektebetü'l-Kahire li'l-Kitab, 2000/1421
- OSMAN Öztürk, *Kurân-ı Kerîm'de Lisan*, İstanbul: Gonca Yayınevi
- ÖMER Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2007
- RAUF, Cemâleddîn, *El-Menhel fî beyâni kavâidi ilmi'l-hürûf*, Kum: Dâru'l-Hicre, 1985
- RÂZÎ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *et-Tefsirü'l-kebîr/Mefâtihi'l-gayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1934,V/VI
- RUMMÂNÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadi, *Kitâbu meâni'l-hürûf*, thk. Abdülfettah İsmail Şelebi, Cidde: Dâru'ş-Şuruk, 1981
- ŞAHMETTİN, Özdemir, *Kur'an-ı Kerîm'de edatlarla kullanılan fiiller*, 1999, VIII, Tez (Yüksek lisans), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Dalı, Tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Halit Zevalsiz
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, *el-Muvafakât*, yay. haz. Ebû Ubeyde Ali Salman, Huber: Dâru İbn Affan, 1997/1417
- ŞEMSÜDDÎN, Ahmed b. Suleymân, *Esrâru'n nahv*, Tunus, 2002
- ŞEVKÎ, Dayf, *Tarihü'l-edebi'l-Arabi: el-asrû'l-Abbasi el-evvel*, Kahire: Dâru'l-Maârif
- SAÎD Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya: Kitap Dünyası
- SAÎD Muhammed Lehham, *Feyzü'r-rahîm fî kiraati'l-Kur'âni'l-kerîm: el-kiraati's-seb'a*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1995/1415
- SALÎH Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004

- SEMÂRA, Mariya Hasan Mansûr, *Sükûtu Harf-i Cer fî Lügât'i Semâ'n Dirâsetü'n-Nahviyî*, Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü'n-Neceh Vataniyî, Filistin, 2008
- SERDAR, Mutçalı, *Dağarcık/Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995
- SEYYİD KUTUB, İbrâhim Seyyid Kutub, *Fî zıllî'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü's-Şuruk, 1985
- SULEYMÂN Şemsuddîn Ahmed, *Esrâr'un nahv*, Tunus, 2002
- SULEYMÂN, Ateş, *Kur'an Kerîm ve Cümle Meâli*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyatı
- SUYÛTÎ, Celâleddin, *Hemu'l hevâmi'*, thk. es-Seyyid Muhammed Bedruddin en-Nasâni, Menşûrat er-Râdi'z Zahidi, Kum, 1985
- _____, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987
- TOPALOĞLU Bekir, Hayrettin Karaman, *Arapça: Sarf ve Nahiv*, İstanbul: Nur Ofset, 1964
- YASİN, Kahyaoğlu, *Arap Dilinde Tağlib sanatları ve Örnekleri*, 2003
- YAŞAR, Öztürk, Nûri, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Yeni Boyut, İstanbul, 2008
- YUSUF, Urulgiray, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyad, 1986
- ZEMAHŞERÎ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*, tashih Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1365/1947
- _____, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1993
- _____, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-belâga*, Beyrut: Dârü't-Tenvîri'l-Arabi, 1984
- _____, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, haz. Muhammed İzzeddin Sâidi, *el-Mufassal fî ilmi'l-luga*, Beyrut, Dâru İhyai'l-Ulum, 1990

ZEYYAT, Ahmed Hasan, *Tarihü'l-edebi'l-Arabi*, Kahire: Matbaatü'r-Risale, 1947/1366

MAKALELER

AHMET Yüksel, Dilbilim Açısından Kur'an'da Zâid Harfler, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 17, sy. 3

ALİ Akpınar, Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûfi-Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu, *Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi*, Ankara, 2003

ALİ Bulut, El-Ferrâ'nın Meâni'l Kur'an'ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu'na Ait Terimler, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2003

ALİCAN Dağdeviren, Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği Harfler, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2008, sy. 17

BİLGİN Abdülcelil, Harfi ve Tefsirî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2010

ÇAĞMAR Edip, Kelime Çeşiti Olan Harfin Tanımına ve Özelliklerine Eleştirel Bir Yaklaşım, *AÜİFD*, 2002, c. XLIII, sy. 2

_____ Edip, Cer Harfi Olan "Hattâ" Hakkındaki Görüşlere ve Türkçe Kur'an Meâllerindeki Tercümelere Bir Bakış, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2004, c. 17, sy. 3

İsmail Cerrahoğlu, Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Mart-Nisan 1971, c. 10, s. 106-107

MEHMET Ali Şimşek, Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri Kurân'i Kerim Örneği, *Sivas İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/II

NASIRULLAH Hacımüftüoğlu, Kurân'ı Yorumlamada Dilin Gücü, *Ekev Akademi Dergisi*, III, sy.2

_____, *Mezheplerin Oluşmasında Arap Dil Edatlarının Yeri ve Rolü*, Doktora Ön Çalışması, Erzurum, 1982

ZEKERİYA Pak, Meâllerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: “Kuranda Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farkli Tercümesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2004, c. 17, sy. 1

الأفعال المُختَصَّة في القرآن و اللسان⁸²⁷

م	الفعل	في القرآن	في اللسان
١	أَذَّنَ	+ (في)	- (ل في ب)
٢	اسْتَأْذَنَ	+ (ل)	لَمْ يُورِدْ هَذِهِ الصِّيغَةَ فِي تَرْجَمَةِ الْمَادَةِ
٣	آلِي	+ (مِنْ)	- (مِنْ ، عَلِي)
٤	انْتَمَرَ	+ (مِنْ)	- (ل في ب)
٥	بَشَّرَ	+ (ب)	+ (ب)
٦	أَبَشَّرَ	+ (ب)	+ (ب)
٧	اسْتَبَشَّرَ	+ (ب)	+ (ب)
٨	تَحَاجَّ	+ (فِي)	لَمْ يُورِدْهُ مَرَكَبًا مَعَ أَيِّ مِنْ حُرُوفِ الْجَرِّ
٩	حَدَّ	+ (ب)	- (ب ، فِي)
١٠	أَحَدَتْ	+ (ل)	- (فِي ل)
١١	حَرَّضَ	+ (عَلِي)	+ (عَلِي)
١٢	حَضَّ	+ (عَلِي)	+ (عَلِي)
١٣	تَحَاضَّ	+ (عَلِي)	+ (عَلِي)
١٤	حَمِدَ	+ (ب)	- (ب ، عَلِي ، إِلِي ، ل)
١٥	خَضَعَ	+ (ب)	- (ب ، فِي ، إِلِي ، ل)
١٦	خَاطَبَ	+ (فِي)	- (ب ، فِي)

⁸²⁷ Muhammed Muhammed Davud, *el-Kur'anü'l-Kerîm ve tefâülü'l-meâni dirase delaliyyi li-ta'lik hürüfü'l-cer bi'l-fi'l ve eseruhu fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Kahire: Dâru Garib, 2002/1423, I, 600-02

١٧	خَافَت	(بِ)+	(بِ)+
١٨	دَرَسَ	(فِي)+	(فِي)+
١٩	أَدَّعَى	(بِ)+	(بِ, عَلَي, إِلَي)-
٢٠	تَذَكَّرَ	(فِي)+	(بِ, فِي)-
٢١	سَبَّحَ	(فِي)+	(بِ, فِي)-
٢٢	سَلَّقَ	(بِ)+	(بِ)+
٢٣	شَفَعَ	(لِ)+	(بِ, إِلَي, لِ)-
٢٤	شَكَا	(إِلَي)+	(بِ, فِي, إِلَي)-
٢٥	إِسْتَكْفَى	(إِلَي)+	(إِلَي)+
٢٦	اسْتَشْهَدَ	(عَلَي)+	(عَلَي)+
٢٧	إِعْتَذَرَ	(إِلَي)+	(إِلَي مِنْ)-
٢٨	أَعْلَنَ	(لِ)+	(لِ بِ, فِي, إِلَي)-
٢٩	أَفْتَى	(فِي)+	(عَنْ بِ, فِي)-
٣٠	اسْتَفْتَى	(فِي)+	(فِي)+
٣١	قَرَأَ	(عَلَي)+	(عَلَي بِ, فِي)-
٣٢	أَفْسَمَ	(بِ)+	(عَلَي بِ)-
٣٣	تَفَاسَمَ	(بِ)+	(عَلَي بِ)-
٣٤	الْفِعْلُ	فِي الْقُرْآنِ	فِي اللِّسَانِ
٣٥	إِسْتَفْسَمَ	(بِ)+	(بِ)+

٣٥	فَصَّ	(عَلِي)+	-(عَنْ ب, عَلِي مِنْ)
٣٦	تَقَوَّلَ	(عَلِي)+	(عَلِي)+
٣٧	كَلَّمَ	(بِ)+	(بِ)+
٣٨	تَكَلَّمَ	(بِ)+	(بِ)+
٣٩	لَعَا	(فِي)+	-(فِي ب)
٤٠	لَمَزَ	(فِي)+	-(فِي ب)
٤١	لَامَ	(فِي)+	(فِي عَلِي)+
٤٢	تَمَارِي	(بِ)+	-(فِي ب)
٤٣	أَنْبَأَ	(بِ)+	(بِ)+
٤٤	تَنَابَرَ	(بِ)+	(بِ)+
٤٥	نَذَرَ	(لِ)+	-(لِ فِي عَلِي)
٤٦	أَنْزَرَ	(بِ)+	-(فِي ب)
٤٧	نَهَى	(عَنْ)+	(عَنْ)+
٤٨	تَنَاهَى	(عَنْ)+	-(فِي عَلِي عَنْ)
٤٩	إِنْتَهَى	(عَنْ)+	-(عَنْ إِلَي)

التَّرَاكِبُ الَّتِي أَصَابَهَا إِنْتَقُلُ دَلَالِي⁸²⁸

دَلَالَاتِهِ الْجَدِيدَةُ	التَّرَاكِبُ
الِاسْتِجَابَةُ	أَذُنَ + ل
التَّفْسِيرُ	أَحَدَّتْ + ل
الِإِيذَاءُ بِالْكَلامِ	سَلَّقَ بـ
الِإِخْبَارُ بِالشَّهَادَةِ وَ مَوْضُوعِهَا	شَهِدَ بـ
الِإِفْرَارُ بِالشَّهَادَةِ ضِدَّ إِنْسَانٍ	شَهِدَ + عَلَيَّ
الِإِخْبَارُ بِالشَّهَادَةِ ضِدَّ إِنْسَانٍ مَذْكُورُونَ	شَهِدَ + عَلَيَّ + بـ
الْأَمْرُ بِالشَّهَادَةِ	شَهِدَ + عَلَيَّ
طَلَبُ الشَّهَادَةِ	اسْتَشْهَدَ + عَلَيَّ
الِإِيْجَادُ وَ الْإِفْرَارُ	أَوْحَى + فِي
رَفَعَ الصَّوْتُ بِالْدَعَاءِ وَ الْإِسْتِغَاثَةِ	جَارَ + إِلَيَّ
السِّخْرِيَّةُ وَ الْاسْتَهْزَاءُ	ضَحِكَ + مِنْ
نِدَاءٌ مِنْ لَّا يَسْتَجِيبُ	نَعَقَ + بـ

⁸²⁸ Muhammed Muhammed Davud, *a.g.e.*, I, 603